

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
İNGİLİZ DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

**EDWARD MORGAN FORSTER'IN A PASSAGE
TO INDIA (HİNDİSTAN'A BİR GEÇİT) ADLI
ROMANINDA KÜLTÜRLERARASI ETKİLEŞİM**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Mehmet AYGÜN

HAZIRLAYAN

Dilek DÜZTAŞ

ELAZIĞ - 2012

T.C
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
İNGİLİZ DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

**EDWARD MORGAN FORSTER'IN A PASSAGE TO INDIA (HİNDİSTAN'A BİR
GEÇİT) ADLI ROMANINDA KÜLTÜRLERARASI ETKİLEŞİM**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Mehmet AYGÜN

HAZIRLAYAN
Dilek DÜZTAŞ

Jürimiz,..... tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. **Prof. Dr. Mehmet AYGÜN**
2. **Doç. Dr. Mustafa YAĞBASAN**
3. **Yrd. .Doç. Dr. F. Gül KOÇSOY**
4. **Doç. Dr. Abdulhalim AYDIN**
5. **Doç. Dr. Tarık ÖZCAN**

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Edward Morgan Forster'in *A Passage to India* (*Hindistan'a Bir Geçit*) adlı
Romanında Kültürlerarası Etkileşim****Dilek DÜZTAŞ****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Batı Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı****İngiliz Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı****Elazığ – 2012, Sayfa : VI + 86**

Bu çalışmada Edward Morgan Forster'in *A Passage to India* (1924) adlı romanında kültürlerarası etkileşim konusu irdelenmiştir. Bu çalışma giriş bölümünden, dört ana bölüm ve sonuç bölümünden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde kültür kavramı üzerinde durulmuştur, ikinci bölümde kültürlerarası iletişim ve etkileşim konusu ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise, öncelikle eser hakkında ve söz konusu romanın yazarı ve edebi kişiliği hakkında bilgi verilmiş, daha sonra romanın içeriği ve teması üzerinde durulmuştur. Son olarak dördüncü bölüm ise eserde kültürlerarası etkileşim durumuna ayrılmış, romandaki figürlerin yaşadıkları kültürlerarası sorunlar, kültürel uyumsuzluk ve etkileşim konusuna yer verilmiştir.

A Passage to India'daki başlıca temalardan biri kültürel anlaşmazlıktır. Toplumsal kurallar ve dinin günlük hayattaki rolüne ilişkin ayrı kültürel fikirler ve beklentiler, İngilizler ile Müslüman Hintliler, İngilizler ile Hindu Hintliler, Müslümanlar ile Hindular arasındaki anlaşmazlığa sebeptir. Forster, sürekli tekrarlanan anlaşmazlıkların kültürel stereotipler olarak nasıl kanıksandığını ve bu anlaşmazlıkların sık sık kültürel uçurumlar üzerinde köprü kurma çabalarının gereksizliğini ispatlamak için kullanıldığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kültür, iletişim, kültürlerarası etkileşim, kültürlerarası iletişim, kültürel değerler.

ABSTRACT

Master Thesis

The Intercultural Interaction in Edward Morgan Forster's *A Passage to India*

Dilek DÜZTAŞ

Firat University

Institute of Social Sciences

Department of Western Languages and Literatures

English Language and Literature

Elazığ – 2012, Page : VI + 86

This study is concerned with the intercultural interaction in the novel *A Passage to India* (1924) by Edward Morgan Forster. It is composed of an introductory part, four main chapters and a conclusion. The first chapter is devoted to the evaluation of the concept of culture and the second chapter deals with intercultural communication and interaction. The third chapter focuses firstly on the novel and the writer and then on the content and theme of the novel. Finally the last chapter concentrates on the status of intercultural interaction in the novel; intercultural problems faced by the figures, the cultural misunderstandings and intercultural interaction are dealt with.

One of the major themes of *A Passage to India* is cultural misunderstanding. Differing cultural ideas and expectations regarding social proprieties, and the role of religion in daily life are responsible for misunderstanding between the English and the Muslim Indians, the English and the Hindu Indians, and between the Muslims and Hindus. Forster demonstrates how these repeated misunderstandings become hardened into cultural stereotypes and are often used to justify the uselessness of attempts to bridge cultural gulfs.

Key Words: Culture, communication, intercultural interaction, intercultural communication, cultural values.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖNSÖZ	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KÜLTÜR	4
1.1. Kültür Tanımları.....	4
1.2. Kültür ve Medeniyet	9
1.3.Kültürü Oluşturan Unsurlar.....	12
1.3.1.Kültür ve Dil.....	12
1.3.2.Kültür ve Din.....	16
1.3.3.Değer ve Normlar	18
1.4.Kültürün Özellikleri	19

İKİNCİ BÖLÜM

2. KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM VE ETKİLEŞİM	22
2.1.İletişim.....	22
2.2.İletişim ve Kültür İlişkisi	25
2.3.Kültürlerarası İletişim	27
2.4.Kültürlerarası İletişimin Gelişimi ve Tarihi	29
2.5.Kültürlerarası Etkileşim ve Sorunlar.....	31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. A PASSAGE TO INDIA (HİNDİSTAN'A BİR GEÇİT)	34
3.1. Eser Hakkında	34
3.2. Yazar ve Edebi Kişiliği	36
3.3. Eserin Konusu ve Verdiği Mesajlar	40

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ESERDE KÜLTÜRLERARASI ETKİLEŞİM	42
4.1. Kültürel Etkilenme	43
4.2. Değerler Çatışması ve Kültürel Uyumsuzluk	43
4.3. Irk ve Sınıf Ayrılığı.....	53

4.4. Dilsel Uyumsuzluk.....	64
4.5. Örf, Adet ve Gelenek Çatışması.....	65
4.6. Din ve İnanç Çatışmaları.....	69
SONUÇ	78
KAYNAKÇA.....	81
ÖZGEÇMİŞ	86

ÖNSÖZ

Bu araştırmamızın hedefi, Edward Morgan Forster'ın *A Passage to India* (1924) adlı romanını kùltùrlerarası etkileşim, iletişim ve uyuşmazlık bağlamında incelemek; yazarın bu meseleleri ele alış tarzını, belirttiği fikir ve kanaatleri ve getirdiği çözümleri belirlemektir. İnsan ilişkilerinin aksayan yönlerine *A Passage to India* adlı romanıyla dikkat çeken Forster, farklı kùltürden insanların ilişkilerini, yaşadıkları kùltùrlerarası sorunları ve çatışmaları, Batı ve Doğu düşünce tarzı arasında meydana gelen anlaşmazlıkları farklı kişilik yapılarına sahip insanları ele alarak yansıtmıştır.

Forster, Britanya İmparatorluğu'nun yönetimindeki Hindistan'ı, iki farklı kùltüre ait insanların yakınlaşma çabalarını engelleyen önyargıları ve yanlış anlamaları anlatır. Doğu-Batı sorunsalını inceler. Genç bir Müslùman olan doktor Aziz, işgalci İngilizler'le yakınlaşmak, onları anlamak ister, ama gördüğü muamele karşısında hayal kırıklığına uğrar. Oğlu yargıç Ronny'yi ziyarete gelen bayan Moore, Aziz'e sempati duyar. Yargıç, evlenmeyi düşündüğü genç bir kadını, Adele Quested'i yanında getirmiştir. Gerçek Hindistan'ı tanımak isteyen Adele, burnu havada İngiliz yöneticilerinden farklı davranmak, tabuları yıkmak niyetindedir. Doktor Aziz'in planladığı Marabar Mağaraları'na yapılan bir gezide beklenmedik olaylar meydana gelir ve iki ırk arasındaki düşmanlık had safhaya ulaşır. Forster'in en sevilen romanlarından biri olan *Hindistan'a Bir Geçit*, onun bu egzotik ùlkede geçirdiği günlerin izlenimleri olarak da okunabilir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında desteklerini gördüğüm bölümdeki hocalarım Yrd. Doç. Dr. F. Gül KOÇSOY'a, Doç. Dr. Abdulhalim AYDIN'a, F.Ü. İletişim Fakùltesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Mustafa YAğBASAN'a, özellikle çalışmamın her aşamasında beni yönlendiren, hiçbir yardımını esirgemeyen ve her türlü özveriyi gösteren değerli danışman hocam sayın Prof. Dr. Mehmet AYGÜN'e, değerli meslektaşım üniversitemiz İngilizce Okutmanı Bahar YILDIRIM'a, kaynak temininde yardımcı olan değerli arkadaşım İngilizce Öğretmeni Behice KARAGÖZOėLU'na, bana şimdiye kadar emeği geçen bütün hocalarıma ve benden desteğini ve sabrını esirgemeyen değerli aileme teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

İnsanın hiç kuşkusuz en önemli niteliklerinden birisi, düşünebilme yeteneğine sahip olmasıdır. İnsana özgü olan düşünme kabiliyeti onu diğer varlıklardan üstün kılar. Canlı ve cansızlardan oluşan bir varlık alanı olan doğaya karşı yaşam savaşı veren insan, bu niteliği ile diğer canlılardan ayrılarak, deneyim ve birikimlerini toplar, yaşam biçimini belirler ve kendi kültürünü yaratır. Doğduğu andan itibaren, insan, önce ailesi tarafından belirli bir kültür kalıbına sokulur, daha sonra ise içinde yaşadığı toplumun yaşam düzeni ile ilintili olan davranış biçimlerini benimseyerek bir kültüre sahip olur.

Kültür konusunda çalışmalar yürüten Raymond Williams, kültürün, insanın yaşam boyunca yaşayarak öğrendiklerinin tümü, onun yaşam biçimi olduğunu dile getirir (Williams, 1993: 210). Birçok araştırma ve çalışmada, kültürel bir varlık olan insanın, içinde yaşadığı kültürün biçimlendirdiği, davranışlarının ve tepkilerinin önemli bir bölümünü kültürel çevrenin belirlediği vurgulanır. Bu açıdan bakıldığında, farklı çevrelerde yetişmiş ve farklı kültürel alt yapıya sahip insanların birbirleriyle ilişkileri konu olduğunda kültürel farklılıklar doğrultusunda sorunların ve çatışmaların ortaya çıkması doğaldır (Nalcıoğlu, 2001: 1). Başka bir ifadeyle, iki ayrı toplumun bireyleri bir araya geldiklerinde, sahip oldukları kültürün gerektirdiği davranış biçimlerini sergilediklerinden kültürlerarası sorunlar yaşamaları kaçınılmazdır.

Kültürler arasındaki farklılıklar, toplumun temel ögesi olan insana yansır (Sargut, 1994: 67). Her toplum kendine özgü kültüre sahiptir. Bu nedenle, belirli kültüre sahip olan bir toplumda yaşayan bireylerin davranış biçimleri, diğer toplumun bireylerinden farklıdır. Bireyler, içinde buldukları çevre ile uyum içinde olamadıklarında kültürel sorunlar yaşarlar. Farklı kültürlerde yaşayan insanların, benzer konu ya da koşullar karşısında farklı tepkiler verdikleri gözlemlenmektedir (Nalcıoğlu, 2001: 2).

Farklı kültürler arasındaki iletişim ve etkileşim, günümüzde ulaşım ve haberleşmedeki ilerlemeler sayesinde büyük bir yoğunluk kazanmıştır. Bu gelişmeler doğrultusunda, günümüzde sosyal bilimlerde, toplumlar ve kültürler arasında artan ilişkilerin farklılık ve özgünlükleri nasıl ve ne kadar ortadan kaldırdığı; değişime direnen ya da direnemeyen kültürel öğelerin neler olduğu; yaşanan kültürlerarası sorunlar ve bu sorunların nedenleri nelerdir gibi soruların belli bir önem kazandığı

görülmektedir. Bu soruları irdelemeye yönelik çalışmaların da giderek arttığı gözlenmektedir.

Yukarıdaki bilgiler ve değerlendirmelerden hareketle, bu çalışmanın temel konusu kültürlerarası etkileşim olup, bu konuda Edward Morgan Forster'ın *A Passage to India* romanı ele alınmaktadır. Çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, kültür kavramı üzerinde durulmuş; filozoflar, düşünürler ve dilbilimcilerin yapmış oldukları farklı kültür tanımlamalarına geniş yer verilmiş; kültürü oluşturan unsurların en önemlileri olan dil, din, değer ve normlar konusu ele alınmış ve son olarak da kültürün özelliklerinden bahsedilmiştir. İkinci bölüm, kültürlerarası iletişim ve etkileşim konusuna ayrılmış, bu bölümde öncelikle iletişim sürecine temel teşkil eden ve bu süreç üzerinde son derece etkili olan bazı kavramlar üzerinde durulmuştur. Bu bölümde ele alınan kavramlar genel olarak tanımlanmış ve incelenmiştir. Daha sonra, iletişim ve kültür ilişkisi irdelenmiş, kültürlerarası iletişim olgusu üzerinde yoğunlaşmıştır. Üçüncü bölüm, *A Passage to India* romanına ayrılmış olup, öncelikle eser hakkında kısaca bilgi verilmiş, daha sonra yazar Edward Morgan Forster'ın hayatının kısa bir değerlendirilmesi yapılmış, onun edebi kişiliği ele alınmış ve son olarak eserin konusu ve verdiği mesajlar üzerinde durulmuştur. Son bölüm olan dördüncü bölümde ise, Forster'ın en tanınan ve beğenilen, savaş sonrası romanı olan ve bu çalışmanın temelini oluşturan *A Passage to India*'da kültürlerarası etkileşim durumuna yoğunlaşmıştır. Bu doğrultuda kültürel etkilenme, değerler çatışması ve kültürel uyumsuzluk, ırk ve sınıf ayrılığı, dilsel uyumsuzluk, örf, adet ve gelenek çatışması ve din ve inanç çatışması gibi noktalara değinilmiştir. Sonuç bölümü ise, romandaki kültürlerarası etkileşim, sorunlar ve uyumsuzluklar temasına son bir bakış sunmaktadır.

Bu çalışma bir yandan da, İngiliz sömürgesi Hindistan'da geçmesi sebebiyle, İngiltere'nin sosyal ve politik yapısında meydana gelen değişikliklerin, Forster'ın yazınına ne şekilde yansıdığını da göz önüne sermektedir; ancak Forster çağının getirdiklerinden her ne kadar etkilenmiş olsa da, yazınının odak noktası insan ilişkileridir. Bir bakıma Forster'ın yaptığı, yeniçağın getirdiklerinin insan ilişkileri ve bireyler üzerindeki etkisini analiz etmektir.

Roman boyunca, İngiliz sömürgesi olan Hindistan'da ortalama bir Hintlinin Batılıya, Batıya ait olan şeylere otomatik olarak hayranlık gösterdiğini ve Batı zenginliğine ve diğer zenginlik alametlerine imrendiğine şahit oluyoruz. Bununla

birlikte, Hintlilerin İngilizlere olan hisleri şöyledir: Hintliler için İngilizler; lafını esirgemez, dakik, kibirli, kendini beğenmiş, bencil, soğuk, duygusuz, ailevi ve ahlaki değerlerden yoksun kimselerdir. İngilizlerin de Hintliler hakkında peşin hükümleri bulunmaktadır: tembel, telaşlı, heyecanlı, zaman algısı olmayan, sorumluluk duygusu taşımayan, randevularına sadık kalmayan, verdiği sözleri yerine getirmeyen gibi.

Tezimizin amacı da, bu çalışmanın ana noktasını oluşturan ve sosyal meseleleri konu alan Edward Morgan Forster'ın *A Passage to India* adlı eserinde iki farklı toplum arasında yaşanan çatışmaları belirlemek ve bu çatışmaların ve uyuşmazlıkların ne tür farklılıklardan kaynaklandığını çözümlenmeye çalışmaktır. *A Passage to India*' da yaşanan en büyük zıtlığın ırk çatışması olduğunu, din, kültür, ırk ve milliyet farklılıklarının doğurduğu bir mücadele ortamını konu edindiğini, idare edenlerle idare edilenler, imparatorluk ile sömürge toplumu arasındaki çok çeşitli ve karmaşık zıtlıkları anlattığını ve eserin bu açılardan incelenmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bu çalışmada *A Passage to India* adlı romanı sosyal muhteva bakımından incelemeye karar verdiğimiz için, roman araştırmalarında alışıl gelmiş olan karakter, olay örgüsü, dil ve üslup, kullanılan semboller, imajlar vs. gibi roman tekniği ile ilgili araştırma metodunu bir tarafa bırakmayı tercih ediyoruz. Bunun yerine, bir edebi eserin, özellikle romanın, yazıldığı dönemin hayatı ile yakından ilişkisi bulunduğu gerçeğinden hareketle, inceleyeceğimiz eserin yazıldığı devrin tarihi, sosyal, siyasi ve kültürel özellikleri hakkında ne tür bilgiler verdiği üzerinde duracağız. Forster gibi hayatı boyunca insanlığın problemleri ile ilgilendiğini belirttiğimiz çok yönlü bir yazara ait olan bu eserin böyle bir araştırmaya konu olmasının ilgi çekici sonuçlar vereceğini umuyoruz.

Başka bir ifadeyle araştırmamızın hedefi, Edward Morgan Forster'ın *A Passage to India (Hindistan'a Bir Geçit)* adlı romanındaki kültürel etkileşimi, yazıldığı devrin sosyal, kültürel ve tarihi olayların ışığında incelemek olacaktır. Asıl kaynak olarak kullanacağımız roman dışında, çeşitli yerlerde yayınlanmış makale, deneme, yüksek lisans ve doktora tezleri gibi tali kaynaklardan ve eleştirmenlerin E. M. Forster ve *A Passage to India* hakkında ileri sürdükleri fikir ve kanaatlerden yararlanmak suretiyle, karşılaştırmalı bir üslup takip ederek sonuca varmaya çalışacağız.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KÜLTÜR

1.1. Kültür Tanımları

Kültür kavramı, farklı bakış açılarına göre değişik şekillerde tanımlanabilen bir yapıya sahiptir. Tsioumanis ve arkadaşlarına göre kültür kolayca tanımlanamamakta; bilim adamları, filozoflar ve politikacılar arasında kavramın tam olarak neleri içereceği ile ilgili görüş birliği de bulunmamaktadır (Tabakcı, 2008: 10). Turhan'da, "kültür nedir?" sorusuna herkesi tatmin eder şekilde cevap vermenin oldukça güç olduğunu, bununla beraber şimdiye kadar geliştirilen tanımların tümü gözden geçirildiği takdirde, bu tanımların hepsinde ortak olan noktaların belirlenerek kültürden neyin kastedildiğinin anlaşılabilceğini vurgulamaktadır (Turhan, 1969: 35).

Kültür kavramını tam anlamıyla ortaya koyan bir tanım yoktur. Çünkü kültür kavramı çok karmaşık ve dinamik bir kavramdır. Kültürün bir kavram olması, kültür konusundaki anlaşmazlıkların kaynağını oluşturmaktadır. Kültür bir varlığın adı değil, bir kavrayış tarzının adıdır. Bu nedenle kültür, onu kavramsallaştırmanın düşünce yapısından ve dünya görüşünden bağımsız değildir. Belli bir tanımlamada uzlaşımamasına rağmen, yine de genel geçer tanımlar yapabilmek mümkündür.

Tarihin ve insanı konu edinen sosyal beşeri bilimlerin cevaplanması en güç sorunları arasında yer alan, insanların ve toplumların birbirlerine neden benzediği ya da benzemediği, insanların ve toplumların neden ve nasıl değiştiği gibi sorulara, filozofların ve düşünürlerin verdiği cevapları, Güvenç birkaç başlık altında şöyle toplamıştır:

- Teolojik açıklamaya göre; Tanrı onları öyle (farklı) yaratmıştır,
- Irksal açıklamaya göre; Irkları veya renkleri farklıdır,
- Psikolojik açıklamaya göre; Akılları veya ruhları farklıdır,
- Tarihi ya da etnolojik açıklamaya göre; tarihleri ve töreleri farklıdır,
- Coğrafi açıklamaya göre; Üzerinde yaşadıkları doğal çevre farklıdır,
- Ekonomik açıklamaya göre; Ekonomileri, diğer bir deyişle üretim ilişkileri farklıdır,
- Sosyolojik açıklamaya göre; Aile, din ve eğitim sistemleri farklıdır,

- Siyasi açıklamaya göre; Yönetim ve hukuk sistemleri farklıdır (Güvenç, 1979: V).

Görülüyor ki, filozoflar ve düşünürler bu cevaplanması bir hayli güç olan sorulara farklı boyutlardan yaklaşarak, farklı cevaplar üretmişlerdir. Fakat yukarıdaki cevaplar bu sorulara evrensel bir açıklama getiremediği gibi, yeni sorulara yol açmıştır. Peki ya toplumların akıl ve ruhları, aile, din, dil, eğitim sistemleri, yönetim ve hukuk kuralları neden farklıdır?

Bu sorulara yanıt verebilmek için öncelikle insanların neden ve nasıl farklılaştıkları sorusuna yanıt aramak gerekir. İnsanlar neden ve nasıl farklılaştılar? Eğer yer ve iklim gibi coğrafi değişkenler bireysel ve toplumsal farklılıklara neden oluyorsa, aynı iklim kuşağında yaşayan komşu toplumlar neden birbirlerinden farklılar? Ya da bütün bireysel ve toplumsal farkları genetik ve biyolojik etmenler belirliyorsa, aynı soydan gelen toplumlar arasındaki sosyal ve psikolojik farklar nasıl açıklanabilir?

Bir tarih felsefesi olarak başlayıp, bir tarih bilimi olarak gelişen insan bilimi olarak da adlandırılan antropoloji, yukarıdaki temel sorulara kültür kavramı ile yanıt vermeye çalışmıştır:

“İnsanlar benzerler, çünkü kültürleri benzer;

İnsanlar benzemezler, çünkü kültürleri farklıdır;

İnsanlar değişirler, çünkü kültürleri değişmektedir” (Güvenç,1979: V-VI).

Peki ya bu temel sorulara yanıt olarak verilen kültür neyi ifade etmektedir? Kültür kelimesinin etimolojik kökeni,“bitki yetiştirmek, toprağı işlemek, ekip biçmek” anlamındaki “colere” fiilinden türemiş olan Latince “cultura” sözcüğünden gelmektedir ve Türkçe’deki “ürün, ekin, mahsul” karşılığında kullanılmaktadır (Güvenç, 1979: 96). 17. Yüzyıla kadar *cultura* sözcüğü Fransızca’da da aynı anlamda kullanıldı. İlk kez Voltaire, Fransız Devrimi’nden önce *culture* sözcüğünü, insan zekasının oluşumu, gelişimi, geliştirilmesi ve yüceltilmesi anlamında kullanmıştır ve böylece sözcük değişik bir anlam kazanmıştır. Fransızca’dan Almanca’ya *cultur* biçiminde geçen sözcük daha sonra tüm Avrupa dillerine yayılmıştır (Nalcıoğlu, 2001: 10).

Kültür kavramını tek bir sözcük ya da cümle ile tanımlamak oldukça zordur. Peki kültür kavramını tanımlamak neden bu kadar zor? Kültür kavramı neden tanımlanamıyor? Uzmanlar belirli bir tanım üzerinde neden uzlaşıp birleşemiyorlar?

Büyük ihtimalle güçlük, kültür sözcüğünün çok anlamlı oluşundan kaynaklanıyor. Bu sebeple, çalışmamızın bu bölümünde düşünürlerin ve insanbilimcilerin kültür kavramını nasıl tanımladıklarına göz atmanın yararlı olacağı kanaatindeyiz.

Latince'den gelen kültür terimini günümüzdeki anlamına yakın bir biçimde ilk kez olarak 17. yüzyılda doğal hukuk düşünürü Samuel von Pufendorf kullanmıştır. Ona göre, kültür, "doğaya karşıt olan ve belli bir toplumsal bağlam içinde ortaya çıkan tüm insan eserleridir". 18. yüzyılın sonlarında ünlü Alman filozofu Kant da, kültürü aynı anlamda "insanın kendi rasyonel ve mantıklı özünden dolayı özgürce hayata geçirebileceği amaçların, ideallerin tümü" olarak tanımlamıştır. Bununla birlikte, esas Aydınlanma Çağında oluşan kültür kavramının gerçek yaratıcısı ünlü Alman filozofu Herder'dir. Ona göre, "kültür bir ulusun, bir halk ya da topluluğun yaşam tarzıdır". Herder'in söz konusu kültür kavrayışı, kültüre tarihsel bir boyut kazandırırken, günümüz kültür görüşüne çıkan yoldaki en önemli kilometre taşını meydana getirir.¹

Etnolog G. Klemm *İnsanın Genel Kültür Tarihi* adlı on ciltlik eserinde kültür sözcüğünü, "uygarlık ve kültürel evrim" olarak tanımlamıştır (Güvenç, 1979: 96). Marx, kültür kavramının değilse bile, kültürel içeriğin son derece kapsamlı bir tanımını vermiştir:

*"Kültür ya da uygarlık, insanın bir toplumun üyesi olarak edindiği bilgi, inanç, sanat, ahlak, gelenek ve göreneklerle her türlü beceri ve alışkanlıklarını içeren karmaşık bir bütündür."*²

Edward T. Hall'a göre "Kültür iletişim, iletişim de kültürdür." (Kartarı, 2001: 13). Levi-Strauss, kültürü "ortak sembolik sistem" olarak kabul etmektedir. Kafesoğlu ise *Türk Milli Kültürü* adlı kitabında, çeşitli yazar ve düşünürlerce yapılmış aşağıdaki kültür tanımlarına yer vermiştir:

"Bilgiyi, imanı, san'atı, ahlakı, hukuku, örf-adeti ve insanın cemiyetin bir üyesi olması dolayısıyla kazandığı diğer bütün maharet ve itiyatları ihtiva eden murekkep bir bütün." (E. B. Taylor)

"Bir topluluğun yaşama tarzı." (C. Wiesler)

"Atalardan gelen maddi-manevi değerler yekunu." (E. Sapir)

¹ (Bkz. <http://www.turkcebilgi.com/kultur/ansiklopedi>)

² (Bkz. http://www.historicalsense.com/Archive/Fener64_1.htm)

"İnsanın tabiatı ve kendini idare etme yolu ile bizzat meydana getirdiği eser." (A. Young)

"Bir toplulukta örf ve adetlerden, davranış tarzlarından, teşkilat ve tesislerden kurulu ahenkli bütün." (R. Thurnwald).

"Umumi olarak inançlar, değer hükümleri, örf ve adetler, zevkler, kısaca insan tarafından yapılmış ve yaratılmış herşey." (A. K. Kohen)

"Bir millet fertlerinin iştirak halinde bulunduğu manevi hayat." (F. A. Wolf)
(Kafesoğlu, 1998: 14).

İlk dönemlerde kültür kavramına yaklaşımın, 19. yüzyılın Darwinist ve Sosyal Darwinist paradigmatları ile yakından ilişkili olan Evrimci Okul'un egemenliği altında olduğu görülmektedir (Tabakcı, 2008: 11). Dünyanın her köşesindeki çeşitli kültürleri tespit etmek ve değerlendirmek için bir gelişmişlik skalası oluşturan evrimcilerin bu bakış açısı, halklar arasındaki kültürel gelişim farklılıklarını, eşit olmayan genetik eğilimler ve özelliklere bağlayan bir ırk teorisine kadar varmıştır (Schwimmer, 1999).

Kültürün ilk resmi tanımını Edward Taylor 1871 tarihli "İlkel Kültür" adlı kitabında ortaya koymuştur (Tabakcı, 2008: 11). Taylor'un tanımına göre "*kültür ya da uygarlık, bir toplum üyesi olarak insanoğlunun, elde ettiği tüm bilgi, inanç, sanat, kural, gelenek ve görenekler ile diğer beceri ve alışkanlıkları içeren karmaşık bütündür.*" (Moore,1997:17). Taylor'dan o dönemin çoğu yazar ve bilim adamları etkilenmişlerdir fakat daha sonra Taylor'un uzun süre tek hakim görüş olarak kabul edilen evrimci kültür tanımı, 20. yüzyılın başlarından itibaren özellikle Franz Boas'ın çalışmalarıyla yoğun olarak eleştirilmeye başlanmıştır.

Franz Boas'ın etkisiyle yaygınlaşmaya başlayan "Kültürel Görecelilik" akımı, kültürlerin karşılaştırılmasına ve belli evrim aşamalarında konumlandırılmasına karşı çıkmıştır. Boas ve takipçilerinin kültüre yaklaşımını Schwimmer (1999) şu şekilde özetlemektedir:

1. İnsan davranışının kültürel yönleri, biyolojik temelli değildir, biyoloji tarafından da değiştirilmezler; tamamen öğrenme yoluyla elde edilirler.

2. Davranışların kültürel biçimlenmesi, alışkanlık yoluyla sağlanır ve rasyonel düşünceler değil bilinçsiz süreçler yoluyla gerçekleşir.

3. Tüm kültürler kendi öncelikleri ve değerlerine göre eşit olarak gelişir; hiçbirisi diğerinden daha iyi, daha çok gelişmiş ya da daha ilkel değildir.

4. Kültürel özellikler, bir takım evrensel gelişim kategorilerine göre sınıflandırılmaz ve yorumlanamaz. Bu özellikler, sadece incelenen kültürün içindeki birbirleriyle ilişkili unsurların kavramsal çerçevesi içinde anlam kazanırlar.

Boas ve öğrencilerinin getirdikleri yeni yaklaşımdan sonra farklı tanımlar ortaya çıkmaya devam etmiştir. Örneğin 1952 yılında, literatürde yer alan farklı kültür tanımlarının sayısı 164'e ulaşmıştır (İyi, 2003). Bu noktada, Batılı yazarlarca yapılmış tanımlara bakmanın yanısıra ülkemizden bazı yazarların da kültürle ilgili tanım ve görüşlerine bakmakta yarar olduğunu düşünüyoruz.

Örneğin, Erkal'ın tanımlamasına göre kültür, aynı birikimi ve geleneği paylaşan insanların çocuklarına, yeni nesillere aktardıkları bir grup öğrenilmiş davranışlar bütünü; bir toplumun bütün ideallerinin ve sosyal kimliğinin bir sembolü; insanın insana ve maddeye karşı tavır alışını belirleyen bir bütündür. Ona göre kültür, bilgiyi, sanatı, ahlakı, hukuku, örf ve adetleri kapsadığı gibi, insanın toplumun bir üyesi olması dolayısıyla kazandığı diğer bütün yetenek ve alışkanlıkları da içine alır.³

Bilgiseven de kültürü şu şekilde tanımlamıştır: “Kültür insanın, insan tarafından kurulmuş edilmiş ve yaratılmış olan çevresini ifade eder. Maddi ve manevi olmak üzere iki yüzü vardır. Bazı sosyologların aynı zamanda medeniyet ismini verdikleri maddi kültür; yapılarımız, tekniklerimiz, yollarımız, üretim ve ulaştırma araçlarımız gibi gözle görülür maddi öğelerden ibaret ve kendi eserimiz olan çevre şartlarımızdır” (Bilgiseven, 1982: 17).⁴

Tural'ın tanımı ise, “tarih bakımından varlığı kesin olarak bilinen bir toplumun, sosyal etkileşme yoluyla nesilden nesile aktardığı inanışların, kabullenişlerin, maddi ve manevi yaşayış tarzlarının yüksek düzeydeki bir bileşimi olan; sebebi ve sonucu açısından ise, bireye ve topluma, mensubiyet bilinci ve özel bir kimlik kazandıran; yaşanan çevreyi ve şartları değiştirme istek ve iradesi veren; zamanın ve ihtiyaçların doğurduğu; değer, norm ve sosyal kontrol unsurlarının belirlediği bir sistem” şeklindedir (Tural, 1988: 52).

Özer'e göre kültür, insanın ortaya koyduğu, insanın içinde var olan tüm gerçekliktir. “İnsanın nasıl düşündüğü, duyduğu, yaptığı, istediği; insanın kendine nasıl baktığı, özünü nasıl gördüğü; değerlerini, ülkülerini, isteklerini nasıl düzenlediği hep kültürün öğeleridir. Bundan hareketle kültürü, bir anlamlar düzeni, bir semboller ağı ya

³ (Bkz. <http://www.turkcu.com/basbug-ard-kit/erkal.htm>)

⁴ (Bu bilgiye Nurullah Tabakcı'nın Kültürlerarası İletişim Sürecinde Alt Kültürde Kimliğin Oluşumu (Türkiye'deki Karaçay Örneği) adlı doktora tezinden ulaşılmıştır s.14)

da belirli bir toplumun genel hayat tarzını oluşturan bir ruh yapısını veya genelleşmiş bir ruh durumu ya da insanlar arasındaki her çeşit karşılıklı etkileşimler, her türlü yapıp yaratma alışkanlıkları, bütün maddi ve manevi yapıt ve ürünleri, yani toplumsal bir değerler sistemi olarak tanımlamak yerinde olacaktır.” (Özer, 1996: 76).

Kültür kelimesinin edebiyat kelimesine nazaran daha geniş bir mana taşıdığını ifade eden Kaplan’a göre ise, “Edebiyat dışındaki bütün güzel sanatlar, resim, musiki, dans, heykel, mimari kültür sahasına girdiği gibi, güzel sanatların dışında insanoğlunun elinden çıkma eşya, yiyecek, içecek, elbise, silah, alet vesaire de kültür sahasına girerler. Böyle olmakla beraber, ben şahsen edebiyatı hemen hemen kültüre denk buluyorum. Denklik aynıyet demek değildir. Aynadaki hayal, kendisine akseden eşyaya benzer. Edebiyat, bu manada kültürün aynadaki aksine benzetilebilir. Bu demektir ki, kültür sahasında ne varsa, onların hepsinin akislerini edebiyatta bulmak mümkündür.” (Kaplan, 2002: 10).

Görülüyor ki, günümüze değin kültür kavramı çok çeşitli ölçütler kullanılarak çok sayıda bilimsel odak tarafından açıklanmaya çalışılmış ve kültür çok geniş bir yelpazeye yayılmış türlü tanımların karmaşık bir bileşkesi olarak karşımıza çıkmıştır.

1.2. Kültür ve Medeniyet

Taylor’dan başlayarak günümüze kadar yapılan tanımlamaların birçoğunda medeniyet kavramı ile kültür kavramının birbirinin yerine kullanılan, eş anlamlı kelimeler gibi kullanıldığını görüyoruz. Günlük dilde de kullanım genellikle böyle değil midir? Kültürlü insandan kastımız medeni insandır. Fakat, bilimsel olarak yaklaşıldığında kültür ve medeniyet terimlerini birbirlerine oldukça yakın kavramlar olarak ele alan ve medeniyeti bir kültür olgusu olarak değerlendiren sosyal antropologların yanında, bu kavramların aynı olmadığını ve aralarında önemli farklar olduğunu savunan sosyal antropologların da var olduğunu görüyoruz.

Sürmek, ekip biçmek anlamlarına gelen Latince cultura’dan üretilen ve pek çok biçimde tanımlanan kültür kavramını Güvenç, “...bir toplumun ya da toplumların birikimli uygarlığı” şeklinde tanımlamıştır (Güvenç, 1979: 95). Lundberg, kültürün başlıca üç ögeye sahip olduğunu belirtir: Birinci öge normatif düzendir. Tüm yazılı ve yazısız kurallardan oluşan normlar, hak ve ödevleri belirleyen ilkeler ve bireyin nasıl davranması gerektiğini düzenleyen tüm yaptırımlar bu ögenin içinde yer alır. Gelenek,

görenek, örf, adet, teamül⁵ gibi bireye davranış kalıpları dayatan toplumsal birikimin tümü ikinci ögeyi, insanlar arasındaki etkileşim ve iletişim sonucundaki tüm ilişkiler de üçüncü ögeyi oluşturmaktadır (Lundberg, 1970: 121).⁶Günümüz toplumları düşünüldüğünde kültürün neredeyse bu üçüncü öğeden ibaret olduğu söylenebilir çünkü günümüz toplumlarında artık hemen hemen her şey etkileşimler ve iletişimler aracılığıyla düzenlenmekte; yıkılmakta, yeniden kurulmakta, üretilmekte, yeniden üretilmektedir. Kültür, medeniyet ve modernizm üzerine bir değerlendirme yapmış Anık ve Soncu'ya göre, kısmen daha istikrarlı ve çok yavaş değişen, geleneksel, ancient toplumların aksine, küresel ağların medyatik etkileşimleri ve iletişimleri sayesinde bugünün toplumları inanılmaz bir hızla değişmekte, evrilmektedir. Onlara göre görmezden gelinemeyen bir gerçek vardır ki bu baş döndürücü değişim ve her değişimin, yeniden ve yeniden yarattığı sentezler; daha doğrusu kültürel kodlar, motifler, etkileşim-iletişim formları ve içerikleridir (Anık ve Soncu, 2011: 52).

Arapça şehir anlamındaki *medine* kelimesinden türetilen medeniyet; çölde kabileler halinde yaşamayan, bedevi olmayan; farklı soy, dil, din ve geleneklere sahip insanların belirli bir mekanda topluca, hep birlikte yaşamalarını anlatmaktadır. Kelime anlamı şehirleşmek, şehir hayatını benimsemek olan medeniyet kavramı yerine Türkçe'de uygarlık kelimesi de kullanılmaktadır. Uygarlık kelimesi Latince “civitas” kelimesinden türetilmiştir. *Civitas*'ın kelime anlamı hem “bir yerleşim yeri olarak kenti”, hem “burada yaşayan insanların hukuki durumunu” (devlet) ve hem de “insan topluluğunu” (cives) ifade eder (Dinçer, 2008).⁷

Medeniyet kelimesinin, ilmi ve teknik gelişme, şehirleşme, sosyal organizasyon bakımından daha ileri aşamada bulunan toplumlar için kullanıldığına dikkat çeken Meriç, zamanımızda ise daha çok, sanayileşme, modernleşme gibi sözlerin tercih edildiğini belirtmektedir (Meriç, 1986: 44). Kafesoğlu ise, medeniyeti milletlerarası ortak değerler seviyesine yükselen anlayış, davranış ve yaşama vasıtaları bütünü olarak ele alır ve bu ortak değerlerin kaynağını kültür olarak değerlendirir (Kafesoğlu, 1984: 16).

⁵Öteden beri olagelen ve doğruluğu tartışılmayan davranışlar; tepkime; yasal bir dayanağı olmadığı halde, yıllar içerisinde ve yaşanan tecrübeler ışığında şekillenerek, doğruluğu herkes tarafından kabul edilmiş bir yolun ya da yönetimin izlenme, uygulanma hali.

⁶Bu bilgiye Anık ve Soncu'nun “Kültür, Medeniyet ve Modernizm Üzerine “Yaprak Dökümü” Bağlamında Bir Değerlendirme” adlı çalışmasından ulaşılmıştır.

⁷(Bkz. <http://blog.milliyet.com.tr/Blog.aspx?BlogNo=104424>)

Kültür, insanın, yaşayış ve düşünüş tarzında, günlük ilişkilerinde, sanatta, yazında, dinde, sevinç ve eğlencelerinde kendisini ifade etmesidir. Onun medeniyetle arasındaki farkı Alman antropolog Thrunwald şu şekilde dile getirmiştir: “*Kültür, tavırlardan davranış tarzlarından, örf ve adetlerden, düşüncelerden, ifade şekillerinden, kıymet biçmelerden ve teşkilattan mürekkep bir sistemdir. Medeniyet ise, birikmiş bir bilgiye ve teknik vasıtalara sahip olmayı ifade eder.*” (Nalcıoğlu, 2001: 11).

Kültür ve medeniyet kavramları, daha önce Türkçe’de yokken Osmanlı Devleti’nin batılılaşma döneminde dilimize girmiştir⁸ (Arslanoğlu, Kültür ve Medeniyet Kavramları). Ülkemizde ilk defa bu kavramları sosyolojik olarak ele alan ve tartışan düşünürümüz Ziya Gökalp’tır. Gökalp, kültürle medeniyetin ayrı ayrı kavramlar olduğunu kabul etmektedir. Ona göre kültür milli iken, medeniyet uluslararasıdır. Ona göre medeniyet farklı ulusların ortak malıdır. Çünkü her medeniyeti, sahipleri olan farklı uluslar ortak bir hayat yaşayarak oluşturmuşlardır. Gökalp kültürü tek bir milletin din, ahlak, hukuk, akıl, estetik, dil, ekonomi ve fen hayatlarının uyumlu bir bütünü; medeniyeti ise, aynı gelişmişlik düzeyine sahip birçok milletlerin sosyal hayatlarının ortak bir bütünü olarak görmektedir (Gökalp, 1976: 26).

Eröz’e göre, sosyolojide maddi olanla maddi olmayan kültür birbirinden ayrılmaktadır. Maddi olanı medeniyet, maddi olmayanı ise kültür olarak adlandırılmaktadır. Bu noktada, insanın doğal ve sosyal çevresini kontrol altına almak üzere ürettiği ekonomik, idari, siyasi sistemlerden teknolojik aletlere kadar yaşamı kolaylaştıran mekanizmaların tümü medeniyet ürünleridir. Diğer taraftan, kişilerin düşünme şekilleri, etkileşimsel ve iletişimsel ilişkileri, yaşam tarzları, sanatsal, estetik, edebi duruş ve algıları ise kültürel alana aittir (Eröz, 1982: 119).

Bilgiseven ise bu ayrımı, “bazı sosyologların aynı zamanda medeniyet ismini verdikleri maddi kültür; yapılarımız, tekniklerimiz, yollarımız, üretim ve ulaştırma araçlarımız gibi gözle görülür maddi öğelerden ibaret ve kendi eserimiz olan çevre şartlarımızdır” şeklinde değerlendirmektedir (Bilgiseven, 1982: 17).

Yıldırım’a göre ise, belirli bir topluluğa ait sosyal ve teknik kurumlar kültürü meydana getirmektedir; bazen kültür kelimesi yerine kullanılan medeniyette ise, bir millete özgü olma durumu karakteri bulunmamaktadır. Hangi medeniyete dahil bulunursa bulunsun, her milletin mutlaka kendine has bir kültüre sahip olması gerekmektedir. Örneğin, batı medeniyeti içinde yer alan milletler, zihinsel eylem

⁸ (Bkz. <http://w3.gazi.edu.tr/~iarslan/kulturvemedeniyet.pdf>)

sahasında aynı anlayış içinde bulunmakta; tekniği yaratma ve ondan yararlanmada birbirine yakın yollar takip etmektedir. Fakat, her birinin ayrı kültürü de bulunmaktadır. Başka bir deyişle, her biri farklı farklı diller konuşmakta, örf ve adetleri, ahlak anlayışları, güzel sanatları ve edebiyatları birbirinden farklıdır (Yıldırım, 1996: 153).

1.3.Kültürü Oluşturan Unsurlar

Kültürü oluşturan çeşitli öğeler bulunmaktadır. Bu öğeleri düşünürler farklı kategorilere ayırmayı uygun görmüşlerdir. Örneğin, Kabagarama kültürü oluşturan öğeleri maddi ve manevi olmak üzere ikiye ayırmıştır. Ona göre, maddi öğeler; binalar, otomobiller, kitaplar, araç ve gereçler gibi elle tutulabilen nesnelere oluşur. Kültürün manevi öğeleri ise, değerler, normlar, inançlar, duygular, tutumlar, kanunlar ve sembollerden oluşmaktadır (Kabarağama, 1993: 15).⁹ Eroğlu'nun sınıflamasına göre ise, kültür; dil, inanç, değer, norm, örf-adet, tutum, simge ve kanun unsurlarından oluşmaktadır (Eroğlu, 2010: 56). Henslin ise, manevi kültürün sembolik kültür olarak da adlandırılabilceğini belirtmekte ve kültürü oluşturan unsurları dört temel başlık altında incelemektedir. Bunlar: jestler, dil, değer-norm-yaptırımlar ve geleneklerdir (Henslin, 1996:40).

Görüldüğü gibi, kültürü oluşturan unsurlar her ne kadar farklı düşünürlerce farklı ele alınsalar da, temelde birbirlerine oldukça yakın kategorize edilmektedir. Çoğu yazar ve düşünür, kültürü oluşturan unsurlar arasında, dili, inançları, değerleri ve normları esas olarak değerlendirmektedir. Aşağıda, bu temel unsurlar hakkında daha geniş bilgi verilecek, kültürü oluşturan en önemli unsurlardan sayılan dil, din, değer ve normlar ile ilgili bilgiler ayrı ayrı başlıklar altında ele alınacaktır.

1.3.1.Kültür ve Dil

Kültürü oluşturan en önemli unsurlardan birisi dildir. İnsanların birbirleriyle iletişim kurmalarındaki başlıca yol dildir. Dil, soyut düşüncüyü iletebilmek için sonsuz biçimlerde bir araya getirilebilen semboller sistemi olarak düşünülebilir (Henslin, 1996: 41).

Eğer insanlar toplum halinde yaşamakta olmasalardı, hiç kuşkusuz, dile gereksinme duymayabileceklerdi. Öte yandan, dil olmasaydı, insanların bir arada

⁹Bu bilgiye Tabakcı'nın Kültürlerarası İletişim Sürecinde Alt Kültürde Kimliğin Oluşumu (Türkiye'deki Karaçay Topluluğu Örneği) adlı tezinden ulaşılmıştır.

yaşamaları, anlaşabilmeleri, bir toplumu oluşturmaları da söz konusu edilemezdi. Kısacası, insanı insan eden dil, toplumun da başlıca temel taşlarından; ulusu ulus yapan öğelerin en başta gelenidir; kültürün belkemiği sayılabilir (Aksan, 2009: 64).

Dilin kültürü ortaya çıkardığı bir ürün mü olduğu, yoksa insan dili sayesinde genel anlamda kültürün ve daha sonradan da alt kültürlerin mi oluştuğu günümüzde hala kesin olarak açıklanamamış bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir bakıma dil kültürün sembolik bağlamdaki anlatımı veya kültürün bir göstergesidir (Mengü, 2003: 20).

Dil ile kültür arasındaki bağlantılar kültür tarihçileri, budunbilimciler¹⁰ ve dilbilimciler tarafından araştırmalara konu edilmiştir. İki önemli Alman dilbilimcisi, Wilhelm von Humboldt (1767-1835) ve Johann Gottfried Herder (1744-1803), dille kültür arasındaki bağlantı konusuna, çalışmalarında geniş yer ayırmışlar ve bu bağlantı üzerinde çeşitli sorular ortaya atarak önemli bir bulguda birleşmişlerdir. Bu da, dilin bütün kültür olaylarına etkisi ve dilin bunlar üzerindeki gücüdür (Nalcioğlu, 2001: 13). Herder, kültürün yapısında dilin etkilerini açıklarken, aynı dili konuşan insanların tüm yaratmalarında o dilin etkisinin çok önemli bir etken olduğunu vurgulamıştır. Dil, yaşamın tüm alanlarında, günlük yaşamın en yalın ve basit olaylarında, bilimde, geleneklerde, inançlarda ortaya çıkar, dil her türlü maddesel yaşamın, tekniğin, ekonominin koşuludur, dinde, hukukta, felsefe ve sanatta yeri vardır. Humboldt'a göre, dil bir ürün değil, etkinliktir. Ona göre, dil bir ulusun tinsel enerjisidir ve dil insan tarihinin başlıca yaratıcı güçlerinden biridir. Dil, kültürün aynasıdır. Her dilden, o dili konuşan ulusun karakteri, kültürü, dünya görüşü hakkında fikir edinmek mümkün olur. Bir ulusun dilinden o ulusun kültürüne, dünya görüşüne inilebileceğini savunan Humboldt'un bu görüşü sonradan birçoklarınınca da benimsenmiştir. Humboldt, ne kültürü dilden bağımsız olarak incelemiş, ne de dili kültürün dışında görmüştür (Akarsu, 1998: 80).

Ünlü Alman düşünürü, devlet adamı ve dil bilgini Wilhelm von Humboldt 19. yüzyılın başlarında dil ve düşünce kalıpları arasında sıkı bir bağlantı olduğunu Dünya Görüşü (Weltanschauung) varsayımı ile vurgulamıştır. Bu varsayımına göre, dil olmadan düşünme olayının mümkün olamayacağı, bir topluluğa ait dil ile o topluluğu oluşturan

¹⁰(Budunbilim: İnsanların etnik gruplara ayrılışını, bu grupların kökenini, oluşumunu, yeryüzüne yayılışını, aralarındaki bağıntıları ve bunların töre, dil ve kültür niteliklerini, genel yasalar çıkarmak amacıyla inceleyip karşılaştıran, geçmişte yaşamış ve halen yaşamakta olan değişik kültürleri karşılaştırmalı olarak inceleyen bilim dalına verilen isimdir. Genel anlamda insanlığın kültür tarihini aydınlatmaya çalışmaktadır. Bkz. Vikipedi)

bireylerin düşünme süreçlerinin birlikte olduğu, bu öğelerden bir tanesi hakkında bilgi sahibi olduğunda diğeri hakkında da bilgi edinilebileceği vurgulanmaktadır. Humboldt dil ve düşüncenin eşdeğer bir nitelikte olduğunu, insanların nesnelere kendi dillerinin kendilerine sunduğu şekilde algıladığını öne sürmüştür (Mengü, 2003: 20).

Humboldt'un bu varsayımından sonra, dil ve kültür arasındaki bağıntıyı Amerikalı dil antropoloğu Edward Sapir (1884-1939) ve öğrencisi Benjamin Lee Whorf (1897-1941) bir adım ileri götürmeyi başarmışlardır. Temelleri 1929'da Sapir tarafından atılan, Whorf'a ait yazıların 1950'li yıllarda yayımlanmasıyla birlikte dünya çapında bir popüleriteye sahip olan Sapir-Whorf varsayımı, temelde dilsel belirleyicilik (linguistic determinism) ve dilsel görelilik (linguistic relativity) ilkelerine dayanmaktadır. Dilsel belirleyicilik ilkesine göre, insanların düşünceleri kullandıkları diller yoluyla oluşturulan kategoriler tarafından belirlenmektedir. Başka bir deyişle, kullandığımız dil dünyaya bakış açımızı, dünya görüşümüzü ve algılamamızı belirlemektedir. Dilsel belirleyicilik kendi içerisinde güçlü belirleyicilik ve zayıf belirleyicilik olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Güçlü belirleyicilik, nitelikte dil ve düşünce etkileşimini eşit kılmaktadır ve Humboldt'un Dünya Görüşü varsayımı ile örtüşmektedir. Zayıf belirleyicilik ise dilin düşünceye etkisi ya da katkısının sınırlı şekilde olduğunu ileri sürmektedir ve bu tanım günümüzde daha çok kabul görmektedir. Dilsel görelilik ilkesi ise bir dilde bulunan kavramsal ayrımların başka bir dilde bulunmaması esasına dayanmaktadır, diğer bir ifadeyle kullandığımız dil gerçek yaşantımızı ve zamanı kendi kuralları gereği kategorilere bölmektedir. Bir dilde bulunan ve bir kavramı niteleyen ve çoğunlukla nedensizlik ilkesine göre üretilmiş sözcük, başka bir dilde bulunmamaktadır. Örneğin, Aztek ve Eskimo dillerini ele alalım. Aztek dilinde, tek bir sözcük kar, soğuk ve buz ile ilgili bütün kavramlar için kullanılıyorken, Eskimo dilinde yaklaşık bir düzine kadar kar ve buz ile ilgili terim kullanılmaktadır. Anadilimizde renk ve akraba terimlerinin çeşitliliği dünya üzerindeki diğer dillerle kıyaslandığında oldukça fazladır. Akrabalık terimlerinin diğer dillere oranla dilimizde geniş yer kaplaması insan ilişkilerine verilen önemle açıklanabilir. Kültürler arası dilsel boyut farklılığına ait bu tür örnekler çoğaltılabilir. Burada üzerinde düşünülmesi gereken nokta yaşayan bütün toplulukların içinde buldukları dünyayı farklı kategorilere ayırmasının yaratmış olduğu algılama farkıdır. Bir toplumda yaşayan bireyler hangi nesnelere daha çok ilgileniyor ya da hangi nesnelere etkisi altında kalıyorsa, ilgili kavramları kapsayan sözcük sayısında da önemli bir artış bulunmaktadır. Bu durum, kültürün etkilendiği ya

da etkilediği çevreyi önem kategorilerine göre sınıflandırmasından kaynaklanmaktadır (Mengü, 2003: 23-24). Aksan da bu konuda şunları söylemiştir: Bir dildeki sözcükler, deyimler, atasözleri, kalıplaşmış ifadeler incelenir ve ilgili oldukları kavram alanlarına göre sınıflandırılırsa, kimi alanlardaki öğelerin kabarık olduğu, diğerlerine oranla fazlalık gösterdiği göze çarpar. Bu kabarık öbekler incelendiğinde, bu öbeklerin o dili konuşan ulusun tarih boyunca en çok ilgilendiği, yaşayışında büyük yer tutan kavramlara ve konulara ait olduğu görülecektir (Aksan, 2009: 65-66).

Günümüzde Sapir-Whorf varsayımı daha sınırlı olarak kabul edilmekte ve tamamen yadsınmamaktadır. Dil düşünce yapımızı her zaman belirlememekte ancak algılama hızı ve hatırlama süreçlerindeki zihinsel yapıyı doğrudan etkilemektedir. Çünkü dil, K. Vossler'in de söylediği gibi bir bakıma ait olduğu kültürün ürünü ve aynasıdır (Aksan, 2009: 65). Bu bölümün başında sorulan kültür mü dili oluşturmuştur, yoksa dil mi kültürün oluşumunu sağlamıştır şeklindeki bir soruya Mengü'nün yanıtı şöyledir: Öncelikle modern insanın ortaya çıkışıyla birlikte içinde yaşadığı doğal çevreye uyum göstermesi, çevresini istediği anlamda değiştirmesi, başka bir ifadeyle kültürün doğaya karşı bir tepkimesi bağlamında dil ortaya çıkmıştır ve bu tepkime gerek kültürü ve gerekse dili besleyen düşünme kalıplarının ortaya çıkmasını sağlamıştır (Mengü, 2003: 25).

Dil ve kültür bağıntısı konusunda araştırmalar yapmış olan Bedia Akarsu, dil ve kültürün gelişimindeki paralelliği şöyle ifade etmiştir: “Kültürde üstün olan ulusların dillerinde de üstün olduklarını bütün tarih boyunca ve günümüzde açıkça görebiliriz. Ama bir ulusun dili ilkel halinde kalmış, gelişmemişse kültürü de pek ilerleme gösteremez.” (Akarsu, 1998: 85).

Dil-kültür konusunda araştırmalar yapan sosyolog Nermi Uygur ise, dil ile kültür arasında sıkı bir bağ olduğunu şu cümlelerle dile getirmiştir: “Kültürün çepeçevre kuruluşunda dil son derece önemli rol oynar. Dil, kültür yapısını bir arada tutan çimentodur, kültür alanının her yanını aydınlatan güneştir, kültür kilimini dokuyan ipliktir, tüm kültür anıtlarının yansıdığı akarsudur.” (Uygur, 2005: 19).

Dil, aynı zamanda çeşitli kültürleri birbirinden ayıran en önemli öğedir. Çünkü dil, ifade tarzı, kavramları, söz hazinesi, hatta grameri ile temsil ettiği toplumun maneviyatına kaynak vazifesi gören düşünce sistemini adeta sarmaktadır.

Kaplan'a göre, “Dil, duygu ve düşüncenin adeta kabıdır. Bir milletin bütün duygu ve düşünce hazinesi, dil kabına dökülür ve bu dil kabı ile yerden yere, nesilden

nesle aktarılır. Dil kültürün temeli olduğuna göre, bir milletin dil ile ifade ettiği sözlü, yazılı her şey kültür kavramına girer. Her millet dilini ve kültürünü yüzyıllar boyunca yoğurur. Bu esnada o, akan bir nehir gibi, içinden geçtiği her topraktan bazı unsurları alır. Her medeni milletin konuşma ve yazı dili, karşılaştığı medeniyetlerden alınma kelime ve deyimlerle doludur. Bu bakımdan her milletin dili, o milletin çağlar boyunca yaşadığı tarihin adeta özetidir.” (Kaplan, 2002: 139-140).

Tuna'ya göre ise, “Dil birliği kültür birliğini sağlamaktadır. Çünkü dil bir toplumun tüm faaliyetlerinin ve ilişkilerinin ürünü olan kültürünün kodlanarak ortak bir toplum paydasında kullanıma açılmasını sağlamaktadır. Başka bir ifade ile bir toplumun kültürü o toplumun ortaya koyduğu maddi ve manevi tüm hasıla olarak ele alındığında, dil ve kültür bağlantısı en açık ve kapsamlı bir biçimde kendisini ortaya koymaktadır.” (Tuna, 2003: 42).

Burada bahsedilen dilden kastın, anadil olduğunu belirtmeden geçmeyelim. İnsanın anadilini öğrenmesi, kültür edinmesinden başka bir şey değildir. Dil, kültürün büyük ölçüde öğrenildiği ve iletildiği bir araçtır. Çocuk dili öğrenirken, aynı zamanda içinde bulunduğu kültürü de öğrenmektedir. Dil, aynı zamanda toplumların kültürel fikirleri ve sembolik anlamları bir nesilden diğerine aktarmalarını sağlar. Dil açısından büyüme ve gelişme, kültürce zenginleşme ile paralellik gösterir. İnsan dilde ne denli güçlenirse, kültürde o denli güçlenir. Bu bölümde öncelikle dil-kültür ilişkisi üzerinde durulmaya, kültürün en önemli dinamiklerinden biri olan düşünmenin dil ile bağlantılarını sorgulanmaya çalışıldı. Yapılan tüm bu açıklamaların, hem dilin kültür varlığında oynadığı büyük rolü, hem de dilin ne denli büyük bir kültür varlığı olduğunu yeterince belirgin hale getirdiği kanaatindeyiz.

1.3.2.Kültür ve Din

Kültürü oluşturan başka bir önemli öge ise bir topluluğun inanç ve uygulamalarıdır. Hatta, inanç sisteminin, kültürü oluşturan öğeler arasında en çok vurgulanana olduğu da söylenebilir. İnançlar, neyin doğru neyin yanlış olduğunu doğrudan ya da dolaylı olarak dikte eder ve kültürden kültüre değişiklik gösterebilir.

Bergson (1859-1941), “Geçmişte bulunduğu gibi bugün de ilimsiz, sanatsız, felsefesiz toplumlar bulunacaktır. Fakat dinsiz bir toplum asla.” demiştir. Günümüze dek dinsiz yaşayamayan insanlık, gelecekte de dinden vazgeçemeyecektir. Benjamin Kidd'e göre: “Din, insan denilen bütün varlıkların eylemlerini, hareketlerini tayin eder.

Bu kuvvet fertleri, ortak hayata kendilerini feda etmeğe iter. Din ne kadar kuvvetli ise, kollektiviter o kadar sosyaldır. Onlar o kadar hayatta kalmak şansına sahiptirler.”Din, gerek insanın ve gerekse toplumun kontrolünü temin eden en önemli faktörlerden biridir (Korlaelçi, 1993).

Profesör Mehmet Aydın’a göre, “Özellikle Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm gibi “Kitaplı Dinler” söz konusu olduğunda, birbirine bağlı üç yön bulmaktayız: İnançla ilgili hususlar, ibadetle ilgili hususlar, ahlâkla ilgili hususlar. İyi bir tanımın, dinin bu üç cephesine de hak ettiği önemi vermesi gerekir. Bu dinler açısından bakıldığında, demek oluyor ki, din, ferdi ve içtimai yanı bulunan, fikir ve tabiat açısından sistemleşmiş olan, insanlara bir yaşama tarzı sunan, onları belli bir dünya görüşü etrafında toplayan bir kurumdur. O, bir değer koyma, değer biçme ve yaşama tarzıdır. (...) Din bir takım şeyleri duyma, onlara inanma ve onlara göre bir takım iradî faaliyetlerde bulunma meselesidir.” (Aydın, 1996: 4-5).

İngiliz şair ve eleştirmen T. S. Eliot, din ile kültür arasındaki ilişkinin boyutlarını ortaya koyarken, kültür ve dini birbiri ile ilişkisi olan iki ayrı şey olduğunu dile getiriyor. Eliot’a göre din, kültürü besleyen bir kaynaktır ve kültür, herhangi bir toplumun dininin vücut bulmuş şeklidir (Eliot, 1981: 20). Düşünürü göre, bir insanın doğumundan ölümüne kadar günlük hayatında yirmi dört saat hayatına yön veren dini inancıdır. Bu yaşam şekli aynı zamanda kültürü de ihtiva etmektedir. Dolayısıyla, kültürle din iç içedir. Burada aynılık değil, birbirini tamamlama söz konusudur (Korlaelçi, 1993).

Kültür ve din kavramları arasında bir bağ, son derece yakın bir ilişki olduğu şüphe götürmez bir gerçektir, fakat bu iki kavramı Eliot’un da belirttiği gibi aynı potada değerlendirmek veya aynı şeyin değişik yönleri olarak tanımlamak oldukça tehlikeli bir yaklaşım olur. Bir toplumun inancı doğrultusunda yaşamını şekillendirdiği söylenebilir. Dinde meydana gelen değişiklik mutlaka kendini kültürde de gösterir. Kültürü oluşturan bazı unsurların, yaşanan dinin de unsurları olduğunu söylemek yanlış bir söylem olmaz. Din, bir bakıma kültürün ihtiyacı olan çerçeveyi hazırlar.

Yukarıda yapılan kültür ve din bağlantısından yola çıkarak, aynı dine sahip farklı ulusların aynı kültüre sahip olduğu fikrine ulaşmak hatalı bir tespit olur. Zira, din kültürün bir unsurudur, bu sebeple kültürün tamamını içine alamaz. Farklı kültürlerle sahip insanlar ortak bir dini inanç içinde olabildikleri gibi, bir din çeşitli kültürlerle göre farklı uygulamalar da gösterebilir.

1.3.3.Değer ve Normlar

En az inanç kadar, değer kavramı da kültürün çok önemli bir parçasıdır. Toplumsal değerler, belli bir toplumda oluşan, ortaklaşa kabul gören düşünce ve kuralların uygulama biçimlerini yansıtan ölçütlerdir. Genellikle beğeniye, ahlak ve inançlara göre şekillenirler. İnsan davranışlarının hangilerinin iyi, hangilerinin doğru ve yararlı olduklarını belirtirler. Değerler, başka bir deyişle, bireyin davranışı değerlendirmesinde bir ölçüttür ve bireyin davranışlarına yön veren kurallar ve kanılar bütünüdür. Toplumsal değerler, toplumların tarihsel gelişim sürecinde oluşur. Birey toplumsal değerleri, içinde doğduğu toplumda hazır bulur. Bu değerler, adeta toplumun manevi omurgasını oluşturur.

Küçükaslan, değerlerin sosyal yönüyle ilgili genel özelliklerini şöyle sıralamaktadır. Değerler, toplum fertlerinin ortak duygu ve düşüncelerini yansıtır; toplumun birliğini güçlendirirler; toplumsal kurallara temel oluştururlar; zorlayıcıdır; toplumda kuşaktan kuşağa aktarılırlar; ahlaki, dini, inanç ve ilkelere dayanırlar; toplumdan topluma değişirler; zamanla aynı toplumda dahi değişebilirler (Küçükaslan, 2007: 12).

Henslin'e göre bir kültürü öğrenmek, insanların değerlerini, yani yaşamda nelerin arzu edilebilir olduğuna ilişkin fikirlerini öğrenmek demektir. İnsanların değerlerini öğrendiğimizde- ki bu değerler iyi ve kötü, güzel ve çirkin gibi tanımlarla ilgili standartları oluşturdukları için- onlar hakkında pek çok şey öğrenmiş oluruz. Değerler insanların tercihlerine yön vermekte ve yaşamda nelerin değerli ve önemli olduklarıyla ilgili görüşler oluşturmaktadır (Henslin, 1996: 44).

Kimi zaman, bir kültürel grubun değerleri, diğerininki ile çelişebilir. Örneğin, bireycilik, rekabet ve kazanma isteği Amerikan toplumunun ana değerlerinden olmasına rağmen, Konfüçyüs inancının etkisindeki Çin, Kore, Japonya gibi Doğu Asya toplumları için sosyal ilişkilerin düzgün yürütülmesi ve korunması büyük önem taşır. Asya'da sosyal ilişkilere, ABD'de ise bireye yapılan vurgu tamamıyla birbirinden farklı davranış stilleri ve dolayısıyla kültür örüntüleri üretmektedir (Tabakcı, 2008: 22).

Doğulu ve Batılı diye adlandırılan toplumlarda da belirli değer yargıları vardır. Örneğin, Doğulu olarak tanımlanan toplumların değerleri arasında, insanların topluma daha bağımlı yaşaması, buna bağlı olarak sosyal normlara uygun gerekliliğinin ağır basması sayılabilir. Batılı toplumlarda ise sanayi devrimi ile birlikte gelişen değer

yargıları arasında bireysellik, bireyin öncelikli olması ve Doğulu toplumların çok önem verdiği sosyal gerekliliklerin göz ardı edilmesi sayılabilir.

Kültürü oluşturan unsurlardan bir diğeri de normlardır. Normlar, insanların mensup oldukları grubun değerlerinden doğan beklentileri göstermekte ve belli davranış kuralları anlamına gelmektedir (Henslin, 1996: 44).

Toplum içinde yaşamlarını sürdürürken bireyler belirli kurallara ve toplumsal beklentilere uymak zorundadırlar. Bu kural ve beklentilere sosyal norm adı verilir ve toplum üyeleri davranışlarını bu kurallara ve beklentilere uydurmaya özen gösterirler (Cüceloğlu, 2011: 546). Normlar, bir toplumun içinde yaşayan bireyleri denetleyen, eylemlerini sınırlayan, bireyin üzerinde yaptırım gücü olan olgudur. Cüceloğlu'na göre normlar, toplum üyeleri arasındaki ilişkileri düzenler, toplumun birliğini, bütünleşmesini ve toplum üyelerinin iletişim kurmasına olanak sağlar (Cüceloğlu, 2011: 558). Yaptırım, insanlara, normlara uymalarına göre gösterilen olumlu ya da olumsuz tepkiler olarak tanımlanabilir. Henslin'e göre olumlu yaptırım, belli bir norma uyulmasından dolayı ortaya koyulan onaylama; olumsuz yaptırım ise, bir norma uyulmamasından dolayı gösterilen onaylamama ifadeleri olarak açıklanabilir. Yaptırımlar, ödül ve ceza şeklinde maddi olabileceği gibi, el sıkma, kucaklama, sırt sıvazlama, tebessüm ya da sert bir bakış, yumruk sıkma gibi jestler şeklinde de olabilmektedir (Henslin, 1996: 44).

Toplumsal kurallar, normlar, kendilerine uyulmayı gerektirir ancak toplum içinde yaşamını sürdüren bireyin bu normlara mutlak bir şekilde uyduğunu söyleyemeyiz. Birey normlara uyum gösterdiği kadar, onları kabul etmeme durumunda da olabilir. Toplumu oluşturan kurum ve öğelerin bütünleşmesini, sürekliliğini sağlayan sosyal normlar, kural dışı davranışları, toplumun genel niteliği yönünde ehlileştirir.

1.4.Kültürün Özellikleri

Buraya kadar etraflıca tanımlanmış ve unsurlarından bahsedilmiş olan kültürün kendine özgü çeşitli özellikleri vardır ve farklı yazarlar bu özelliklerden önemli bulduklarına çalışmalarında yer vermişlerdir.

Kültür öğrenilir. Mengü'ye göre, kültürel öğelerin yeni kuşaklara aktarılması süreçleri kültürel öğrenme süreçlerini gerektirmektedir (Mengü, 2003: 15). Güvenç ise, kültürün, içgüdüsel ve kalıtsal olmadığını, her bireyin doğduktan sonraki yaşantısı içinde kazandığı alışkanlıklar olduğunu ve kültürün öğrenilen, eğitimle kazanılan bir

şey olduğunu belirtmektedir (Güvenç, 1979: 103). Miraglia ve diğerleri, kültürün en öne çıkan özelliği olarak öğrenme prosedürünü göstermektedirler. Onlara göre, insan yaşamının pek çok nitelikleri genetik olarak aktarılır. Ancak, kültür öğrenilir; bu kültürün çok önemli bir niteliğidir. Örneğin bir bebeğin beslenme isteği insanın genetik kodlarıyla belirlenen birtakım fizyolojik özelliklerce harekete geçirilir. Diğer taraftan, bir yetişkinin sabah kahvaltısında özellikle çay ve kızarmış ekmeği istemesi genetik olarak açıklanamaz; bu doğal olan açlığa karşı verilen, fakat doğal olmayan ve öğrenilmiş, başka bir deyişle kültürel, bir tepkidir. Belli bir toplum için ortak öğrenilmiş davranışlar bütünü olarak kültür, bu şekilde nesilden nesile davranış ve bilinci şekillendiren bir kalıp gibi çalışmaktadır (Miraglia, 1999).

Bodley için kültürün en önemli özellikleri paylaşılması, öğrenilmesi, nesilden nesile aktarılması ve sembolik olmasıdır. Kültürün paylaşılan özelliği, onun sosyal bir fenomen olması anlamına gelir; kişiye özel durumlardaki davranışlar, Bodley'e göre, kültürel değildir. Ayrıca, kültür öğrenilir; biyolojik olarak miras alınmaz. Bireyler, zaten var olan bir kültürün içine doğarlar, o kültür tarafından biçimlendirilirler; ölümlerinden sonra da o kültür var olmaya devam eder. Bu durum da kültürün nesilden nesile aktarılma özelliğine işaret etmektedir. Son olarak, kültür, Bodley'in belirttiği gibi, keyfi olarak atfedilmiş sembolik anlamları içerir (Bodley, 1994: 12-18). Mengü'de kültürün sembolik olduğunu, çoğunlukla sembol ile kapsadığı nesne arasında birebir bir bağlantı zorunluluğu bulunmadığını ifade eder. Ona göre "kültürel öğeler insanoğlunun nesnelere anlam yükleyebilme ve yüklenen anlamdan sembollerini çağrıştırabilme yetilerinin bir ürünüdür ve nesnelere sembolik anlam yüklenmesi ve bu tür anlam yüklemelerinin başka insanlarla paylaşımı dilin etkin bir şekilde kullanılmasına bağlıdır." (Mengü, 2003: 16).

Kültür tarihi ve süreklidir. Güvenç, bütün hayvanların öğrenme yeteneğine sahip olduğunu fakat kazandığı alışkanlıkları ve öğrendiği yeni bilgileri tümüyle yavrusuna öğretebilen tek varlığın insan olduğuna değinir ve şu örneği verir: "Bir köpek evcilleştirilebilir, bazı davranış ve becerileri öğrenip kazanabilir. Fakat köpek bunları kendi yavrularına öğretemez; onların yeniden ele alınıp terbiye edilmeleri gerekir." İnsanın bu alandaki üstünlüğü Güvenç'e göre bir dili konuşma yeteneğinden gelmektedir. Kültürün bir kuşaktan ötekine aktarılması onun tarihi ve sürekli olduğu manasına gelir (Güvenç, 1979: 103).

Kültür değişir. İçinde bulunduğumuz kültür davranışlarımızı, dünya hakkındaki anlayış ve düşüncelerimizi ve inançlarımızı belirli kalıplara göre şekillendirmek istese de, bazı zamanlarda kültür mensupları kurallara uymak istemeyebilirler. Bu uyumsuzluk Mengü'ye göre, yeni koşulların sunulduğu ya da ortaya çıktığı kültür içi ya da kültür dışı odaklardan kaynaklanabilir. Bu durumda bireyler yeni koşullara uyum sağlamak için beklenilenden farklı davranışlar sergilemeye başlarlar ve bu süreç de bir bakıma kültürel değişmeyi meydana getirmektedir (Mengü, 2003: 17). Kültürel değişme, sistemin bütününde hemen gerekleşivermez. Sistemin belli bir kesimindeki değişmeler, geri kalan kurumları bu yeni duruma uymaya zorlar. Bazı durumlarda geri kalan kurumlar değişmeyi frenleyip yavaşlatırken, bazı durumlarda ise geri kalan kurumlar değişmeyi destekleyip hızlandırır (Güvenç, 1979: 106).

Kısaca belli başlı açılardan açıklamaya çalıştığımız kültüre ait niteliklere şüphesiz daha fazla ölçüt eklenebilir. Ancak unutulmamalıdır ki, kültür insanoğlunun içinde bulunduğu dünyayı değiştiren ya da dünyada meydana gelen değişikliklere uyum göstermeyi mümkün kılan bir araç olup, insanların şartlara ve çevreye uyum göstereceği biçimde sürekli değişerek gelişir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM VE ETKİLEŞİM

Bu bölümde öncelikle iletişim, iletişim ve kültür ilişkisi üzerinde durulacak, daha sonra bir çalışma alanı olarak kültürlerarası iletişim disiplininin kuramsal temelleri ve gelişimi değerlendirilip tartışılacaktır. Kültürlerarası iletişim, günlük yaşamın ve toplumsal hayatın çeşitli alanlarında farklı kültürlere mensup insanlar arasındaki etkileşimi konu alır (Sarı, 2004: 1). Dolayısıyla, kültürel bir farktan söz edilebildiği ve farklı kültürlere mensup bireyler arasında etkileşimin olduğu her durum kültürlerarası iletişim disiplininin inceleme alanına girebilir. Kültürlerarası iletişimin amacını, Kartarı “farklı kültürlerden insanlar arasında gerçekleşen iletişimi anlamak ve açıklamak, iletişim süreçleri ile ilgili tahminlerde bulunmak” şeklinde özetler (Kartarı: 2001: 12-13). Kültürlerarası iletişimin ve etkileşimin giderek önem kazandığı bir dünya ve coğrafyada yaşamamıza rağmen, kültürlerarası iletişim alanı Türkiye’de henüz popülerlik kazanmış bir alandır.¹¹

2.1. İletişim

Şimdi de, gerçekleşmesinde en önemli etkenin dil olduğu iletişim konusunda biraz bilgi vermek istiyoruz. Kişiler arasında karşılıklı olarak ve çok çeşitli araçlar kullanarak bilgi, düşünce, duygu, haber vb. aktarımı yoluyla anlaşma ve kişilerin birbirlerini anlamalarını sağlama şeklinde iletişimin çok genel bir tanımını yapabiliriz (Toklu, 2009: 32). Gündelik yaşamda çevremizdeki insanlarla iletişim sürecinde karşılaştığımız güçlükler ve yanlış anlaşılmalara, iletişimin çok karmaşık bir olgu olmasından kaynaklanır. İletişimde dilin payı yadsınamaz ancak dilin kullanılmadığı birçok durumda da, dil dışı araçların kullanımıyla, iletişim sağlanabilir. Söz gelişi, bir bakışla çok şey anlatılabilir.

En genel biçimiyle, her türlü anlam aktarımı olarak tanımlanan iletişim sekiz ögeyi içermektedir. Bunlar, iletişim kurmaya ihtiyacı ve isteği olan ve bu iletişimi belli davranışlarla ortaya koyabilecek bir kişi (kaynak); bu kişinin uygulayacağı ve iç

¹¹ Kültürlerarası iletişim disiplini Batı’da, özellikle ABD’de uzun denilebilecek bir geçmişe sahip olmasına karşın, Türkiye’de bu alandaki ilk akademik çalışma, çalışmalarını kültürlerarası iletişim disiplini üzerinde yoğunlaştıran Asker Kartarı’nın *Farklılıklarla Yaşamak* (2001) adlı kitabıdır.

durumlarının iletilmesinde kullanılan sembolik bir sunum düzenlemesi (kodlama); bu içsel durumların dışsallaştırılıp kodlama ile ifadesi (mesaj); mesajın kaynaktan hedefe yol alabileceği bir araç (kanal); davranışı gözlemleyen ve mesajı algılayıp mesajın kaynağı ile bağlantı kuran bir diğer kişi (alıcı); dış enerjinin anlamlı bir deneyime çevrilmesi (kod çözme); alıcının mesajla ilgili ne yapacağına dair verdiği karar (tepki); ve son olarak da kaynağa gelen ve başlattığı iletişimle ilgili niteliksel değerlendirmeler yapmasında yardımcı olacak bilgilerdir (feedback¹²) (Porter ve Samovar, 1982: 8-9).

Toklu'ya göre ise, iletişimin gerçekleşmesi için şu öğelerin bir arada bulunması gerekir: Konuşucu/gönderici, alıcı/dinleyici, konuşucunun dinleyiciye ilettiği ileti, konuşucu ve dinleyicinin aynı dili konuşuyor olmaları ya da ortak görsel göstergeleri kullanıyor olmaları olarak tanımlanabilecek ortak bir koda sahip olmaları ve iletinin aktarıldığı bir kanalın bulunması. Kanal, dile dayalı iletişimin gerçekleştiği durumlarda, örneğin sokakta karşılaşan iki arkadaşın konuşmaları sırasında ses dalgalarının yayıldığı havadır. İletişimin gerçekleşmesi için, her zaman iki kişinin bir araya gelmesi gerekmemektedir. Örneğin, yıllar önce ölmüş bir yazarın romanını okuyan bir insan da iletişim durumundadır. Buradaki kanal ise kitaptır. Görüldüğü gibi kanal, bir mektupta bir yaprak kağıt, elektronik mektup ve sanal ortam söyleşilerinde bilgisayar ekranı ve donanımlar, telefon, telsiz de olabilmektedir (Toklu, 2009: 32).

İletişim sözlü veya sözsüz olmak üzere iki şekilde gerçekleşir. Sözlü iletişim, kişilerin yazdıkları ve konuştukları sözcüklerle gerçekleşir. Bu tür iletişimde dilin önemi çok büyüktür. Dilin iletişimde etkili bir biçimde kullanılması için, standart dil kurallarına ve dilin sembolik yapısına uyulmalı, duygusal sözcükler özenle seçilmeli ve kullanılmalıdır. İletişim çoğu kez ağızdan çıkan kelimeler olarak kabul edilmektedir. Halbuki insanlar arasında konuşma olmadan da iletişim vardır. Vücut dili ile çok etkili iletişimler yapılmaktadır. Başını iki yana sallama, yukarı aşağı sallama, kaşları çatma veya yukarı kaldırma gibi hareketlerin hepsinin anlamı vardır. Beden dili duygu ve düşüncelerimizin yansımasıdır. Beden duruşu, mimikler, başın kullanımı, giyim, bakım, jestler, göz teması, ayakların kullanımı, oturma biçimi gibi öğeler beden dilinin öğeleridir.

Kartarı, iletişim davranışlarında en önemli görülen işlevleri şu şekilde sıralamıştır: Birinci işlev, enformasyon aktarımıdır ki bu birçok kültürde iletişim davranışının en önemli işlevi olarak kabul edilmektedir. Enformasyonun, istenen anlamı

¹² Geribildirim.

en kolay ve kısa yoldan aktarması esastır. İkinci önemli işlev ise, iletişim davranışlarının istemli veya istemsiz sosyal ilişkileri etkilemesidir. Birçok kültürde, iletişimin mevcut sosyal ilişkileri koruma işlevi birinci sırada gelmektedir. Bu kültürlerde mesajın içeriğinden çok, veriliş şekli önemlidir. Üçüncü işlev olarak Kartarı'nın belirttiği pragmatiklik ise, birçok iletişim girişiminde amacın, belli bir içeriği ifade etmekten ziyade, tepkiler ve davranış değişikliği gerçekleştirmeye çalışmaktan ibaret olduğu anlamına gelmektedir. Son olarak ise, Kartarı, fikirlerin, duyguların ve değerlerin aktarımında subjektif ve duygusal işlev olarak adlandırılan zihni ve psikolojik süreçlerin varlığına değinmektedir (Kartarı, 2001: 36).

İletişim genellikle konuşucunun (kaynağın) alıcıya bir şeyler bildirme, iletme amacına dayalıdır. Örneğin konuşucunun alıcıya bir şey sormak, söylemek, ondan bir şey istemek gibi sayısız amacı bulunabilir. Konuşucu, dinleyicide (alıcıda) amaçları doğrultusunda belirli bir tepki oluşturabilmek için bir sözce ile mesajını aktarır. Toklu, bir şeyler söylenilmesinin nedenini *motif*, konuşmanın neye ilişkin olduğunu *konu*, mesajın ya da bildirinin nasıl aktarıldığını da *biçim* olarak adlandırmaktadır. Ona göre, mesaj ister yazılı ister sözlü olsun, düzenlenmesinde bilinçli ya da bilinçsiz olarak gramer kurallarına uyulur, uygun sözcükler, uygun zaman biçimi, sözdizimi, vurgulama vb. seçilir (Toklu, 2009: 34).

Konuşmaya genellikle jest ve mimik gibi dil dışı bazı etkenler de katılır. Bütün bunlar mesajın düzenlenmesi, kodlama sürecini oluşturur ve daha sonra mesaj uygun kanal yoluyla alıcıya iletilir. Ancak iletişimin gerçekleşebilmesi için kanalda aksaklıkların olmaması gerekir. Örneğin, konuşmanın duyulmasına engel olabilecek gürültülü bir ortam, telefonda aşırı parazit gibi etkenler mesajın iletilmesini güçleştirir, kimi zaman da olanaksızlaştırır. Alıcı, kaynağın gönderdiği mesajın kodunu çözer ve mesajı dolayısıyla kaynağın amacını anlar. Alıcının tepkisiyle yeni bir iletişim süreci başlar ve roller değişir. Alıcı şimdi kaynak durumundadır ve bir ileti düzenleyerek bunu aynı kanal aracılığıyla dinleyiciye bir tepki olarak aktarır. Bu şekilde iletişim ya sona erer ya da bu biçimde sürmeye devam eder.

Yukarıda belirtilenlerin dışında iletişim süreci için belirleyici olan birçok etken vardır. Kaynak ve alıcının yaşları arasındaki fark, ait oldukları toplumsal kesim, toplumsal deneyimleri, öğrenim durumları, yaşam deneyimleri, cinsiyetleri, meslekleri, toplumsal konumları, iletişimin gerçekleştiği yer ve zaman gibi dil dışı etkenlerin yanısıra sözcüklere yükledikleri yan anlamlar (duygusal ve öznel anlamlar) ve temel

anlamaların örtüşüm derecesi gibi dilsel etkenler iletişim sürecini büyük ölçüde etkilemektedir. Nerede, ne zaman, kimle, hangi koşullarda iletişime girildiği gibi soruların yanıtlarıyla iletişim durumları belirlenebilir.

2.2.İletişim ve Kültür İlişkisi

Çağımızda kültürleri birbirinden farklı olan toplum, grup ve bireylerin doğru iletişim kurmaları artık bir gereklilik olarak kabul edilmekte olup, bunun bir sonucu olarak da kültür ve iletişim arasındaki ilişki üzerinde daha çok durulmaya başlanmış ve bu alanda yapılan çalışmalar giderek artmaya devam etmiştir.

Kültür ve iletişim birbirinden ayıramaz iki kavram olup karşılıklı olarak birbirini etkilemektedir. Bireyin içinde sosyalleştiği kültür, onun nasıl iletişim kuracağını da belirlemektedir. Kültür, o kültüre mensup üyelerine çeşitli iletişim kalıpları empoze ederek onların buldukları ortamdaki enformasyondan belirli yollardan yararlanmalarını sağlar. Kültür, bir diğer deyişle, bireyin neyi algılayacağını, onu nasıl yorumlayacağını ve alınan mesajlara sözlü ya da sözsüz olarak nasıl yanıt vereceğini belirlemede önemli rol oynar. Kültür, bireyin düşünme biçimini etkileyerek gerçeği şekillendirmesinde etkilidir. Çalışmamızın bu bölümü kültürler arasında iletişim davranışları açısından farklılaşmaya ayrılacak ve farklı kültürlere mensup bireyler arasında var olan algıda ve düşünme biçimlerindeki farklılıklar incelenecektir.

Kartarı, kültürlerarası farklılaşmanın, zihni bir süreç olarak kabul edilen ‘düşünme kalıpları’ alanında da gözlemlendiğini söylüyor. “Bir birey çevresinden bir uyarı aldığı anda onu bir işlemde geçirir. Bu zihni işlem, seçme, analiz etme, değerlendirme, sentezleme gibi ekinliklerden oluşmaktadır. Farklı kültürlerin bireyleri buldukları çevreyi farklı algıladıkları gibi, düşünme kalıpları açısından da farklılıklar göstermektedir” (Kartarı, 2001: 103). Bu noktada, bilişsel psikolojide en çok kabul gören ayırım olan ‘ortama bağımlılık’ ve ‘ortamdan bağımsızlık’ kavramları karşımıza çıkıyor. Witkin ve arkadaşlarının bu kavramlarla ifade etmek istediklerini Kartarı şöyle açıklıyor: “Ortamdan bağımsız bireyler, bütünü oluşturan bir parçayı diğer parçalardan ayırma yeteneğine sahiptir. Ortama bağımlı bireyler ise, birbirleriyle ilişkili parçalardan oluşan bütünü analitik yaklaşımla birbirinden ayırmakta zorlanırlar” (Kartarı, 2001: 103).

Avrupa ve Kuzey Amerikan kültürlerinin üyeleri kendi düşünme biçimlerini ‘mantıklı’, ‘analitik’, ‘doğrusal’ ve ‘etkin’ olarak tanımlamaktadırlar. Bu nitelikler ortamdaki bağımsız bilişsel biçeme uymaktadır. Bu bilişsel biçem tümevarım olarak da adlandırılır (Kartarı: 2001: 104). Batı ve Doğu kültürleri karşılaştırıldığında, bu bilişsel biçemin Batı kültürüne özgü olduğunu araştırmalar ortaya koymaktadır. Ortamdan bağımsız bilişsel biçemin egemen olduğu kültürlerin üyeleri çevrelerini karşıtlıkların birlikteliği olarak görme eğilimindedirler. Yani çevrelerini iyi ve kötü, doğru ve yanlış, hatasız ve hatalı, güzel ve çirkin ayırımına göre basit karşılaştırmalarla değerlendirir ve yargırlarlar.

Doğu kültürleri olarak adlandırılan ve Akdeniz kültürlerini de kapsayan kültürlerin bilişsel davranış kalıpları genellikle ‘ilişkisel’, ‘tamamlayıcı’, ‘bütüncül’ ve ‘sezgisel’ nitelik taşır. Asyalıların genellikle, mantık ve analizle ilgisi olmayan, bunu yerine sezgi, iç gözlem ve tefekküre dayanan düşünme biçimine eğilim gösterdikleri gözlenmektedir. Sezgisel düşünme eğilimi gösteren bireyler, iletişim sürecinde ve bireylerarası ilişkilerde, durumu mantıkla analiz etmek yerine diğer bireylerin gizli hislerine karşı duyarlı olmayı tercih ederler. Asyalıların bu duyarlılığı ve analitik olmaktan çok sezgisel davranmaları, bu kültürlere yabancı olanlar tarafından çoğunlukla belirsizlik ve mantıksızlık olarak değerlendirilir ve bu gibi düşünme biçimlerindeki farklılıklar, kültürlerarası iletişimde genellikle hayal kırıklıkları ve yanlış anlaşılmalara yol açmaktadır (Kartarı, 2001: 105-106).

Yukarıda bahsedilen bilişsel davranış kalıplarındaki farklılıklara dayanarak, Batılıların yalnız mantıklı ve sonuca yönelik, Doğuların ise yalnız sezgisel düşünme biçimini kullandıkları düşünülmemelidir. Her kültürde belirli davranış kalıplarına rastlamak mümkündür fakat herhangi bir kültürdeki davranış kalıpları o kültürün bütün bireyleri tarafından benimsenmediği gibi, farklılıkların olması da söz konusudur. Muhakkak ki Doğulu kültürlerin bireyleri de sonuca yönelik düşünürler, ama şu kesindir ki, bu arada mantıklı analiz yapmadan, durumu gözleyerek sezgisel değerlendirmeler yapmaktan da geri kalmazlar. Ancak, sezgisel düşünme oranı ve bu düşünce biçimine verilen değer Batı kültürlerinden daha fazladır. Batı kültürlerinin düşünce biçimi de sezgisel süreç içerir ancak Batı kültürleri, sezgi ile elde ettikleri enformasyona, mantıksal ve analitik yoldan elde ettikleri bilgiler kadar önem vermezler (Kartarı, 2001: 106).

2.3.Kültürlerarası İletişim

Genel olarak iletişimle ilgili bilinen her şey, iletişimde bulunması gereken öğeler ve bu öğeler arasındaki tüm ilişkiler, kültürlerarası iletişimde de geçerlidir; yalnızca burada durumu değiştiren kaynak ve alıcının farklı kültürlerden olmalarıdır. Kültürlerarası iletişimi gerçekleştiren, farklı kültürel birimlere ait olan insanlardır. Kültürlerarası iletişim bu insanlar arasındaki faaliyetleri anlatmaktadır. Bir kültürün üyesi, başka bir kültürün üyesinin yararlanacağı bir mesaj ürettiğinde, kültürlerarası iletişim ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde farklı kültürlerden insanlar, günlük yaşamlarında birbirleriyle karşılıklı etkileşime girmektedir. Birçok devletin sınırları içinde, birbirinden farklı kültürel ve etnik kökünde insanlar bir arada yaşamaktadır. Kartarı'ya göre, "özellikle son elli yıldan beri yoğunlaşan uluslararası ilişkiler dünyanın gittikçe küçülmesine ve hiçbir ulus ve kültürün, diğerleriyle ilişkisini keserek yaşamını sürdüremez duruma gelmesine yol açmıştır." Yine ona göre, uluslararası düzeyde farklı kültürler arasında daha yoğun iletişimi kaçınılmaz kılan üç ana neden ise; yeni teknoloji ve haberleşme sistemleri, dünya nüfusunun artması ve dünya ekonomik merkezlerinin değişmesidir (Kartarı, 2001: 9). Ekonomik ve siyasal nedenlere bağlı göçler, kitle turizmi ve ekonomik-siyasal birliklerin yaygınlaşması farklı kültürlerden insanların birbirleriyle karşılaşmaları olasılığını artırmış ve bu karşılaşmaların sosyal sonuçları çağdaş toplumun problemleri olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Hem kültürel hem de iletişim yönü bulunan bu sorunların çözümünde temelde kültür bilimlerinin teorik birikiminden yararlanılmaktadır. Kültürlerarası iletişim konuları bir yandan iletişim biliminin bir yandan da Dilbilim, Sosyal Psikoloji, Kültürlerarası Psikoloji gibi çeşitli bilim dallarının ilgi sahasına girmektedir ancak kültürlerarası iletişimin teorik ve metodolojik yönden en çok yararlandığı disiplin Kültürel Antropoloji'dir (Kartarı, 1999: 20-22).

İletişim kısaca, insanların birbirlerine duygu ve düşüncelerini aktarmaları veya Dökmen'in daha teknik bir yaklaşımla tanımladığı gibi "bilgi üretme, aktarma ve anlamlandırma süreci" olarak tanımlanabilir (Dökmen, 1998:19). Kültürlerarası iletişim ise, kavramın kendisinden de anlaşıldığı üzere, farklı kültürlere mensup insanlar arasında gerçekleşen bilgi alış-verişi ve değişimidir (Selçuk, 2002).¹³ Yağbasan'a göre kültürlerarası iletişim; "genel anlamda farklı kültürlerden gelenlerin aynı mekansal

¹³ (Selçuk, Ayhan "Kültürlerarası İletişimi Engelleyen Bazı Faktörler- Kültürlerarası İletişim", <http://www.izedebiyat.com/yazi.asp?id=2670>)

ortamda gerçekleştirdikleri iletişimsel eylemler dizgesi”dir. Başka bir deyişle kültürlerarası iletişim, Yağbasan için, “amaçsal farklılıklara rağmen ötekinin neyi nasıl düşündüğünü ve ne yapmak istediğini anlayabilmek” tir (Yağbasan, 2008: 311).

İki veya daha fazla insan arasında iletişimin gerçekleşebilmesinin öncelikli şartı, gerek konuşmacı, gerekse dinleyici konumunda olan kişilerin iletişim aracı olarak aynı dili kullanmalarındır. Bunun genel bir kabul olduğunu belirten Selçuk, ancak, söz konusu kişilerin bilgi dağarcıklarının, eğitim düzeylerinin, yaşlarının, mesleklerinin, cinsiyetlerinin ve özellikle yetişmiş oldukları kültürel dünyanın aynı veya farklı olmasının iletişime olumlu veya olumsuz etki yaptığı çoğu zaman gözlerden kaçan, en azından üzerinde gerektiği gibi durulmayan, bir ayrıntı olarak karşımıza çıktığını belirtmektedir. Yani aynı dili konuşmak, özellikle iletişim yabancı dilde gerçekleşiyorsa, başarılı bir iletişimin kurulabilmesi için her zaman yeterli olmamaktadır. Çünkü çocukluktan itibaren edinilen gerek dille ilgili, gerekse dil dışı sosyo-kültürel davranış biçimleri öyle veya böyle iletişime yansımakta, kolay kolay devre dışı bırakılamamaktadır. Daha açık bir ifadeyle; her toplumun kendine özgü değer yargıları, sosyal normları, olaylara bakış açıları, algılamaları ve ön kabulleri farklı olduğu gibi, her dilde o dili konuşan toplumun sosyo-kültürel özelliklerini yansıtan, belirli durumlarda kullanılan spesifik ifadeler, atasözleri, deyimler vb. gibi sadece o toplumda geçerliliği olan ifade kalıpları mevcuttur. Bununla birlikte, edinilen bu alışkanlıkları herkesin bildiği varsayımından hareketle, konuşmacılar çoğunlukla kendi kültür dünyasından herhangi bir davranış biçimini yabancı kültüre veya anadilinde belirli bir durum için kullanılan spesifik bir ifadeyi yabancı dile aktarma, veya hedef kültürdeki herhangi bir dilsel veya dil dışı davranışı kendi kültürel normlarına göre değerlendirme gibi bir yanılgıya düşebilmektedir. Böyle bir durumda karşılıklı yanlış anlama veya anlaşılmalara kaçınılmaz olmakta ve arzu edilmeyen ön yargılar oluşabilmektedir (Selçuk, 2002).

Kültürlerarası iletişimin yeterliği, gönderilen mesajın, alıcının algılayabileceği ve kaynağın niyetine uygun şekilde yorumlanabileceği biçimde kodlanmasına, aynı zaman da alıcının da algıladığı mesajın farklı bir kod sisteminin ürünü olduğunun bilincinde olmasına bağlıdır. Bu da gösteriyor ki, iletişimsel yeterlik, sadece dil dizgesini bilmeyi değil, kime ne deneceğini ve buna uygun şekilde ne söyleneceğini de bilmeyi gerektirir (Mutlu, 1995: 178).

2.4.Kültürlerarası İletişimin Gelişimi ve Tarihi

Akademik bir çalışma alanı olarak kültürlerarası iletişim disiplininin tarihi İkinci Dünya Savaşı sonrasına ve özellikle 1946'da ABD Dışişleri birimlerinin diplomatlarına eğitim vermek amacıyla kurulan Foreign Service Institute'ye (FSI) dayanır. İkinci Dünya Savaşı sonrası kültürlerarası etkileşimin kurumsallaşması sadece ABD'de değil, uluslararası alanda da artmıştır. Birleşmiş Milletler ve Enformasyon Ajansı gibi BM'ye bağlı kurumlar, akademisyen ve öğrencilere yönelik eğitim programları, Uluslararası Gelişme Ajansı gibi kurumların uluslararası alanda etkinliğini artırması kültür ve iletişim arasındaki ilişkiyi anlama gereksinimini artırmıştır (Sarı, 2004: 3).

'Kültürlerarası' terimini ilk olarak kullanan ve kültürlerarası etkileşim ve sorunları bilimsel olarak ele alan ABD'li antropolog Ruth Benedict'tir. Benedict'in 1940'larda ABD savaş enformasyon dairesi için yapmış olduğu çalışmalar, yabancı bir kültürün iletişim davranışlarını anlamaya yönelik incelemeleri de kapsamaktadır (Kartarı, 2001: 30). Benedict'in Japon kültürünü bu çerçevede ele alıp incelediği çalışmasının adı *Krizantem ve Kılıç* (1966)'tır.

Ancak bir çalışma alanı olarak kültürlerarası iletişim kurucusu Edward T. Hall kabul edilmektedir. 'Kültürlerarası iletişim' terimi ilk kez Hall'ün, 1959'da yayımladığı *The Silent Language* adlı kitabında geçer ve bu alanın ilk çalışması olarak kabul edilir. Hall'ün kültürü tanımlama biçimi ve kültür hakkındaki varsayımları iletişim için de geçerlidir. Hall'e göre, "iletişim de kültür gibi örüntülü, öğrenilmiş ve çözümlenebilirdir". Hall kültür ve iletişim arasındaki ilişkinin "iletişimin kültür, kültürün de iletişim" olduğunu kabul edecek kadar yakın olduğunu düşünür. Ona göre farklı kültürlerin üyeleri ile etkileşim kurmak için söz konusu kültür hakkında yüksek miktarda enformasyona ihtiyaç yoktur, sadece gerekli olan küçük bir oranın bilinmesi kafidir ancak o bölüm de kritiktir (Sarı, 2004: 6) Hall'ün kültürlerarası iletişim alanına kavramsal ve kuramsal katkısı *The Hidden Dimension* (1966), *Beyond Culture* (1976), *The Dance of Life* (1984) ve eşi ile birlikte kaleme aldığı *Understanding Cultural Differences* (1989) gibi diğer çalışmaları ile sürmüştür.¹⁴

Hall'ün çalışmalarının dışında kültürlerarası iletişim disiplininin gelişiminde dikkat çeken diğer çalışmalardan da bahsedilebilir. Örneğin, Oliver'in *Culture and Communication (Kültür ve İletişim)* (1962) ve Smith'in *Communication and Culture*

¹⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/Edward_T._Hall

(*İletişim ve Kültür*) (1966) disiplinin gelişimi açısından önemli görülen çalışmalar arasındadır.

1973'te Indiana Üniversitesi'nin bu alanda ilk doktora derecesini vermesiyle bu disiplinin akademideki temellerinin de atıldığı söylenebilir. 1970'lerde bu alanda birçok çalışmanın yayımlanması bu alanın gelişiminin göstergesi olmuştur. Birçok yayın arasında etkili olan çalışmalardan bazıları şöyledir: *American Cultural Patterns* (Stewart, 1972), *Intercultural Communication: A Reader* (Samovar, 1973), *Intercommunication Among Nations and People* (Prosser, 1973), *Cultural Dialogue* (Prosser, 1978), *Transracial Communication* (Smith, 1973), *Introduction To Intercultural Communication* (Condon ve Yousef, 1975), *Foundations of Intercultural Communication* (Sitaram ve Cogdell, 1976), *International and Intercultural Communication* (Ficher ve Merrill, 1976), *Perspectives on Cross-Cultural Communication* (Dodd, 1977), *Crossing Cultural Barriers* (Weaver, 1978), *Survival Kit for Overseas Living* (Kohl, 1979), *Handbook of Intercultural Communication* (Asante, Blake ve Newmark, 1979) (Sarı, 2004: 7).

Bunlara ek olarak 1974'te *International Journal of Intercultural Annual* ve 1977'de de *The International Journal of Intercultural Relations* dergileri yayına başlamış, böylelikle bu alanın etkili süreli yayınları da olmuştur.

Yine de 1970'lere kadar, kültürlerarası iletişim disiplini alanında özellikle antropoloji, linguistik, psikoloji ve sosyoloji disiplinlerinin etkisiyle kavramsal bir çeşitlilik bulunmaktaydı. Bu sebeple özellikle 1970'lerin sonunda, alanın akademisyenleri çeşitli tanımlamalarla da uğraşmak durumunda kalmışlardır. Bu disiplinin sınırlarını çizmeye çalışan akademisyenler ve araştırmacılar 'kültürlerarası iletişim' in ne olduğu konusunda ek açıklamalar yapmışlardır. Bu dönemde Rich (1974) kültürlerarası iletişimin çok geniş ve belirsiz bir kavram olduğunu ifade ederek, kültürlerarası iletişimin içeriğini beşe ayırmıştır. Sarı (2004: 7-8) "Kültürlerarası İletişim: Temeller, Gelişmeler, Yaklaşımlar" adlı çalışmasında bunları şöyle sıralar:

- "Kültürlerarası iletişim farklı kültürel geçmişlere sahip insanlar arasındaki etkileşime odaklanır,
- Uluslararası iletişim farklı ulusların temsilcileri arasındaki etkileşime odaklanır,
- Irklararası iletişim, politik olarak ya da sayıca hakim kültür ile aynı ulustaki ortak kültür üyeleri arasındaki iletişimi inceler,

- Etniklerarası iletişim ya da azınlıklar arası iletişim aynı ulus içindeki ortak kültürler arasındaki etkileşimi inceler,
- Zıt-kültür iletişimi (contra-cultural communication), kültür içi iletişim ile ırklar arası iletişimi bağlayan gelişim sürecinin incelenmesine odaklanır.”

1960 ve 1970’lerde akademik kültürlerarası iletişim formasyonu alan akademisyenler, 1980’lerde alana kendi araştırmaları ile katkı yapmaya başlamışlardır. Bu doğrultuda, 1980’lerde yayımlanan beş çalışma, kültürlerarası iletişim alanının gündemini oluşturur. Bunlar: Gudykunst (1983) *Intercultural Communication Theories*, Gudykunst ve Kim (1984) *Methods of Intercultural Research*, Kincaid (1988) *Communication Theory Eastern and Western Perspectives*, Asante ve Gudykunst (1989) *Handbook of International and Intercultural Communication* ve Gudykunst ve Kim (1988) *Theories in Intercultural Communication*. Özellikle *Theories in Intercultural Communication* adlı kitap, alanın önemli kuramsal çalışmalarından biri olmuştur.

1980’lerde alanda metodolojik gelişmeler de gözlenmiştir. İletişim disiplinde kullanılan niceliksel ve retorik yorumlayıcı niteliksel araştırma yöntemleri kültürlerarası iletişimde de kullanılmıştır. Gudykunst *Methods of Intercultural Communication* (1984) ile alanın metodolojik yönelimlerini inceleyip derlemiştir. 1980’lerde niceliksel yöntem egemenken, 1990’larda ise araştırmacılar kültürlerarası iletişim araştırmalarında, etnografik, semiotik, retorik ve linguistik yöntemlerle çalışmaya da başlamışlardır (Sarı, 2004: 10-11).

2.5.Kültürlerarası Etkileşim ve Sorunlar

Kişilerin bir toplumun üyesi olarak değerlendirilebilmeleri, ancak bir kültüre sahip olmaları ve o kültürü benimseyip yaşamaları ile gerçekleşir. Dolayısıyla, kültür kişi ve toplumların yaşantı ve genel özelliklerini yansıtan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Toplumlarda karşılıklı etkileşim kaçınılmaz bir süreçtir ve bu süreç olumlu veya olumsuz yönde gelişebilir. Bizce bu sürecin en önemli unsuru “kültür” olduğundan, bu çalışmamızda araştırmamıza konu olan eserde sadece “kültürlerarası etkileşim / kültürel etkileşim” olguları üzerinde durulacaktır.

Kültürel etkileşim ve neticesinde gelen değişim toplum tarafından benimsenip kabul edilebileceği gibi bir direnişle de karşılaşabilir. Burada önemli olan, yeni kültür

unsurlarının o toplumun sosyal yapısına uygunluğudur. Eğer bu uygunluk söz konusu değilse, o zaman da kültürel çatışmalar ortaya çıkar. Giyim, kuşam vb. konulardaki değişimler toplum yapısını çok etkilemediğinden pek çatışma konusu olmazlar. Fakat, aile, gelenek-görenek ve din gibi konulardaki değişim ve etkileşimler genellikle çatışma konusu olurlar.

Yukarıda da belirtildiği gibi, insanın içinde yaşadığı toplumun diğer bireyleriyle olan sosyal münasebetlerinde, ilişkilerinde, kısacası toplumsal yaşamında sergileyeceği tutum ve davranışları belirleyen şey sahip olduğu kültürdür. Kültür, toplumsal olarak aktarılan davranış öğeleri olarak da tanımlanabilir. Karşılaştırmalı araştırmalar, öğrenilmiş davranış ve değer sistemlerini temsil eden kültürün, toplumdan topluma değiştiğini göstermektedir. Simgeleri içeren ve paylaşılan bir anlam sistemi olarak kültür, insanlara dünyayı anlamada gerek duydukları kategori ve modelleri sağlar ve her aşamada insanları yönlendirir (Sığırı, 2006: 30). İnsanın sahip olduğu kültürel değerler, onun tavır ve davranışlarına yön verebildiğine göre, farklı toplumlarda yetişmiş ve farklı toplumların kültürel değerleriyle donatılmış kişilerin davranışları, aynı koşullar altında olsalar bile, farklılık gösterebilir.

Bu bakımdan, toplumun temel ögesi olan insan, kendisine yabancı olan bir kültürde, kendi kültüründe edindiği ve benimsediği davranış tarzlarıyla farklı tepkiler verebilir. Bu tepkiler, kültürlerarası sorunları ve çatışmaları doğurur. Çünkü bir kültürde normal karşılanan bir davranış ya da durum, bir diğer kültürde normal olarak nitelendirilmeyebilir. Açıkça belirtmek gerekirse, davranış konusundaki normallik kavramı, kültüre göre belirlenmektedir ve kültürden kültüre değişiklik göstermektedir.

Matsumoto, kültürlerarası etkileşimi kültür içi iletişimden ayıran özelliğin, etkileşimin gerçekleştiği kuralların belirsizliği olduğunu vurgular. Kültürün iletişim üzerindeki büyük etkisi yüzünden, iki farklı kültürden insanların iletişime geçtikleri esnada hangi kuralların yürürlükte olacağından emin olunamaz. Bu belirsizlik durumu, sözlü ya da sözsüz davranışlarda, hem kodlama hem de kod çözmede geçerlidir. Kültürlerarası iletişimin bir diğer önemli özelliği ise, çatışma ve yanlış anlaşılmanın kaçınılmazlığıdır. Kültürlerarası etkileşimlerde, insanların davranışlarının, muhataplarının beklentilerine uymama ihtimali yüksektir ve bu tür durumlar genellikle kültür sistemine hakaret olarak yorumlanabilir (Tabakcı, 2008: 40).

Farklı kültürlerde yetişmiş insanlar bir arada yaşamak veya ilişki içinde olmak durumunda kaldıklarında anlaşmazlık ve çatışmanın çıkması doğal karşılanacak bir

olaydır. Bu tür çatışmaların sonuçları farklı boyutlarda olmaktadır. Nalcıoğlu, bu boyutları üç grupta ele almanın mümkün olduğunu söylemektedir. İlk grupta birey, psikolojik sorunlar yaşayarak karşısındaki kişi veya kişilere ya da kendisine zarar verebilir. İkinci grupta, kültürel çatışmayı yaşayan bireyler kurtuluş yolu olarak o ortamdan bir an önce uzaklaşma yolunu seçebilirler ki bu kaçınma davranışıdır. Birey, çatışmanın varlığının farkındadır ve çatışma sürecine geri çekilerek tepki verir. Üçüncü grupta ise, bireylerin yumuşatma veya dengeleme davranışları içinde buldukları gözlemlenebilir. Bireyler, birbirlerine karşı hoşgörölü davranarak çatışmayı en aza indirmek için kendi kültürlerinden taviz vermek durumunda kalırlar. Bunun bir sonraki adımı ise, uyum sağlama ve etkileşimdir. Birey, yaşamı boyunca sürekli olarak yaşadığı çevreye uyum sağlama çabasındadır. Uyum, bireyin çevresinde yer alan değişikliklere karşı geliştirdiği tepkilerle sağlanır (Nalcıoğlu, 2001: 24-25).

Kültürlerarası etkileşim uyum sağlama denemelerinin sonucunda ortaya çıkmaktadır. Zaman içerisinde birey, kendisine yabancı olan bir kültürde ilk başta kendi kültürüne oldukça ters olan bir davranışı değerlendirerek kabullenebilir. Bireyin yapacağı bu değerlendirme kendi kültürüne ve yetişme tarzına uygunluk açısından olacaktır ve bu tür bir değerlendirmeden sonra birey bu davranış biçimini uygun ya da olumlu sayabilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. A PASSAGE TO INDIA (HİNDİSTAN'A BİR GEÇİT)

3.1. Eser Hakkında

1924 yılında yayımlanan *A Passage to India (Hindistan'a Bir Geçit)*, Edward Morgan Forster'ın on dört yıl aradan sonra yazdığı son romanıdır. Sembolizm yönünden zengin ve ustaca kurgulanmış olan roman aslında birkaç konuyu işler. *A Passage to India (Hindistan'a Bir Geçit)* kuşbakışı çabucak incelendiğinde, en temel düzeyde, "bir İngiliz'le bir Hintli dost olabilir mi?" sorusunu inceleyen; alt katmanlarındaysa; sömürgecilik, emperyalizm, ırkçılık, önyargı, ötekilik ve inanç kavramlarını irdeleyen bir Forster romanıdır. Bir başka deyişle, görünüşte İngiltere'nin sömürgesi olan Hindistan ile, İngiliz ve Hintliler arasındaki etkileşim hakkında olan roman aynı zamanda, arkadaşlığın gerekliliği, farklı kültürlere mensup kişiler arasında arkadaşlık, dostluk gibi ilişkiler kurmanın zorluğundan da bahseder. Daha sembolik bir bakış açısıyla bakıldığında ise, roman aslında dini inançların ve toplum geleneklerinin sorgulanmasını anlatır.

1984'te beyaz perdeye de uyarlanan roman böylelikle daha geniş bir kitleye hitap etme şansına sahip olmuştur. ABD ve İngiltere yapımı filmin yönetmenliğini David Lean yapmış, Victor Banerjee, Peggy Ashcroft ve Judy Davis oyuncu olarak filmde rol almışlardır. Olaylar 1924 yılında, İngiliz sömürgesi olan Hindistan'da geçiyor. Judy Davis'in canlandığı Adela Quested, genç ve dikbaşlı bir İngiliz kadın, yanında nişanlısının annesi Mrs. Moore (Peggy Ashcroft) olduğu halde Hindistan'a gelir. Burada tanışıp dost edindiği Dr. Aziz (Victor Banerjee) bir süre sonra Adela'yı mistik Marabar Mağaraları'na yapacağı ziyarette kendisine katılması için davet eder. Girdikleri bir mağaradan yara izleriyle çıkan Adela, Aziz'in kendisine saldırdığını iddia eder. İngiliz yetkililer Adela'nın mahkeme yoluna gitmesi için baskı yaparak, Aziz'i adeta yargılanmadan suçlu ilan ederler. Suç işlendiğine dair en ufak bir kanıt bile bulunmadığı halde Aziz, İngilizlerin ve kendi halkının gözünde saygınlığını yitirir.

A Passage to India'nın yazıldığı yıllar I. ve II. Dünya Savaşları arasında geçen bir zamana rastlar. Kuvvet, para, ırkçı ve dini zulümlerin yaşandığı, özellikle İngiltere'nin yönetiminde bulunan, sömürge devletlerinin ve bireylerinin özgürlüğe susadığı bir dönemdir bu dönem. Batı toplumu, eşitlik, doğruluk, adalet, sadakat ve

sevgi gözetmeksizin dünya üzerinde devam eden çekişmeli mal hırsı ile politik çıkarları uğruna küçük sömürgeler üzerinde hükmünü sürdürüyordu (Karakuzu, 1993: 44).

Bilindiği gibi, tarih boyunca imparatorluklar kendilerini korumak için önce ordular kurmuşlar, daha sonra kendilerini korumak yeterli olmamış, yeni fetihlerin peşine düşmüşler ve sömürgeler elde etmişlerdir. XV. ve XVI. yüzyıllarda teknik buluşların hızlanması ve ateşli silahların icadıyla yeni bir güç kazanan Avrupa, pusula ve dümenin de yardımıyla uzaklardaki zenginliklerin arayışına girmiştir. XIX. yüzyıla gelindiğinde ise, teknoloji ve yaşam standartları çok daha ileri düzeye kavuşmuştur. Avrupa bütünüyle silahlanmış, buharlı gemiler sayesinde yolları kısaltmış ve gelişen tıp sayesinde de hastalıklara karşı savaşmaya başlamıştır. Avrupa'nın bu denli gelişmesi ve sanayileşmesinin ardından doğal olarak istilalar hız kazanmıştır. Hammadde arayışından kaynaklanan siyasi anlaşmazlıklarla dolu olan bu dönemde dünya haritalar üzerinde paylaşılmaya başlanmıştır. Forster'ın en ünlü romanı olan *A Passage to India* da İngiliz sömürgesi olan Hindistan'ı ele alıyor; yazar, karakterlerin beyinlerinin içine giriyor, sonra çıkıyor dağları, şehirleri, tapınakları anlatıyor, Hintlilerin düzensizliklerinden, dar görüşlülüklerinden, Hindistan'ın nasıl da mistik bir "muddle"¹⁵ olduğundan bahsediyor, kendini beğenmiş İngilizleri alaya alıyor biraz, ara sıra da kara mizaha yer veriyor. Belirsizlikler, cevapsız veya binlerce cevabı olan sorular, yanlış anlamalarla dolu olan kitabında yazarın bakış açısı da belirsizdir, yer değiştirir sürekli. Forster modernizme güzel bir örnek teşkil eden *A Passage to India*'da tarafsız değildir hiçbir zaman, Doğulu ve Batılı stereotipleri üzerine kuruludur çoğu karakter, ancak anti-kolonici veya kolonici de denilemez onun için. Romanın son cümlesi okunduğunda bile Forster'ın gerçekten neyi savunduğunu söylemek zor gelir.

A Passage to India farklı kültürlerin bir arada birbirleriyle iletişim halinde olmak durumunda kaldıklarında, birbirlerini nasıl yanlış anladıklarının ve bu yanlış anlaşılmalardan ne gibi sonuçlar ortaya çıkabileceğinin klasik bir örneğidir. Forster'ın eserlerinin tümü insanoğlunun iletişimdeki yetersizliği ve muhtemel ilişkileri kurmak için önyargılarını saf dışı bırakma konusunda başarısızlığı ile ilgilidir. *A Passage to India* da konusu ile bu duruma bir istisna değildir.

Forster'ın motiflerini anlamak için, onun hümanist bir yazar olduğunu anlamak gerekir. Forster'a göre, insanlar bireysel olarak bağ kurmakta başarısız olurlar çünkü insani erdemler, hoşgörü, iyi huy ve sempati, dini ve ırkçı zulümlerin baş gösterdiği bu

¹⁵ Karışıklık, düzensizlik, dağınıklık.

dünyada yetersiz ve etkisiz kalmaktadır. Bununla birlikte, Forster, kamusal olarak maruz bırakılmadığında kişisel ilişkilerin başarılı olacağına yine de inanmaktadır.

3.2. Yazar ve Edebi Kişiliği

Edward Morgan Forster (1879-1970) yirminci yüzyıl İngiliz yazarlarının en önde gelenlerinden biridir. Babası Edward Morgan Llewellyn Forster'ı henüz bir yaşındayken kaybeden Forster, annesi Alice Clara Whichelo -Lily- ve halası Marianne Thornton tarafından büyütülmüştür. Bu iki kadın Forster'ın ahlak anlayışı, adalet duygusu ve hayatı boyunca benimsemiş olduğu ideallerinin oluşumunda etkili olmuşlardır. Clapham Sect adlı grubun ileri gelen üyelerinden birinin kızı olan halası Thornton, ulusal karakteri desteklemiştir. Clapham Sect adlı grup 18. yüzyılın sonunda Clapham meydanında yaşayan Protestan, hayırsever ailelerden oluşan bir gruptu. Bu grubun üyeleri köle ticaretini ortadan kaldırmaya ve hayırseverlikle toplumsal adaletsizliğe karşı koymaya uğraşıyorlardı. Orta sınıfın üst tabakasına mensup, kültürlü, varlıklı, din sahasında reforma taraftar olan Clapham Sect adlı bu grup, parlamentoda, kilisede, şehir hayatında, üniversitelerde, sivil ve askeri hizmetlerde çok çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. İşte Forster, 19. yüzyıl İngiltere'sinin sosyal hayatında rol oynamış bulunan entelektüel-aristokrat bir çevrede kendini buldu.

Forster'ın mutlu çocukluk günleri 1883-1893 yılları arasında Londra'nın kuzeyinde Hertfordshire'da Rooknest adlı bir evde geçmiştir. Annesi Lily diğer ailelerle arkadaşlık etmeyi tercih etmemiştir ve bu sebeple yalnız bir çocukluk geçiren Forster, yine de buradaki sessiz hayatı sevmiştir. Eğitimine geleneksel İngiliz devlet okullarından biri olan Tonbridge'de başlayan Forster, Rooknest'ten ayrılmak zorunda kalmış ve Kent'te bulunan Tonbridge'de mutsuz ve yalnız okul günleri geçirmiştir.

Daha sonra eğitimine Cambridge'de devam eden Forster, mutsuz ve yalnız günler geçirdiği Tonbridge Okulu'ndan sonra nihayet burada hemfikir olduğu bir topluluk bulmuştur. Forster, inanç ve fikirlerinin birçoğunu, Cambridge'de geçirdiği yıllara borçludur. Üç yıl süreyle öğrenci olarak bulunduğu King's College'da, çocukluğunda okumuş olduğu özel okulların birçok yönleriyle kötü ve sakat bir müessese olduğunu anlamış, hayatta ekip çalışmasından ve kriketten daha hayati şeyler bulunduğunu öğrenmiştir (Levine, 1971: 7). Forster'ın okuduğu yıllarda Cambridge Üniversitesi, duygulu gençlerin sığınağı haline gelmişti. O dönem Forster'ın nesli, babalarının sosyal hayatta buldukları tatmin duygusunu sanatta bulmuşlardı. Forster,

Cambridge’de okuduğu süre zarfında, insani ilişkilerin (arkadaşlığın ve dostluğun) ve zihinsel sorgunun önemini vurgulayan hocası G.E. Moore’dan esinlenmiştir. G.E. Moore, daha sonraları Bloomsbury olarak bilinen Apostles grubunun bir üyesiydi ve Leonard Woolf, Lytton Strachey gibi üyelerden oluşan Apostles ortak bir bakış açısına sahip bir grup sanatçı, yazar ve Cambridge’de okuyan seçkin öğrencileri bir araya getirmeyi amaçlıyordu. 1901 yılında Apostles grubuna seçilen Forster, bu grup aracılığıyla Bloomsbury grubuna dahil olmuş fakat daha muhafazakar ve yalnız bir yaşam sürdürdüğü için, bu grubun biraz dışında kalmıştır (Miller, 2006: 36).

1901-1905 yılları arasında, Cambridge’den mezun olduktan sonra, Forster, İtalya ve Yunanistan’a geziler yapmıştır. Bu gezi deneyimleri, bakış açısının giderek genişlemesine katkıda bulunmuş ve Forster yazar olmaya karar vermiştir. London’s Working Men’s College’da hoca olmuş ve 20 yıl kadar çalışmıştır. 1904 yılında annesinin yanına, Weybridge’e yerleşmiş ve 1924’e kadar orada yaşamıştır. Weybridge’deki yaşama alıştıkça İngiliz kırsal kesimine olan tutkusu artmış ve derinleşmiştir. 1910 yılında yayımlanan ve Forster’in dördüncü romanı olan *Howards End*, Forster’in bu tutkusuyla kaleme alınmıştır. Forster’in edebi kişiliğini sağlamlaştıran bu romanı tıpkı bundan önce kaleme aldığı diğer üç romanı gibi (*Where Angels Fear to Tread*, *The Longest Journey* ve *A Room with a View*) okuyucularını İngiliz sınıf sistemini, endüstrileşmeyi ve İngiliz üst sınıf liberalizmini incelemeye davet eder. Forster bu romanında önceki romanlarında da sadık kaldığı ülke dışında yaşayan İngilizler, dostluğun değeri, liberalizm ve emperyalizm çekişmesi gibi temalara ısrarla odaklanmıştır.

Londra yakınlarında bulunan Weybridge kasabasında annesiyle yaşamaya devam ederken, Syed Ross Masood adında Hintli bir öğrenciye özel ders vermiş ve onunla yakın bir arkadaşlık kurmuştur. Bu yakınlık, Forster’ı Hindistan hakkında meraklanmaya sevk etmiş ve 1912 yılında Forster Cambridge Üniversitesi’nden bazı arkadaşlarıyla birlikte Hindistan’ı ziyaret etmiştir. Hindistan’da altı ay kalan Forster, kuzeydoğu Hindistan’da Ganj Nehri kıyısında uzanan Bankipore kasabasını görmüştür ve Bankipore *A Passage to India*’da Forster’a Chandapur kenti için model oluşturmuştur. Forster ayrıca yakınlardaki Marabar Mağaraları’nı da ziyaret etmiş ki bu mağaralar ona *A Passage to India*’da ikinci bölüm olan Mağaralar (Caves) fikrini vermiştir. Hindistan’da bulunduğu süre zarfında, *A Passage to India*’nın ilk yedi bölümünü taslak olarak yazmış olan Forster, İngiltere’ye döndüğünde taslağı bir kenara bırakmış ve

homoseksüel bir aşk macerasını anlatan *Maurice* adlı romanını yazmaya koyulmuştur. Teması itibariyle o zamanlar tartışmaya yol açabileceğini düşündüğü için Forster bu kitabı hayatı boyunca yayımlamamaya karar vermiştir.

Birinci Dünya Savaşı sırasında, Forster, Mısır'da uluslararası bir yardım örgütü olan RedCross'da (Kızılhaç) gönüllü olarak çalışmıştır. 1921'de Hindistan'a ikinci ziyaretini gerçekleştiren yazarımız Hindistan hakkında daha fazla materyal toplamış ve İngiltere'ye döner dönmez Masood'a adadığı *A Passage to India* adlı romanını yazmayı tamamlamıştır (Telgen ve Hile, 1998: 232).

Cambridge Üniversitesi'ni bitirdikten sonra genç yaşta yazarlığa başlayan Forster romanlarının yanında, öykü ve denemeler de yazmıştır. Çok yönlü bir yazar olmasına rağmen edebi eser olarak sadece altı roman yazmış bulunan E.M. Forster'ın romanları şunlardır: *Meleklerin Uğramadığı Yer (Where Angels Fear to Tread)* (1905), *The Longest Journey* (1907), *A Room with a View (Manzaralı Bir Oda)* (1908), *Howards End* (1910), *A Passage to India (Hindistan'a Bir Geçit)* (1924) ve öldükten sonra yayınlanan *Maurice* (1971). Öykü kitaplarının adları ise şöyledir: *The Celestial Omnibus* (1911), *The Eternal Moment* (1928), ve *The Life to Come and Other Stories* (1972).

Forster, öykü kitapları ve romanlarının yanı sıra gezi ve anı kitapları, eleştiri yazıları, biyografiler ve denemeler de yayımlamıştır. Bunlar: *Alexandria: A History and a Guide* (1922), *Pharos and Pharillon* (1923), *Goldsworthy Lowes Dickinson* (1934), *Abinger Harvest* (1936), *Two Cheers for Democracy* (1951), *The Hill of Devi* (1953), *Marianne Thornton* (1956) ve Forster'ın ölümünden sonra yayımlanmış *The Feminine Note in Literature* (2001).

Forster'ın 1927 yılında Cambridge Üniversitesi öğrenci ve öğretim üyelerine yaptığı konuşmalardan oluşan ve Türkçe'ye Ünal Aytür tarafından çevrilen *Aspects of the Novel (Roman Sanatı)* (1927) ise İngiltere ve Amerika'da bugüne kadar roman üstüne yazılmış çağdaş eleştiri kitapları arasında önemli bir yere sahiptir.

Aytür, Türkçe'ye çevirisini yaptığı *Aspects of the Novel*'in çevirenin önsözü bölümünde, Forster'ın romanlarında yirminci yüzyıl başlarındaki İngiliz toplumunda orta sınıf insanların yaşama biçimini ve bunun dayandığı temel değerleri eleştirdiğini söyler. Bu değerleri incelerken Forster'ın güttüğü yolun ise, İngilizlerle başka ülkelerin, başka toplumların yaşama biçimleri arasında karşılaştırmalar yapmak olduğunu ifade eder (Aytür, 2001: 7). Forster'ın romanlarındaki en kapsamlı karşılaştırmaların doğa ile

toplum yaşamı arasında olduğunu söyleyen Aytür, Forster'a göre, insana yön vermesi gereken doğanın; özgürlük, içtenlik, sevgi ve doğruluk anlamına geldiğini, alışlagelmiş davranış kurallarının ve önyargıların kalıplaştırdığı toplum yaşamının ise bireyi toplumda sınırlı bir çevrede tutsaklığa ve kısırlığa götürdüğünü ifade etmektedir (Aytür, 2001: 8).

Forster insancıl değerlere bağlı bir yazardır. Forster, insan haklarına, bireyin ve toplumun bağımsızlığına, insani ilişkilere, demokrasiye, tabiata bağlı; totaliter rejimlere, savaşa, sömürgeciliğe, tabiatın tahribine karşıdır (Esengün, 1977: 6). Forster'a göre doğanın özgürlüğü insan ruhunun özgürlüğüyle birdir. Düşünceye, kişisel özgürlüğe sınır çekerek, insanın iç dünyasının tüm olanaklarıyla gelişmesini engelleyebilecek her türlü dar görüşe, biçimselliğe ve bağnazlığa karşı olan Forster'ın romanlarının başarısı büyük ölçüde toplumsal değerler ile kişisel değerler arasındaki ilişkileri incelemekte gösterdiği büyük ustalığa dayanır (Aytür, 2001: 8).

Forster'ın romanları üzerinde bu güne kadar yapılmış olan araştırmaların büyük çoğunluğu, Forster'ın eserlerindeki problemleri bireysel planda ele almış, insanlar arasındaki farklılıkları, uyumsuzlukları, zıtlıkları, anlaşmazlık ve çatışmaları toplumsal olmaktan çok şahsi meseleler olarak değerlendirmişlerdir (Esengün, 1977: 6). Forster'ın romanlarının ortak temasının ise, insanın zayıflığı ve karmaşıklığı, insan karakterinin olayların ve zamanın etkisiyle gelişmesi, insanların birbirleriyle dostluk ilişkisi kurup anlaşma sağlaması, insanın iç dünyasının başarıya ulaşmada yetersiz kalışı ve insanın kurtuluşu ve mutluluğu olarak değerlendirildiğini görüyoruz. Levine'a göre ise Forster'ın konu seçimi çok çeşitli olup, sanat, tarih, politika, seyahat, ahlak, diğer kültürler gibi kısacası uygarlık temalarında yazmıştır (Levine, 1971: 9).

Where Angels Fear to Tread'deki zıtlıklar: kuzey-güney, sıcak-soğuk, paganizm ve İngiliz kibri arasındadır. *The Longest Journey*'deki ana mesele toplumun mirasçısının kim olacağı, çatışan dünyalar arasındaki gerçeğin araştırılması, kültür ve cehalet, iyi ve kötü arasındadır. *A Room with a View*'deki çatışma ortaçağ ile klasik çağ, ışık ile karanlık arasında yaşanmaktadır. *Howards End*'deki zıtlıklar mazi ile gelecek, kadın-erkek, kır hayatı ile şehir hayatı ve iki ideolojinin mücadelesi şeklinde ortaya çıkar. Son olarak, *A Passage to India*'da -ki tezimizin ana noktasını oluşturan eserdir- zıtlıklar iki şekilde ele alınmıştır. Eserimizdeki zıtlıkları tek tek bireyler arasındaki dostluk ilişkileri yönünden ele alan ve bu yönüyle tahlil edenlerin yanında, romanı iki medeniyetin çatışması olarak değerlendirenler de vardır (Esengün, 1977: 8).

Yine de, hemen hemen bütün yazarların üzerinde birleştiği ve her okuyucunun kolaylıkla kavrayabildiği bir nokta vardır ki bu da Forster'ın bütün romanlarında özellikle üzerinde durduğu ve büyük bir ilgi ve itina ile işlediği şahsi dostluklar ve insani ilişkiler temasıdır.

Forster, insanca değerleri savunan bir yazardır ve her zaman, her koşulda, bireyleri ve onların duygularını önemser. Forster'ın bu yönünden yola çıkarak Bear'ın eleştirisi şu şekildedir:

“A Passage to India esas itibariyle kişisel ilişkiler hakkındadır ve roman bu kişisel ilişkilerin politika ve diğer güçler tarafından nasıl bozulduğunu gösterir. Roman, Forster tarzı insanca değerlerin, değer ayrımının yok edildiği bir dünyada gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini ve iyilik-kötülük ortaklığının bireysellikten daha iyi olup olmadığını ortaya çıkarmaya çalışır.” (Bear, 1985: 54).

3.3. Eserin Konusu ve Verdiği Mesajlar

Romanın anlatıcısı romandaki bazı İngiliz karakterlerle arkadaşlık kurma teşebbüsünde bulunan ve çabaları talihsizlikle sonuçlanan genç Hintli bir hekim olan Aziz'e odaklanır. Romanın ilerleyen sayfalarında, Aziz bir İngiliz kadına -Adela Quested- tecavüze yeltenmekle suçlanır. İngiliz bir öğretmen ve aynı zamanda Aziz'in arkadaşı olan Mr. Fielding Aziz'in suçsuz olduğuna inanır ve onu savunur. Duruşma sırasında Aziz'e karşı yapılan suçlamaların her ne kadar boş olduğu ortaya çıksa da, İngilizler ve yerli Hintliler arasındaki uçurum giderek büyür ve roman muğlak satırlarla son bulur.

1924 yılında, romanın ilk yayımlandığı sene, birçok önemli İngiliz ve Amerikan edebi dergilerde eleştirmenlerce *A Passage to India*'dan övgüyle bahsedilmiştir. Forster'ın İngilizleri insafsızca tasvir ettiğini düşünen eleştirmenlere rağmen, roman İngiltere ve Amerika'da okuyucular tarafından beğenilmiş ve kısa sürede popüler olmuştur. Yayımlandıktan bir sene sonra iki tane prestijli edebi ödüle-James Tait Black anma ödülü ve Prix Femina Vie Heureuse ödülü- layık görülen *A Passage to India*, neredeyse 90 yıl aradan sonra bile saygın yerini korumaya devam etmiştir. Çoğu eleştirmen ve yazar romanı 20.yüzyıl başında yazılmış kurgu klasiklerinden biri olarak değerlendirmiştir (Telgen ve Hile, 1998: 231-232).

Roman Hintli eleştirmenlerce de övgüye layık görülmüştür. Nihal Singh'in 1924 Eylül'ünde yazmış olduğu eleştirisinde (değerlendirme yazısı), romanın Hindistan'daki

İngilizlerin Hintlileri nasıl hakir gördüklerini ve dışladıklarını, İngilizler tarafından bakıldığında da Hintlilerin onlara itimat etmediklerini ve yanlış değerlendirdiklerini, ve bu ikisi arasındaki uçurumun nasıl giderek genişlediğini ve köprü kurulamaz hale geldiğini göstermektedir (Bakshi, 1994: 33)¹⁶.

1926 Haziran'ında Forster'ın hem arkadaşı hem de hocası olan G. Lowes Dickinson, roman yazarımıza henüz okumayı bitirdiği *A Passage to India* hakkındaki fikir ve düşüncelerini yazar. Burada Dickinson romanın teması hakkında kesinkes fikrini belirtir: Hintlilerin ve İngilizlerin uyumsuzluğu, bağdaşmazlığı. Ayrıca Forster'a her iki tarafı kavrayışından dolayı övgülerde bulunur. Çağdaşlarından çoğu Dickinson'ın yapmış olduğu bu tema değerlendirmesine katılırlar. Hindistan'ın İngiltere'den bağımsızlığını aldığı ve Pakistan'dan ayrıldığı çalkantılı dönemde yazan Phyllis Bentley, romanı tamamen politik anlamda değerlendirerek, romanın temasını fetheden ile fethedilenin arkadaş/dost olamayacağı, uluslar ya da bireyler arasında böyle bir ilişkinin baştan yanlış olduğu, böyle bir ilişkiye teşebbüs edilmeden bitirilmesi gerektiği olarak değerlendirir. Marksist bir eleştirmen olan Arnold Kettle ise, kısmen Bentley'in yapmış olduğu değerlendirmeye katılarak romanın politik yönünü vurgular. Ona göre romanın teması Hamidullah'larda yenilen akşam yemeği sırasında dile getirilmiştir: Bir İngilizle dost olunup olunamayacağı. Romanın tarihi yönü üzerinde yoğunlaşan Benita Parry ise Forster'ın politik ve manevi yenilenme çağrısında bulunduğunu düşünür. Ona göre romanın derin bir sosyal ve tarihi anlamı vardır ve kültürlerin uyuşmazlığı romana sıkı sıkı işlenmiştir (Levine, 1971: 112-113).

¹⁶ Parminder Bakshi, *The Politics of Desire: E.M.Forster's Encounters with India*.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ESERDE KÜLTÜRLERARASI ETKİLEŞİM

Kültürel etkileşim, birbiriyle ilgili olmayan kültürlerin çeşitli sebeplerden dolayı karşılaşması ve birbirini etkilemesi olarak algılanır ve genelde çoğunluk azınlığın kültürünü, galipler mağlupların kültürünü, güçlüler de zayıfların kültürünü etkilemektedirler.

Çalışmamızın bu bölümünde, Edward Morgan Forster'ın *A Passage to India* adlı romanındaki İngilizler ile Hintliler arasında ortaya çıkan anlaşmazlık ve uyuşmazlıkları ele almayı amaçlıyoruz. *A Passage to India* dikkatle incelenip irdelendiğinde, anlaşmazlık ve uyuşmazlıkların genellikle İngiliz memur ve idarecilerle yerli Hintliler arasında ortaya çıktığı görülür. Bu iki farklı millet arasındaki ilişkilerde ırk, dil, örf, adet ve gelenekler gibi unsurlar iç içedir. Anlaşmazlık ve çatışmaların sebeplerini incelerken bu insanların doğuştan getirdiği ve ait oldukları milletlere özgü karakteristik özellikleri olduğu kadar, sonradan çevre yoluyla edinilen hususları da göz ardı etmeyecek ve bunların ortaya çıkardığı sonuçları romanımız ışığında, romandan örnekler vererek açıklamaya çalışacağız.

Ulaşım ve kitle iletişim araçlarının günümüzdeki gibi baş döndürücü şekilde gelişme göstermediği, milletlerarası ilişkilerin bugünkü gibi kolay, hızlı ve rahat sağlanamadığı dönemlerde kültür alışverişinin de ağır bir seyir takip ettiği bilinmektedir. Özellikle turistik faaliyetlerin ve milletlerarası sosyal çalışmaların henüz gelişmediği dönemlerde, yani yazarımızın bu romanı yazdığı 1900'lü yıllarda kültürlerarası ilişkilerin kolaylıkla kurulamadığı bir gerçektir. Bu nedenle *A Passage to India*'da söz konusu edilen uyuşmazlık meselesi ve çatışmayı bir nebze tabii karşılamakla birlikte, milletlerarasında zaman zaman düşmanlığa varan anlaşmazlıkları yalnızca insanların elinde olmayan doğal ve sosyal şartların bir sonucu olarak kabul etmeyi de hata olarak görüyoruz. Bu bakımdan, insanların şahsi kusur ve zaaflarından doğan anlaşmazlıkların ele alınıp incelenmesi, birbirlerine karşı sahip oldukları peşin hükümlerin ve ön yargıların sebep ve sonuçlarının araştırılması, bu tür anlaşmazlıkların giderilmesi ve çarelerinin aranıp bulunması konularında çalışmamızın faydalı bilgiler ortaya koyabileceğine inanıyoruz.

4.1. Kültürel Etkilenme

Günümüzde hemen her alanda sürekli değişim ve gelişmeler yaşanmaktadır. Bu değişim ve gelişmelerle gerek endüstri ve teknolojiye, gerekse sosyal yaşantıda sürekli karşılaşılmaktadır. Yaşanan bu değişim ve gelişmeler, kişi ve toplumları bir yandan rahatlatır ve hayatlarını kolaylaştırırken diğer yandan da rahatsız etmektedir.

Yerleşim alanlarında göç sonucu oluşan hızlı, dengesiz, plansız büyüme; oraları kültürel yönden olumsuz biçimde etkilemektedir. Çağımızda kültürel etkileşimler hayatın hemen her alanında ve genellikle davranış ve düşünce değişiklikleri şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu değişimleri benimseyen kişiler aynı zamanda çevrelerindeki kişileri de etkilemektedirler. Çoğu zaman bu etkilemede bir zorlama da görülmemektedir. Ancak, bu etkileşim genelde olumsuz sonuçlar vermektedir. Bu olumsuzluklar, kişi ve toplumlarda hoşnutsuzluklara, huzursuzluklara, rahatsızlıklara ve çeşitli bunalımlara sebebiyet vermektedir.

4.2. Değerler Çatışması ve Kültürel Uyumsuzluk

Edward Morgan Forster, *A Passage to India* ile Doğu ve Batı hayat felsefeleri arasındaki çatışmayı son derece etkili bir şekilde tasvir etmiştir. Romanda görüldüğü gibi, Doğu ve Batı ikili karşıtlıklar kullanılarak tasvir edilmiştir. Karşıt anlamlı nitelermelerin kullanılması, sömürgecilik sonrası yazın olarak adlandırılan yapıtlarda, ikili karşıtlıklar olarak anlatılan dünyanın çarpıcılığını gözler önüne sermektedir. Bu ikili karşıtlıklar çerçevesinde doğu-batı olarak sert bir biçimde ikiye bölünen bir dünya karşımıza çıkmaktadır ve bu karşıtlıklar doğulu ne kadar duygusalsa batılı o kadar mantıksaldır şeklinde sürüp gitmektedir.

Bu karşıtlıklar, Cambaz'ın da ifade ettiği gibi, yalnızca dünyayı ikiye bölmekle kalmıyor, insanları da ben-öteki, siyah-beyaz, Avrupalı-Avrupalı olmayan, iyi-kötü gibi karşıtlıklarla aynı şekilde parçalamaktadır (Cambaz, 2008: 17). Said'in de dile getirdiği gibi bu iki ayrı dünyanın birbirleriyle olan ilişkisini anlatmak için birçok terim kullanılmaktadır ve bunlardan birçoğu “Şarklı mantıksızdır, ahlaksızdır (günahkârdır), çocuksudur, farklıdır; buna karşılık Avrupalı akli başında, erdemli, olgun, normal'dir” gibi karşıtlıklardan oluşmaktadır (Said, 2001: 49).

Hintlilerin, İngilizlere ters düşen tarafları, İngilizlerin anlayamadığı ya da garip karşıladıkları bir takım adet ve davranışları vardır. Bu tür tavır ve davranışları İngilizler bazen hayret ve şaşkınlıkla, bazen tepki ile ve çoğu zaman da ironi (ince ve gizli alay,

sarcasm) ile karşılırlar. Örneğin, Pazar günleri yerlilerin tembel tembel oturmaları İngilizlere göre hiç de hoş değildir:

“*Günlerden pazardı. Doğu’da kaçamak ve belirsiz bir gün ve tembellik için de iyi bir özür...*” (s. 112).

Aslında idare altında tuttıkları Doğulularla iyi geçinme niyetinde olan Batılılar, Hindistan’ı ve Hintlileri anlama niyetinde değildirler. Camide bir Hintliyle tanıştığını söyleyen Mrs. Moore’a oğlu Ronny’nin tepkisi hiç hoş değildir. Sert ve emredercesine annesini sorguya çekmeye başlayan Ronny, annesine:

“*‘Demek camide sana seslendi? Nasıl? Küstahça mı?... Demek pabuçlarından dolayı seslenmiş. Öyleyse küstahlık. Eski bir numara bu. Keşke ayağında olaydı pabuçların,’ dedi.*” (s. 34).

Mrs. Moore tanıştığı Hintlinin sinirlerinin bozuk olduğunu sesinden anladığını ve kendisi cevap verir vermez değiştiğini söyleyince Ronny:

“*‘Cevap vermemeliydin.’*” der. (s. 34).

Adela ise Ronny’nin bu sözlerine karşılık akıllıca:

“*‘Bana bak’ dedi. ‘Sen bir kilisede bir Müslümana şapkasını çıkarmasını söylersen sana cevap vermesini beklemez misin?’*” diye sorar. (s. 34).

Ronny’nin bu soruya karşılık cevabı şöyle olur:

“*‘O başka, o başka; anlamıyorsun.’*” (s. 34)

Aslında başka olan bir şey yoktur, her iki durumda benzerdir. Kiliseye şapkayla girmek serbesttir, fakat saygı ifadesi olarak şapka çıkarılır ve elde tutularak devam edilir. Camiye ise ayakkabılarla girmek uygun değildir. Bu da saygı gereğidir. Nasıl ki kiliseye kafasında şapka ile girmek uygun değilse, camiye de ayakkabı ile girmek uygun değildir.

Ronny annesinin camide kim ile karşılaştığını anlamak için sorular sormaya devam eder ve sonunda tanıştığı kişinin zararsız ve olumsuz bir yanı bulunmadığını düşündüğü Dr. Aziz olduğunu anlar. Annesi Mrs. Moore’a:

“*‘Demek karşılıklı sohbet ettiniz? Niyetinin iyi olduğu kanısına vardı mı? ... Bize karşı anlayışlı mı? ... Hain işgalciler, döküntü, kırtasiyeci memurları, filan gibi?’*” (s. 35)

Ronny aslında sömürgeci modelini benimsemiştir ve katı bir şekilde bu modeli savunmaktadır. İngiltere’den Hindistan’a gelmiş olan çoğu İngiliz gibi ilk vardığı zamanlar oldukça çekingen ve alçakgönüllü olan Ronny’nin, daha sonra iyi bir unvanla

taçlandırıldıklarında kendilerini bile şaşkına çeviren saygınlıklarını fark eden Hindistan İngilizlerinden bir farkı yoktur (Abu Baker, 2006: 73-74). Unvan ve saygınlık İngiliz yöneticilerin başını döndüren aşırı bir özgüven verir ve biz bu aşırı özgüvenin yaratmış olduğu kendini beğenmişliğe Ronny'nin karakterinde rastlayabiliriz. Yeni bir sosyal statüye ve çeşitli ayrıcalıklara sahip olan idareci sınıfın koloniyi agresif şekilde nasıl savduklarına ve Hindistan'ı sömürmeyi kendilerince nasıl haklı ve yerinde bulduklarına roman boyunca tanıklık ediyoruz. Ronny'nin de annesi Mrs. Moore ve Aziz'in camideki karşılaşmalarını ve sohbetlerini ele alış şekliyle bir sömürgeci olarak kendi rolünü kabul ettiğini görüyoruz. Aziz'in kendilerinden hain işgalciler olarak bahsedip bahsetmediğini merak eder. Çünkü Ronny, İngilizlerin Hindistan'da hain işgalci statüsünde olduğu bilincindedir ve muhtemel tehditlere karşı İngiliz statüsünü koruma arzusunda.

Hindistan yerlilerine karşı oldukça anlayışlı davranan ve onlara karşı dostça tavırlar içinde olan Kolej öğretmeni Mr. Fielding bile, Aziz ve arkadaşları İngilizlerin Hindistan'da haksız yere bulduklarını konuştukları sohbette, sömürgeci toplumun bir bireyi olarak İngilizlerin haksız yere Hindistan'da bulduklarını dile getiremez. Bu konuda Bakshi'nin yorumu şöyledir: Güncel ırksal ve politik sorunlar sürekli metne müdahale etse de, Forster arkadaşlığı ve dostluğu her aşamada siyasetten ayırmaya uğraşır (Bakshi, 1994: 38). Hamdullah Aziz hasta yatarken onu ziyarete gelen Mr. Fielding'e:

“ ‘ İngiltere Hindistan'ı tutmakta kendine nasıl hak görebiliyor? ’ ”

Mr. Fielding: “ ‘ İşte buyurun, gene politika. Bu benim aklıma giremeyen bir soru. Ben buradayım, çünkü bir iş bulmam gerekiyordu. Size İngiltere'nin ne diye burada olduğunu ya da olması mı, olmaması mı gerektiğini söyleyemem. Benim çok üstümde bir soru bu. ’ ” diye yanıtlar (s. 123).

“ ‘ Yetenekli Hintliler de öğretim dalında iş arıyorlar. ’ ” diyor Hamdullah'a:

“ ‘ Herhalde, ama ben önce davrandım, ’ dedi.”

“ ‘ Gene bağışlayın ama- Hintliler aynı işi görebilecekse, o işi bir İngiliz'in almış olması doğru mu? Kuşkusuz belirli kişileri kastetmiyorum. Sizin burada olmanızdan çok memnunuz, bu dürüst ve açık konuşmadan çok yararlanmaktayız. ’ ”

“ Bu çeşit konuşmalara verilecek tek yanıt vardır: İngiltere kendi çıkarı için Hindistan'ı elinde tutuyor. Ama Fielding bu yanıtı vermek istemedi. Dürüstlük isteği

onu bezdirmişti. *'Ben burada olduğum için mutluym. İşte yanıtım, özürüm de bu. Doğruluk ve hak hakkında size bir şey söyleyemem.'* (s. 124).

Ronny annesine sorular sormaya devam ettiğinde, Mrs. Moore Aziz'in Callendar'lardan pek hoşlanmadığını söyler. Ronny bunu öğrenince, Binbaşı'nın bu konuyla ilgileneceğini söyler. Mrs. Moore her ne kadar bunun özel bir görüşme olduğunu ve kesinlikle Binbaşya bu konudan bahsetmemesi gerektiğini ifade etse de, Ronny:

" 'Ben yanımda çalışan bir yerlinin benden hoşlanmadığını duyacak olursam, bunun bana bildirilmesini isterim.' " (s. 36) der.

Şöyle devam eder:

" 'Hindistan'da hiçbir şey özel değildir. Aziz konuştuğu vakit bunun farkındaydı, merak etme.' " (s. 36)

Oğlunun ne demek istediğini anlayamayan Mrs. Moore, Ronny'e kendi ülkesinde insanlar hakkında böyle hükümler vermediğini hatırlattığında, Ronny:

" 'Hindistan bizim ülkemiz değil,' dedi." (s. 36)

Mrs. Moore ve Adela Quested Ronny'de gözlemledikleri bu değişiklik karşısında şaşkına dönerler. Adela Hindistan'ın Ronny'nin karakterinde sevmediği yanları geliştirdiğini düşünür: kendini beğenmişlik, tenkitçilik ve incelikten yoksunluk. Görüldüğü gibi koloni, sömürenin karakterini her yönüyle değiştirebilmektedir.

Mrs. Moore, Adela Quested ve Cyril Fielding Hintlileri ve Hindistan'ı tanımaya ve anlamaya çalışan karakterlerdir ve Hindistan'ın kendi ülkesi olmadığını düşünen ve söyleyen Ronny'nin ve diğer Hindistan İngilizlerinin hemfikir olduğu bu genel geçer mantığa meydan okurlar. Mrs. Moore ve Adela Quested Hindistan'a yeni gelmişlerdir ve Hindistan hakkında pek deneyimleri olmamıştır. Bu nedenledir ki, bu iki kültür arasında var olan ve kapanmayacak gibi görünen uçurumun farkında değildirler. Mrs. Moore yaşlıdır, Miss Quested ise henüz çok gençtir ve bu iki bayanın Aziz'e kendi ülkelerinde kendilerine nazik davranmış olan herhangi biri gibi davranmaları ırkçı bir bilinçle hareket etmediklerindedir. Miss Quested'in romanın ilerleyen bölümlerinde Aziz'e kaç karısının olduğunu sorması büyük bir talihsizliktir ve aslında Adela'nın Hint gelenekleri hakkında bilgi eksikliğinden kaynaklanır. Turton'ların her iki kültür arasında köprü kurmak amacıyla düzenlediği briç partisi ise her iki kültür arasında kapanmayacak olan uçurumu vurgular sadece. Zaten Aziz'in Miss Quested'e tecavüze yeltenme iddiasıyla tutuklanmasından sonra Mr. Callender:

“İnsan yerlilerle içli dışlı oldu mu, böyle bir şey beklenir; işin sonu utanca varır.” der. (s. 211)

Yine aynı şekilde, Mr. McBryde Aziz’in tutuklanmasından sonra Mr. Fielding’e:

“ ‘Bu ülkede yirmi beş yıllık deneyimim var. Bu yirmi beş yıl içinde İngilizler’in Hintlilerle toplumsal açıdan yakınlık kurmaya çalıştıkları vakit daima bir felaket çıkacağını öğrendim. İlişki evet. Nezaket, kuşkusuz evet. Yakınlık, samimiyet asla, asla. Mesleğimin bütün gücüyle bunun karşısındayım. Altı yıldır Chandapur’dayım, eğer karşılıklı saygı varsa, bu her iki ulusun şu basit kurala uymuş olmalarındandır. Yeni gelenler bu geleneklerimizi bir yana bırakıyorlar ve hemen şu gördüğünüz olay ortaya çıkıyor, yılların emeği boşa gidiyor, benim bölgemin onuru da bir kuşak boyunca mahvoluyor.’ ” diyor (s. 187).

Adela ve Mrs. Moore’un yerlilerle sosyal olarak yakın olma çabaları koloninin ırkçı hiyerarşisini altüst eder ve ayrıca bu durum Hindistan’a yeni gelen İngilizlerle kendilerini karşılaştıran İngiliz yöneticileri de rahatsız eder. Çünkü kendilerinin yerlilere ne kadar acımasız, soğuk ve merhametsiz davrandıklarını fark ederler fakat bunu asla dillendirmezler. Yine yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı gibi kıdemli yöneticiler bu mantığı yeni gelenlere benimsetme arzusundadırlar, bu mantığın dışına çıkanların muhakkak kötü bir durumla baş etmek zorunda kalacaklarını düşünürler.

Hindistan İngilizleri mahkemeye gitmek üzere hazırlanırken Mrs. Turton:

“ ‘Muharrem’den sonra biraz güç ve baskı uygulamanın ne zararı olacak? Bizden nefret ettiklerini bilmiyormuş gibi davranmak saçma,’ dedi. ” (s. 243).

Yasayı ve düzeni savunan, aynı zamanda yaklaşımlarında pek ırkçı davranmayan yönetici Mr. Turton ise eşinin bu düşüncesine karşın:

“ ‘Ben nefret etmiyorum onlardan, neden bilmem.’ ” dedi (s. 244).

Mahkeme henüz başlamamıştır, Ronny’nin özel odasına giderler. Mahkemeyi Hindu yargıç Das yürütecektir. Davaya bir Hintlinin bakmasının daha iyi olacağı düşünülmüştür çünkü Aziz’in mahkum edileceğine kesin gözle bakılır ve bu yüzden hükmü bir Hintli’nin vermesi daha uygundur.

Ronny: “ ‘Das iyi adamımdır.’ ” der (s. 245). Binbaşı Callendar direktir:

“ ‘Hiçbiri iyi değildir bunların.’ Lesley bir kahkaha attı: ‘Yani beraat ettirmekten çok, mahkûm ettirmekten korkuyor diyorsun; çünkü beraat ettirirse işinden olacak.’ ”(s. 245).

Lesley, Mrs. Turton’u yatıştırmak için, “ ‘*Bu domuzlar bir mesele çıkarmak için tetikte bekleyip duruyorlar,*’ dedi. *Binbaşı yankı gibi devam etti. ‘Domuzlar evet, ben de aynı görüşteyim.... Bu insanlara ne yapsanız az.’*” (s. 246).

Binbaşı Callendar’ın Hintliler hakkında kurmuş olduğu bu sert ifadelerle gönülden katılan Mrs. Turton, kocasını fena halde sinirlendiren bir laf eder:

“ ‘*Neyse, en sonunda anlamlı bir laf eden çıktı. ...Siz erkekler, bunu unutmayın. Zayıfsınız: Siz, zayıf, zayıf, İngilizler göründü mü bu insanlar diz çöküp dizlerinin ellerinin üstünde buradan mağaralara kadar yerlerde sürüklenmeli, yüzlerine tükürülüp kemikleri kırılmalı, kendileriyle konuşulmamalı. Yok, doğrusu briç partilerimiz ve bilmem nelerimizle fazla nazik davrandık onlara.*” (s. 246).

Daha sonra mahkeme salonuna Hindistan İngilizlerinden önce iskemleleri girer.

“*Mahkeme salonuna onlardan önce iskemleleri girdi; çünkü saygıdeğer kişiler olarak görünmeleri önemliydi. Hademeler her şeyi hazır edince bir panayıra girer gibi, küçümseyen bir tavırla girdiler salaş odaya. Yönetici otururken bir şaka yaptı, çevresindekiler hemen gülümsediler; adamın ne dediğini duymayan Hintliler de, yeni bir zulüm hazırlanıyor diye geçirdiler içlerinden; yoksa efendiler böyle keyifle gülmezlerdi.*” (s. 247).

Doğuluların bir diğer kusuru da dakik olmayışlarıdır. Romanın son bölümünde Hindu tanrısı Krişna’nın doğumunu temsil eden ayinin vakti dakikası dakikasına bilindiği halde, Hintlilerin bunun dışında hiçbir şeyi tam vaktinde yapma konusunda titizlik göstermedikleri ima edilir. “*Vakit nedir bilmeyen bu ülkede doğum saati dakikası dakikasına bilinirdi.*” (s. 329). Halbuki Marabar mağaralarına düzenlenen geziye davetli olan Fielding, Profesör Godbole’ün dua süresini yanlış hesaplamasından ötürü trene vaktinde yetişememiştir. Görüldüğü üzere Hintlilerde zaman kavramı bulunmadığından şikayet eden İngilizlerin aynı hatayı yapmış olmaları, bunun sadece yerli halka has bir davranış olmadığını ve İngilizlerin bu konuda yerlilere haksızlık ettikleri görülüyor. Buna rağmen, Aziz dört gözle Fielding’in trene yetişmesini beklerken içinden şunları geçirmiştir:

“*Ama Fielding İngilizdi, İngilizler dünyada tren kaçırmazlardı.*” (s. 147)

İngiliz hanımları Marabar Mağaralarına davet eden Aziz, geziden bir önceki geceyi istasyonda geçirir. Aziz, Mrs. Moore, Adela Quested, Mr. Fielding ve Profesör Godbole Marabar Mağaralarına sabahın ilk ışıklarıyla trenle gideceklerdir. Treni

kaçırmamak için bir önceki geceyi istasyonda geçiren Aziz'e dostları şöyle söylemişlerdir:

“Dostları İngiliz hanımlarla ahbaplık ettiği için ona akılsız dediler; sözünde durması, dediklerini vaktinde yapması gerektiğini hatırlattılar. Bu yüzden bir önceki geceyi istasyonda geçirdi.” (s. 145)

Görülüyor ki Hintliler dakik olmadıklarının, randevularına sadık kalmadıklarının ve çoğu zaman söylediklerini vaktinde yapmadıklarının farkındadırlar ve hatta birbirlerini bu konuda uyaracak kadar bilinçlidirler. Sabah erkenden hareket edecek olan trene yetişememe korkusuyla tedbirini alan Aziz, geziden bir önceki geceyi istasyonda geçirerek kendini bu şekilde sağlama alır.

Fakat randevularına sadık kalmayanlar sadece yerliler değildir. Aziz arkadaşları ile yemekten, Mr. Callendar evinde Dr. Aziz'i görmek ister. Aziz de Hükümet doktorunun evine doğru yola koyulur ancak vardığında Mr. Callendar'ı evde bulamaz. Kapıyı açan uşağa haber bırakıp bırakmadığını soran Aziz, ancak uşağın eline birkaç rupi sıkıştırdıktan sonra Mr. Callendar'ın bir saat önce evden ayrıldığını ve kulübe gittiğini öğrenir. Hiç çaresiz gerisin geri eve dönmek zorunda kalan Aziz bir de bunun üstüne arabasını Mrs. Lesley ve Mrs. Callendar'a kaptırır.

Hintlilerin İngilizlerce eleştiriye uğrayan bir diğer kötü yanı da sorumluluk duygusundan mahrum oluşlarıdır. Resmi memurlar *“Hintlilerde sorumluluk duygusu yoktur”* demişlerdir (s. 149). Hâlbuki Aziz Marabar Mağaralarına düzenlenen gezinin sorumlusu olarak, misafirlerini rahat ettirebilmek için gerçekten çok uğraşır. Amacı, İngilizleri memnun etmek ve aralarında yeşeren dostluk filizlerini güçlendirmektir. Konukları da her şeyin ne kadar iyi hazırlanmış olduğunu söylerler (s. 161).

Bir arada yaşamak zorunda olan iki toplumun kendilerine has yönleri bu kadarla da kalmamaktadır. İngiliz ve Hint toplumlarının tedavisi zor hastalıkları vardır. Doğuluların müptela olduğu hastalık her şeyden şüphe etmektir. Batılılarınki ise, ikiyüzlülüktür. Aşağıdaki pasaj buna iyi bir örnektir:

“Doğuluda kuşku, bir tür habis ur, bir dimağ hastalığıdır. İnsanı tedirgin, huzursuz, küstah kılar; hiçbir Batılının anlayamayacağı şekilde, aynı anda hem inanır, hem de kuşku duyar. Nasıl ikiyüzlülük Batılının şeytanıysa, Doğulunun şeytanı budur. İşte Aziz bu hastalığa yakalanmıştı.” (s. 317)

Aziz'in beraatinden sonra, Adela İngiltere'ye geri dönmüştür. Bir süre sonra Fielding de çok yakında İngiltere'ye gideceğini söyler. Mr. Fielding her ne kadar resmi

bir iş için gideceğini, kısa bir süre kalacağını ve yönetimin kendisini bir süre Çandapur'dan uzaklaştırmaya can attığını söylese de Aziz'i kuşkuları kemirir durur. Aziz dayanamayarak:

“ *‘Herhalde Miss Quested’i görmeye gidersin?’ dedi.* ” (s. 316).

Vakti olursa göreceğini söyleyen Fielding’e:

“ *‘Onu görmek senin hoşuna gidecek...’* ” der (s. 316).

Daha sonra Aziz başının ağrıdığını söyler ve erkenden kalkmak ister. Kuşku içinde keyfi kaçır, canı sıkılır.

“*Kuşku içindeydi: Dostunun Miss Quested’le parası yüzünden evleneceğinden, İngiltere’ye de bu nedenden ötürü gitmek istediğinden kuşkulanıyordu.... Fielding kızı yirmi bin rupyelik bir cezadan kurtarmıştı, şimdi de ardından İngiltere’ye gidiyordu. Eğer kızla evlenmek istiyorsa her şey ortaya çıkmış demektir: Kız böylelikle daha zengin bir çeyiz getirebilecekti. Aziz kendi kuşkularına inanmıyordu- keşke inansaydı, çünkü o zaman kızıp söylenir, konu da aydınlanmış olurdu. Onun kafasının içinde kuşkuyla inanç yan yanaydı. Bu duygular ayrı kaynaklardan çıkardı; birbirlerine karışmaları gerekmiyordu.* ” (s. 317).

Aziz daha sonra Miss Quested’le Fielding’in Adela’nın kolejde kaldığı günlerde ansızın sevgili olduklarını düşünür. Fielding Çandapur’dan ayrılır. Aziz’in dostları da onun karamsar düşüncelerini desteklerler. Çok geçmeden Mahmut Ali ihanetin baş göstermiş olduğunu açıklar, Hamdullah da Fielding için:

“ *‘Artık bize eskisi gibi içten davranmıyordu.’ diye mırıldandı. Aziz’in kulağını büktü: Çok şey bekleme, unutma ne kadar olsa, o da, o kız da, başka bir ırkın insanları.’* ” der (s. 319).

Aziz:

“ *‘Benim yirmi bin rupyem nereye gitti?’ diye düşündü. Paraya hiç aldırış etmezdi –sadece cömert olmakla kalmazdı, unutmadığı sürece borçlarını öderdi, ama gene de bu rupyeler kafasını kurcalıyordu, çünkü bu para için ona dalavere yapılmıştı, üstelik ülkesinin serveti olan bu para denizaşırı bir ülkeye götürülmüştü. Cyril, Miss Quested’le evlenecekti bundan kuşkusu yoktu.- Marabar öyküsünün sonucu bu işe yaramıştı. O korkunç, anlamsız gezintinin doğal bir sonucuydu bu; çok geçmeden düşünün olup bittiğine aklı yattı.* ” (s. 319).

Esengün’e göre İngiliz-Hintli ilişkilerinde hesaba katılması gereken bir diğer önemli faktörde iki toplum arasında mevcut olan tahsil seviyesi, bilgi farkıdır.

Hindistan'a gelen İngilizlerin çoğu okumuş, tahsilli kimselerdir. Hintlilerde ise tahsil yapma fırsatına sahip olanlar pek azdır. Bunun yanında, pek az Hintlinin eğitime önem verdiği bilinmektedir. Bu durum da doğal olarak bu iki toplum arasındaki sosyal ilişkileri etkileyecektir. Hintlilerden bazıları eğitilememiş olmanın sıkıntısını duyar ve bunun büyük bir eksiklik olduğunu vurgularlar. Aziz'in beraatinden sonra, Hintlilerin İngilizlere besledikleri hisler kabarmış ve İngilizlerden ne yapıp edip oç almak duygusu oluşmuştur (Esengün, 1977: 158-159).

İngiliz yöneticilerden bahsederlerken konu Mrs. Turton'un rüşvet aldığı iddiasına gelmiş ve Mahmut Ali şöyle devam etmiştir sözlerine:

“ *Bilmiyor musunuz, Bir Kanal Projesi için Orta Hindistan'a geçici olarak gittiklerinde, bir Raca ya da başka biri, su kendi toprağından geçsin diye Mrs. Turton'a som altından bir dikiş makinesi vermiş.* ’

'Peki, geçmiş mi?'

'Hayır. İşte Turton'un yeteneğı de burada ya... Biz zavallı karalar rüşvet aldık mı işi yerine getiririz, bu yüzden de yasa hemen yakamıza yapışır. İngilizler rüşvet alır ama işi yapmazlar. Bayılıyor onlara.' ” (s. 12)

Söze karışan Aziz:

“ *'Ne diye İngilizler'den söz edersiniz? Ufff! Ne diye bu heriflerle dost olmalı ya da olmamalı? Onlarla hiçbir alışverişimiz olmasın, keyfimize bakalım.'* ” der (s. 13).

Fakat Hamdullah heyecan ve coşkuyla İngiltere'de İngiliz rahip Bannister ve Mrs. Bannister ile kaldığından ve onların kendisine iyilik ettiklerinden, analık babalık ettiklerinden bahseder ve aslında tüm İngilizleri Hindistan'da bulunan İngilizler gibi değerlendirmedeğini sezdirir okuyuculara. Yine de sohbetin sonunda bütün bunların istisna olduğu görüşünde uzlaşılır ve bütün İngiliz kadınlarının kibirli ve yapay olduğuna karar verilir.

Hintlilerin iyi niyet ve anlaşılma ihtiyaçlarına karşılık, İngilizlerle ilişkileri oldukça resmidir. Mrs. Moore ve Fielding dışında, hemen hemen hiçbir İngiliz'in yerlileri anlamak gibi bir endişesi yoktur. Örneğin, sürekli eyalet valisiyle aralarının iyi olmasıyla övünen Nevvab Bahadır'ın eyalet valisiyle olan tüm diyalogu sadece kendisinin hatırını sormasıdır.

“ *'Nasılsınız Nevvab Bahadır?'*

'Çok iyiyim, teşekkür ederim, Sir Gilbert, siz nasılsınız?' - *'Ve işte bu kadar.'* ” (s. 40)

Aziz Mrs. Moore'un kendisini anladığına inanır ve ona Mrs. Callender'in kendi izni olmadan arabasını elinden aldığını anlatır. Mrs. Moore, Mrs. Callendar'ın nazik davranmak istediğini yine de onu özellikle zarif bulmadığını söyler. Aziz de kendine haksızlık yapıldığından çok, bir başkasının, özellikle bir İngiliz'in kendisiyle aynı görüşte olmasından, halinden anlamasından çok memnun şekilde Mrs. Moore'a şöyle açılır:

“ ‘Siz anlıyorsunuz halimden, başkalarının duygularını biliyorsunuz. Ah, ne olurdu o başkaları da sizin gibi olaydı.’

Kadın çok şaşırmişti.

‘İnsanların halinden pek iyi anlayabildiğimi sanmam. Sadece insanları sevip sevmediğimi bilirim.’

‘ Öyleyse siz de Doğulusunuz.’ ” (s. 24-25)

Görülüyor ki, Aziz için dostluk ölçüsü bir kimsenin Doğulu olup olmadığıdır, yani kendilerine benzeyip benzemediğidir. Bu durum insanın yaradılışından gelen bir duygunun etkisidir, her insan kendisine benzeyeni, kendisinden bir şey bulduğu kimseyi daha çok sever, o kimseye yakınlık duyar.

Mağaradaki olaydan yaklaşık iki yıl sonra, Mrs. Moore'un oğlu Ralph da Hindistan'a gelmiştir. Ralph'ın vücudunu birkaç yerinden arılar sokmuştur. Aziz onu muayene etmeye gider. Muayene sırasında Ralph Aziz'in ellerini biraz haşın bulduğunu söyler. Muayeneden sonra Aziz ona iyileştirici bir merhem verir ve aralarında şu konuşma geçer:

“ ‘ Beni hala haşın buluyor musunuz?’

‘ Hayır.’

‘ Nasıl anlayabildin, garip çocuk.’

‘ Güç değil, her zaman bilebildiğim tek şey bu.’

‘ Her zaman bir yabancıнын dostun olup olmadığını anlayabilir misin?’

‘ Evet.’

‘ Öyleyse sen de Doğulusun.’ ” (s. 355)

Aziz bu sözleri bir zamanlar Ralph'ın annesi Mrs. Moore'a da söylemiştir. Samimiyetle söylenen ve bir dostluk teşebbüsünün işareti olan bu sözler İngilizlerle Hintlilerin dost olmalarıyla sonuçlanmamıştır maalesef. İki toplumun fertleri ellerinde

olmayan birtakım faktörlerin etkisi altında kalmışlardır. Ne kadar arzu ederlerse etsinler, bu engelleri aşamamışlar, hangi taraf daha suçlu ve kusurlu olursa olsun, tüm gayretlere rağmen dost olamamışlardır. Aralarında ne tür ayrılıklar olursa olsun insanların birbirlerini sevebileceğini, dost olabileceğini ümit eden ve bu ümitle yaşayan Forster, *A Passage to India*'nın son satırlarını bunun mümkün olmadığı kanısına vararak ümitsizlik dolu ifadelerle ayırmıştır:

“ ‘Neden şimdi dost olamıyoruz? Benim istediğim bu. Senin istediğin de bu.’ Ama atlar istemiyordu bunu – ayrı ayrı yönere doğruldular; toprak istemiyordu bunu, binicilerin teker teker geçmesini gerektiren incecik yollar açıyor, kaya çıkıntıları uzatıyordu; tapınaklar, sarnıçlar, hapisane, saray, kuşlar atmaca, konukevi, aralıktan çıkıp da altta Mau’ya gördükleri vakit, bir bir gözlerinin önüne serilen bütün bunlar da, yüzlerce sesleriyle, ‘Hayır, daha değil,’ diyorlardı, gök de, ‘Hayır,’ diyordu, ‘orada değil.’ ” (s. 368).

4.3. Irk ve Sınıf Ayrılığı

İngilizlerle Hintliler arasındaki uyuşmazlığın sebepleri arasında başlıca yeri ırk faktörü işgal etmektedir. Hindistan’da dünyaya gelen ve yaşamının bir bölümünü Hindistan’da geçiren İngiliz şair Rudyard Kipling *The Ballad of East and West*’te şöyle söyler:

“*East is East and West is West, and never the twain shall meet.*”(1889)¹⁷

Şairin de ifade ettiği gibi, Doğu ve Batı birbirinden çok farklıdır ve bu iki farklı kültür bir araya gelmek zorunda kaldığında sorunların ortaya çıkması muhtemel ve kaçınılmazdır. *A Passage to India*’nın temelinde, özünde tamamen farklı olan iki kültürün -ki bunlar Doğu ve Batı kültürleridir- mücadelesi vardır. Romanda Batı, Çandapur’da bulunan Hindistan İngilizleri (İngiliz yöneticileri ve onların aileleri) ile temsil edilir. Hindistan İngilizleri yönetim merkezinde Hintlilerden ayrı yaşarlar ve sayıca oldukça az olmalarına rağmen, birbirine bağlı bir topluluk oluştururlar. Yönetim merkezi romanda şöyle tasvir edilir:

“Yönetim merkezine gelince, burası insanda hiçbir duygu uyandırmaz. Göze ne hoş görünür, ne de çirkin. Akıllıca planlanmıştır. Ucunda kırmızı tuğladan bir kulüp binası vardır, daha gerilerde bir bakkal, bir de mezarlık. Ufacık evler, birbirini dikine kesen yollara dizilmiştir. Göze batan bir biçimsizliği yoktur, güzel olan tek şey de,

¹⁷ Davies, 1994: 15.

doğanın görünümüdür. Bu yörenin kentle tek ortak yanı, tümünün üstünü örten koca gökyüzüdür.” (s. 8-9)

Görüldüğü gibi, Hindistan İngilizlerinin bir arada yaşadığı yönetim merkezi, Hintlilerden izoledir ve buranın Çandapur’la tek ortak noktası ortak gökyüzüdür. Hindistan İngilizlerinin sosyal hayatı Hintlileri kabul etmedikleri kulüp binasında geçer. Aziz, Mrs. Moore’a Cami’de karşılaştıkları ilk gece, kulübe kadar eşlik eder. Kulübün kapısında Mrs. Moore Aziz’e:

“ ‘Keşke ben de üye olup sizi davet edebilseydim,’ dedi. Aziz sadece ‘Çandapur’da Hintliler konuk olarak dahi kulübe kabul edilmezler,’ diye yanıtladı.” (s. 25)

Cambaz’ın da belirttiği gibi, güçlü ulusların, kendilerinden daha az medeni olduklarına inandıkları güçsüz ulusların varlığına göz dikmesi, onları egemenliği altına alarak sömürmek istemesi tarih boyunca şahit olunabilecek bir olgudur. İngiltere ve Fransa başta olmak üzere, Batılı ülkeler 1830’lardan 1970’lere kadar Hindistan, Afrika gibi güçsüz ülkeleri sömürge altına almışlardır. Bu durum, Avrupalılardan nüfus olarak daha kalabalık olan yerli halkın Avrupalılar tarafından yönetilmesi gibi ilginç bir durum yaratmıştır (Cambaz, 2008: 1).

Ellerindeki hammaddeyi değerlendirebilecek güce sahip olmayan ve geri kalmış olarak nitelendirilen Hindistan, Afrika, Endonezya ve daha birçok ülke, zengin olarak nitelendirilen İngiltere, Fransa, İtalya, İspanya gibi ülkeler tarafından adı geçen bölgelere uygarlık ve zenginlik getirecekleri söylemiyle istila edilir ve geri kalmış, yoksul ülkeler ellerindeki hammaddeleri yitirdikçe daha da yoksullaşır; zengin ve gelişmiş ülkeler ise giderek zenginleşir.

Tarihteki siyasi mücadelelerde ve savaşlarda siyasi güç kazanma ve hakimiyet kurma, ekonomik çıkarlar elde etme, bir inancı yayma veya koruma gibi faktörlerin rol oynadığı bilinmektedir. Bunların yanısıra, milletler arasında süregelen mücadelelerin temelinde yatan sebepler arasında ırk üstünlüğü ya da bir başka deyişle karşı ırkı küçük görme düşüncesi de önemli bir yer işgal etmektedir (Esengün, 1977: 104).

Yeryüzündeki insanların büyük bir çoğunluğu, fiziksel bakımdan birbirinden ayrı görünüştedir. Bu farklar toplumlar arasında olduğu kadar, aynı toplumun üyeleri arasında, hatta ve hatta aynı ailenin bireyleri arasında bile gözle görülecek kadar belirgindir. Bazı fiziksel özellikler –ten rengi, göz rengi, saç rengi, yüz-kafa biçimi, göz biçimi, boy- belli toplumlarda ve belli coğrafyalarda yığılmalar gösterir. İşte ırk, bu

türden yığılmalara veya yoğunlaşmalara verilen addır. Hemen her toplumda koyu renkli (esmer) ve siyah, kıvrıkcık saçlı bireyler vardır; fakat yığılma Afrika kıtasındadır. Birçok toplumda, çekik gözlü, düz siyah saçlı insanlar vardır; fakat yoğunluk Uzakdoğu'dadır. İnce, uzun boylu, sarı saçlı ve mavi gözlü insanlarda birçok toplumda rastlanabilir; fakat çoğunluk Kuzey Avrupa'da yaşar. İrk denilince akla gelen işte bu bölgeler ve bu bölgelerde yaşayan fiziksel olarak benzeyen gruplardır (Güvenç, 1979: 30-31).

Hoebel'e göre ırk, "*Belli genetik birleşimlerin sonucunda oluşan ortak, fiziksel yapı özelliklerine sahip olan toplumların oluşturduğu büyük bir gruptur.*"¹⁸

Güvenç'in de belirttiği gibi, "fiziksel ve genetik yoğunlaşmaların kabul edilmesi ırkçılık değildir, farklı ırk gruplarının üstünlüğü veya geriliği anlamına gelmemektedir. Görünüş bakımından farklı olan ırklar, genetik bakımdan akrabadırlar. Kültürel farkları ırk farklarıyla açıklamak mümkün olmadığı gibi, ırk yoğunlaşmalarını da yalnızca kültür farklarıyla izah etmek olanağı yoktur." (Güvenç, 1979: 55-56).

Doğu insanı ile Batı insanını temelde ayıran birçok özelliğin olduğunu söyleyebiliriz. Batı toplumu, her zaman kendisi için ayırt edici bir yere sahip olmak arzusundadır. Kişisel birtakım çıkar ve isteklerini kalıcı olan sevgi ve dostluğa tercih edebilirler. Batı insanının ana özellikleri *A Passage to India*'da Hindistan-İngilizlerinin Çandapur'daki yönetim merkezinin betimlenmesiyle yansıtılır. Hindistan-İngilizleri soğuk, renksiz, duygusallık, düş gücü ve içtenlikten yoksun insanlar olarak tasvir edilir. Kuzen Kate adlı oyundan sonra kulüpte amatör orkestra İngilizlerin Ulusal Marş'ını çalmaya başlar.

"Söyleşi ve bilaro kesildi, yüzler sertleşti. Bu marş, İşgal Ordusu'nun marşıydı, kulübün her bir üyesine İngiliz olduğunu ve sürgünde bulunduğunu anımsatıyordu. Az duygu, bol irade aşıyordu." (s. 28)

Romanda geçen İngilizlerin Fielding ve Mrs. Moore dışında hemen hemen hepsi fesatlık, bencillik, diğer insanları önemsememe, gurur, kibir gibi olguların simgesi durumundadırlar. Öyle ki, bu olgular bir İngiliz'in bir Hintliyle olan ilişkisini olanaksız hale getirmeye yeter de artarlar bile.

Doğu insanı ise, özverili, sevgi dolu, dost canlısı, misafirperver, heyecanlı ve telaşlı insanlar olarak tasvir edilmiştir. Romanda da, "Doğu'da her bir harekette, bir tutam da sevgi ve saygı vardır" denir. Fakat İngilizlerin gözünden bakarsak, Hintliler acayip ve tuhaf insanlardır.

¹⁸ Güvenç, 1979: 33

A Passage to India'da dikkati çeken hususlardan birisi de Hindistan'da yerleşip uzun süre kalarak halkla ilişkiler kuran İngilizlere nazaran yeni gelenlerin ırk konusundaki düşünce ve davranışlarının değişik olduğudur. Hintlilerin İngilizlerden beklediği nezaket, sıcak ve yakın alakadır. Fakat İngilizler Hindistan'a ilk geldikleri günlerde ne kadar samimi ve iyi kalpli olurlarsa olsunlar, eskiler derhal onları etkisi altına almayı, bu düşünce ve duyguların değişmesini, bunların yerini nefretin ve kötü muamelenin almasını başarır. Romanın ilk sayfalarında, bir grup eğitilmiş Hintli bir İngilizle dost olunup olunamayacağını tartışırken, Hamdullah Mr. Turton'un ilk geldiği günleri anımsar ve Mr. Turton'un onu arabasıyla gezdirip, pul koleksiyonunu gösterdiğini söyler. İçlerinden biri:

“ *Şimdi pul koleksiyonunu aşırırsın diye düşünüür.*” der. (s. 11)

Hamdullah ve Mahmut Ali bir İngiliz'le dost olunup olunamayacağı konusunda karşıt fikirlere sahiptirler. Mahmut Ali olanaksızlığını savunurken, bir süre İngiltere'de bulunmuş ve Cambridge'de İngilizlerce candan karşılanmış olan Hamdullah, bir İngilizle Hintlinin dost olmasının Hindistan'da olmasa da İngiltere'de bunun olası olduğunu düşünmektedir. Çünkü Hindistan'a gelen İngilizlerin hepsinin bir süre sonra birbirine benzediğini düşünmektedir.

“ *Burada olanaksız, Aziz! Şu havuç burunlu oğlan mahkemede gene beni aşağıladı. Ayıplamam doğrusu. Beni aşağılaması için uyarılmıştır. Yakın zamana kadar çok efendi bir çocuktuk ama öbürleri ona da diş geçirdiler.*”

“ *Evet, burada başka çıkar yol yok, bana sorarsan böyle. Efendice davranmak isteğiyle buraya geliyorlar, sonra bunun sökmeyeceği söyleniyor onlara. Lesley'i al örneğin. Blakiston'u ele al, şimdi de sıra senin havuç burunlu çocukta. Çok geçmez Fielding'e de sıra gelir.*” (s. 11)

Havuç burunlu çocuk diye bahsettikleri kişi Ronny Heaslop'tur ve Ronny eyalet yargıçtır. İçlerinden biri ‘*Ama şu havuç burunlu çocuk Turton'a taş çıkaracak!*’ dediğinde bir diğeri (Hamdullah):

“ *Sanmam, tümü bir örnek olurlar, ne daha fena, ne de daha iyi. Ben bir İngiliz'e iki yıl süre tanırım. İster Turton olsun, ister Burton, ancak bir harftir aradaki fark, kadınlarına da altı ay. Tümü bir örnektir.*” (s. 11-12)

Aynı fikirde olmayan Mahmut Ali:

“ ‘Bana sorarsan efendilerimizin her birinin arasında çok büyük fark vardır. Havuç-burun kekeler, Turton çok açık seçik konuşur. Mrs. Turton rüşvet alır, Mrs. Havuç-burun diye biri yoktur.’ ” (s. 12)

Aziz hasta yatağında yatıyorken onu ziyarete gelen dostu Mr. Fielding, Aziz’e:

“ ‘Genellikle İngiliz kadınlarını nasıl buluyorsun?’ ” diye sorduğunda Aziz’in cevabı:

“ ‘Hamdullah İngiltere’deyken onları severdi. Burada biz onlara bakmayız bile. Yok yok, çok dikkat ederiz. Başka şeyler konuşalım.’ ” şeklindedir (s. 131).

Aziz’in bu cevabına karşılık Fielding:

“ ‘Hamdullah haklı. İngiltere’de çok daha iyidirler. Burada bir şey var, bir türlü uymuyor onlara.’ ” der (s. 131).

Anlaşıldığı gibi İngiliz kadınlarının yerlilere karşı tavırları ne kadar merhametsiz ve anlaşılmaz olmalı ki, bir Hintli olan Aziz’e İngiliz dostu Cyril Fielding bu konuda destek çıkar ve kendi ırkından olan kadınların Hindistan’da İngiltere’de olduklarından çok farklı olduklarını kabul eder.

İngiliz yöneticiler tarafından briç partisine davet edilen Hintliler, bu partiye gidip gitmemeyi tartışırken, Hintlilerden bazıları yüksek düzeydeki İngiliz memurların kendilerine karşı muamelelerinin daha iyi olduğunu, halden anladıklarını ve amaçlarının iyi olduğunu söylerler. Bunun üzerine sakallı, yaşlı bir adam:

“ ‘Uzaktayken halden anlamak kolaydır. Kulağımın dibinde söylenen tatlı bir sözcüğü yeğlerim.’ ” (s. 39)

Görüldüğü gibi, Hintlilerin ihtiyaç duydukları şey, uzaktan gösterilen dostluk emareleri değil, sıcak ve yakın ilgidir. Aynı şekilde Aziz, Mr. Fielding’in dostça, samimi ve sıcak davranması üzerine ona eşinin fotoğrafını gösterir ve Fielding’e Hintlilerin isteklerinden söz ederken bu konuya şu sözleriyle değinir:

“ ‘Mr. Fielding, Hintlilerin ne kadar iyi kalpli olduğunu kimse bilmez, hatta kendimiz bile bunun farkında değilizdir. Ama iyilikle karşılaşınca hemen fark ederiz. Belki, unuttur gibi görünürüz ama, unutmuyoruz. İyilik, gene iyilik, sonra gene iyilik! İnanın tek umut budur.’ ” (s. 130)

Özellikle İngiliz idareci eşlerinin yerlilere tavrı daha sert, katı ve aşağılayıcıdır. Adela Quested Hindistan’a gelişinin ilk günlerinde kulüpte İngiliz idareci eşlerine

gerçek Hindistan'ı görmek istediğini söyleyince, Mrs. Lesley *'İnsan istemese de nasıl olsa Hintlileri görür'* der (s. 29). Miss Quested bu sözün üzerine, kendisinin henüz yaşlı hizmetçisinin dışında geldiğinden beri hemen hemen hiçbir Hintliyle konuşmadığını ve görmediğini belirtir ve bu defa Mrs. Lesley:

"Ne talihliymişsin!" der.

Miss Quested ısrarla onları görmek istediğini söyler ve bu isteğiyle kulüpte bulunan birçok İngiliz kadının dikkatini çeker. Biri:

" 'Hindistan'ı görmek istiyormuş! Amma da yeni bir görüş!'" der.

Bir başkası:

" 'Yerliler ha! Lafa da bakın!'"

Bir üçüncüsü:

"Daha ciddi bir edayla, 'Durun anlatayım,' dedi. 'Yerliler insanla bir kez tanıştılar mı artık saymazlar,' dedi."

Bu cümlenin üzerine içlerinden biri:

"Nice tanışmalardan sonra da böyle değil midir?" diye sorar (s. 29).

Bu sorunun üzerine, yerlilerin bir kez tanıştılar mı artık saymazlar diyen kadın sözlerine açıklık getirmek amacıyla şöyle devam eder:

" 'Yani, demek istediğim, evlenmeden önce ben hastabakıcıydım ve pek çok yerliyle tanıştım, oradan biliyorum, Hintlilerin içyüzünü çok iyi tanırım. Bir İngiliz kadını için en biçimsiz durum... Ben yerli yönetim altında bir yerde hastabakıcıydım. İnsanın tek çıkar yolu, elinden geldiğince onlardan ayrı durup, aralarına karışmamaktır.'"

'Hastalarına karşı bile mi?' diye soran bir diğerine, Mrs. Callendar:

" 'Elbette, yerliye en uygun davranış, ölmesine izin vermektir,' diye yanıtladı."

Bu sözlerin üzerine şaşkınlığını gizleyemeyen Mrs. Moore, *" 'Ya cennete giderse?'"* diye sorduğunda Mrs. Callendar *" 'Benim yanıma yaklaşmasın da nereye isterse gitsin. Sinirime dokunuyorlar.'" (s. 30) şeklinde yanıtlar Mrs. Moore'un sorusunu.*

İngiliz kadınlarının yukarıdaki konuşmalarından yerlilere karşı ne kadar tahammülsüz, ne kadar soğuk, kayıtsız, duygusuz, kibirli ve kendini beğenmiş kişiler olduğunu, İngilizler arasında yerlilere tepeden bakan, onları hor görenlerin yanında, daha zalim niyet sahibi olanların var olduğunu görebiliriz.

Yerlilerle İngilizlerin tanışması ve kaynaşması maksadıyla düzenlenen briç partisine yerlilerin hanımları da davet edilmiştir. İngiliz hanımlar kulübün bahçesinde, kararsız, çekingen ve içlerine kapanık halde toplanan yerli kadınları alaylı bakışlarla süzerler. Mrs. Moore davet sahibi Mrs. Turton'dan yerli kadınlarla tanıştırılmasını rica eder, Mrs. Turton diğer İngiliz kadınlara:

“ *‘Ne olursa olsun, siz onlardan üstünsünüz. Bunu unutmayın. Hindistan’da herkesten üstünsünüz, birkaç Raca hanımı hariç, onlar da sizinle eşittir.’*” (s. 47)

Mrs. Moore ve Miss Quested onuruna düzenlenen briç partisinde genel yönetici olan Mr. Turton- ki aynı zamanda ev sahipliği yapar bu organizasyona- eşi Mary'den yerlilerle ilgilenmesini rica eder. Mrs. Turton yerlilerin kendisine gelmesi gerektiğini düşünür ve eşine şöyle der:

“ *‘Ama kesinlikle erkeklerin hiçbirinin elini sıkmam. Nevvab Bahadır dışında tabii.’*”(s. 46)

Toplantı Mrs. Moore ve Adela Quested'in onuruna yapıldığından erkenden kulübe gelmişlerdir. Hintli konukların çoğu da erken gelmişler, tenis alanlarında bir arada durmuşlar, aylak aylak beklemektedirler. Mrs. Moore ve Adela Quested üzgün üzgün tenis sahasına bakarlar, Ronny ve Mrs. Turton sohbeti koyulurlar. Ronny:

“ *‘Asıl hatırlanacak önemli nokta şu, buradaki insanların hiçbirinin önemi yok, önemi olanların hiçbiri de gelmez. Öyle değil mi Mrs. Turton?’*

Hanımfendi arkasına dayanarak, ‘Tamamıyla,’ dedi.

... *Hanımfendinin onayından emin olduktan sonra, Ronny devam etti: ‘Bir kargaşalık çıkarsa, eğitilmiş Hintli’nin bize yararı olamaz, onun için onlarla uzlaşmaya gerek yok, bundan ötürü onlara önem vermeyiz. Gördüğünüz insanların çoğu fesattır, gerisi de ilk fırsatta tabanları kaldırır.’*”(s. 44).

Tanışmak ve kaynaşmak maksadıyla düzenlenen briç partisi amacına ulaşamamıştır maalesef. Yukarıdaki sahne, Hindistan’a yeni gelen İngilizlerle eskiler arasında davranış bakımından büyük farklar bulunduğunu, yeni gelen Mrs. Moore ve Miss Quested'in yerlileri tanıma çabasının diğerlerine anlamsız ve boş bir çaba olarak görüldüğünü ve İngilizler için Hintliler hakkında zihinlerinde yer etmiş olan peşin hükümleri aşmanın ne kadar zor olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir

Hindistan’da idareci sınıfını temsil eden İngilizler, siyasi ve ekonomik açıdan işgal altında tuttukları ve asayişini sağlamak zorunda oldukları Hindistan’da kendi

istediklerini değil, kendilerinden istenileni yapmak zorunda olduklarına inanırlar ve buna göre hareket etmek zorunda oldukları düşüncesi arkasına sığınırılar çoğu zaman. Örneğin briç partisinden sonra Mrs. Moore oğlu Ronny'e Adela Quested'in İngilizlerin Hintlilere pek iyi davranmadıkları kanısında olduğundan ve Hindistan İngilizlerinin Adela'nın sinirine dokunduğundan bahsedince, Ronny:

“ *‘Böyle ıvır zıvır şeylerle dertlenmek de kadınlara vergi. Biz buraya nazik tavırlar takınmaya gelmedik.’* ” der (s. 55).

Ronny, Hindistan'da adalete uymak, barış ve düzen kurmak için bulunduğu ve Adela'nın deli saçması sözler ettiği kanaatindedir. Ayrıca, annesi Mrs. Moore ve Adela'nın böyle davranmasını da yufka yüreklilik ve aşırı duygusallık olarak değerlendirir ve Hindistan'da hoş ve nazik davranmadıklarını, davranmaya da niyetlerinin olmadığını kabul eder ve yapacak daha önemli işlerinin olduğunu söyler (s. 56).

İnsanların yaşadığı çevre, iklim ve coğrafya şartları gibi faktörlerin onların fiziki yapılarına olduğu kadar, karakterleri üzerinde de etkisinin olduğu bilinmektedir. Ancak, insanların kendi ellerinde olmayan şartlardan doğan bu tür ayrılıkları bir imtiyaz olarak görmek ve başkalarına karşı baskı ve hükmetme aracı olarak kullanmak doğru değildir (Esengün, 1977: 109-110). İngilizler Hintlilerin kendilerinin anlam veremediği şekilde davranmalarını iklime de bağlarlar. Örneğin Bölge Polis Müdürü Mr. McBryde, Aziz tutuklanınca onu nezaketle karşılar ve Aziz'e:

“ *‘Kefalet ödeyinceye kadar sizi burada tutmam gerek,’ dedi. ‘Ama kuşkusuz arkadaşlarınız başvuracaktır, kurallara uymak koşuluyla sizi ziyarete de gelebilirler. Bana bazı bilgiler verilir, ona göre hareket etmeliyim. Yargıç değilim.’ Aziz ağlayarak yanından ayrıldı. Mr. McBryde adamın böyle çökmesine şaşmıştı, gerçekte onu hiçbir Hintli şaşırtmazdı, çünkü iklim koşulları konusunda bir kuramı vardı: ‘Bütün zavallı Hintliler doğuştan canidir, çünkü ekvatora otuz derece uzaklıkta yaşarlar. Kınanmamaları gerekir, ellerinden bir şey gelmez. Biz de buraya yerleşseydik, onlar gibi olurduk.’* ” (s. 189).

Marabar mağaralarında yaşanan talihsiz olaydan sonra, Hükümet Doktoru Adela Quested'i muayene ettikten sonra odadan çıkar ve ayrıntıları öğrenmek isteyen herkese yanıtı:

“ *‘Bu iklim böyleyken bu memlekette hiç kimse tehlikeden uzak değildir,’* ” olur (s. 210).

Doğu ile Batı arasında köprü kuracak bir davet olarak düşünülen fakat Mrs. Moore ve Adela'ya göre başarısızlıkla sonuçlanan briç partisinden sonra Adela izlenimlerini Mr. Turton'a anlatmak ister fakat Adela'nın izlenimleri Mr. Turton'u hiç ilgilendirmez. Adela Mr. Turton'a:

“ ‘Ben sadece toplum içinde, dost olarak tanıdığınız Hintliler'i görmek istiyorum.’ ” der.

“Adam gülerek, ‘Yok, toplum içinde tanışmayız,’ dedi. ‘Hepsi iyi insanlardır ama tanışmayız.’ ” (s. 30).

Daha sonra eve gitmek üzere kulüpten ayrılan Mr. ve Mrs. Turton Miss Quested hakkında konuşurlar. Mrs. Turton kocasına:

“ ‘Miss Quested, amma da garip bir ad!’ dedi. Bu yeni genç kıza bir türlü alışamamış, kaba saba, huysuz bulmuştu.”

Elinden geldiğince bir İngiliz kadının aleyhinde konuşmamaya çalışan Mr. Turton, Hindistan'ın sıcak havalarda insanın yargı yeteneğini etkilediğini düşünür ve Miss Quested'in yanıldığını söyler, sözlerine şöyle devam eder:

“ ‘Hindistan sıcak havalarda insanın yargı yeteneğini etkiler, Fielding'i bile etkiledi.’ ”(s. 31).

Yine aynı şekilde, Mr. McBryde ile Miss Derek'in arasında bir ilişki olduğu ortaya çıkınca karısı onu boşamaya karar verir. Bu durumu Fielding'e anlatan Aziz:

“ ‘Şu temiz adam! Bu kez de Hindistan'ın iklimi suçlanacak. Doğrusu her şey bizim suçumuz’ .” der (s. 310).

Aynı şekilde *A Passage to India*'da Marabar Mağaraları'na yapılan gezinti sırasında Miss Quested'e tecavüz iddiasıyla yargılanan Aziz'in mahkemesi sırasında, iklimlerle ırkların ilişkisi hakkındaki teoriye inanan Mr. McBryde iddia makamını işgal etmektedir ve genel bir gerçeği ilan edercesine “*Koyu renk ırk, açık renk ırka karşı bir çekicilik duyardı, ama bunun tersi olamazdı –yükünülecek, alay edilecek bir şey değildi bu, sadece bilimsel bir gözlemcinin de onaylayacağı gibi, bir gerçektir.*” (s. 249) der. Forster bu iddianın tutarsızlığını hemen belirtmek ihtiyacı duyarcasına salonda bulunan yerlilerden birine şu sözleri söyler: “*Kadın, erkekten çok daha çirkin olunca da mı?*” (s. 249).

Hindistan coğrafyası, örneğin Hindistan toprakları, Hindistan-İngilizlerine karşı adeta düşman olarak tasvir edilir:

“ ... Hindistan’da yürüyüş herkesi yorar. Toprakta düşmanca bir şey vardır. İnsan kendini koyup bırakır ve ayağı bir çukura gömülür ya da adım atarken ayağına sert taşlar ya da camlar batar.” (s. 19).

Hindistan topraklarının muhalefeti (düşmanlığı), romanda Mısır gibi başka yerlerin tasviriyle yeniden vurgulanır.

“Mısır cana yakındı – yemyeşil bir halı...Bombay’ın karmaşasının tersine, burada, açık mavi, tertemiz bir gök, devamlı ve düzenli bir rüzgar, düzgün, alçacık bir kıyı vardı. Girit, uzun, karlı tepeleriyle karşıladı onu, ardından da Venedik çıkageldi. Piazzetta’ya ayak basar basmaz dudaklarına bir güzellik yudumu değdi; içinde bir sadakatsizlik duygusuyla içti bu güzelliği. Girit’in, Mısır’ın dağları gibi, Venedik’in yapıları da eski yerlerini koruyorlardı. Oysa zavallı Hindistan’da hiçbir şeyin yeri yoktu. Tapınakların, tıknaz tepelerin ardında biçim güzelliği unutulmuştu. Oysa biçim olmayınca güzellik nasıl olabilirdi. Biçim ara sıra, sanki aksar ya da kekeler gibi bir camide ortaya çıkıverirdi, hatta hışımlla katılaşırdı da ama, ah Tanrım şu İtalyan kiliseleri!” (s. 320).

Marabar Mağaraları’na yapılacak olan geziye sabah gün doğumundan önce trenle hareket edilir. Tren yolculuğunda, Adela ile Mrs. Moore güneşin doğuşuna tanıklık ederler ve aralarında İngiltere ve Hindistan’daki gün doğumunu karşılaştırdıkları şu sohbet gerçekleşir:

“ ‘A, bu sahte gün doğuşu olsa gerek - gece, atmosferin üst tabakalarında sıkışıp yere inemeyen tozlar değil mi bunlar? Sanırım Bay McBryde anlatmıştı bunu. Doğrusu İngiltere’de doğru dürüst gün doğuşu vardır. Grashmere’i anımsar mısınız?’

‘Ah, canım Grashmere!’ Bu yerin göllerini, dağlarını, tümünü severdi. Grashmere gerçi romantikti ama yumuşak başlıydı. Sanki daha nazik, daha zarif bir evrenden kopup gelmiş gibiydi. Burada ise, derbeder bir ova, Marabar Dağları’na doğru yükseliyordu.” (s. 157).

Yine bu tren yolculuğu sırasında Hindistan’ın şu şekilde tasvir edildiğini görüyoruz:

“Yazık ki, Hindistan’da pek az önemli kent vardı. Hindistan açıklıktı; tarlalar, tarlalar, sonra dağlar, sık ormanlar, dağlar ve gene tarlalar. Tren yolu biter, yol bir noktaya kadar otomobile elverişlidir, ondan sonra öküz arabaları dar yollardan aşağı yollanırlar, patikalar tarlalara dalar, sonra bir tutam kırmızı boyanın yanı sıra

kaybolurlar. Böyle bir ülkeye insan kafası nasıl başat olur? Kuşaklar boyunca kuşatma için akıncılar gelmiş, denemiş ama onlar da bunun dışında kalmışlardı.” (s. 155).

Kültürel mücadele sadece Hintliler ile Hindistan İngilizleri arasında değil, farklı Hintli gruplar olan Müslüman ve Hindular arasında da yaşanmaktadır. Romanı anlatan kişi bize bu iki grubun çok farklı gelenekleri olduğunu açıkça ifade eder. Dr. Aziz kendi Müslüman kalıtımıyla gurur duymaktadır ve Hinduları kendilerine tamamen yabancı olarak düşünmektedir. Aziz Mrs. Moore, Adela ve Mr. Fielding’e Hinduların toplum fikrine sahip olmadıklarını söyler. Aziz aynı zamanda, Hintli olmanın bilincine oldukça sahip olsa da, Müslüman kültürünün kökensel olarak İran’dan Hindistan’a yayıldığını bildiği için İran’a duygusal bir yakınlık hisseder. Müslüman-Hindu ayrılığı, Mr. Amritrao adında Hindu bir avukatın Aziz’i duruşmada savunmasıyla son bulur.

Duruşmadan sonra Hindular ve Müslümanlar Aziz’in beraat kararını birlikte kutlarlar. Mahkemede aklandıktan sonra Aziz, Hindistan-İngilizleriyle ilişkilerini kesmeye karar verir ve şöyle der:

“ ‘Hayderabad, Bopal gibi bir Müslüman devletinde iş arayacağım, orada beni aşağılayacak İngilizler yok.’ ” (s. 286). Romanın son bölümünde ise Aziz’e kendisini yabancı olarak gördüğü bir Hindu eyaletinde (bölgesinde) yaşamaya ve çalışmaya devam ederken tanıklık ediyoruz.

Stone’un da belirttiği üzere, Hindistan’daki bu grupların hepsi birbirlerine karşı oldukları gibi, bu gruplar kendi içlerinde de bölünmüşlerdir. Örneğin sosyal ve politik tartışmalardan çekilmiş olan Hindular yine de kast sisteminin muhafızlarıdır (Stone, 1969: 318). Godbole’un aracılığıyla bir Hindu eyaleti olan Mau’ya gelen Aziz, Mau’daki pürüzün Brahmanlar’la Brahman olmayanlar arasında olduğunu, Müslümanlarla İngilizlerin adlarının bile ortada olmadığını fark eder.

Bu noktada Hindistan’daki kast sisteminden bahsetmenin yararlı olacağı kanaatindeyiz. Şüphe yok ki, sosyal gruplaşma ve farklılaşma sistemlerinden en ünlüsü Hindistan’daki kast sistemidir. Kast sözcüğü, Portekizce’de ırk anlamına gelen Casta’dan gelmektedir. Fakat kastlar, biyolojik ve genetik anlamda farklı ırkları değil, Marx’çı anlamıyla farklı sınıfları ifade eder. Her kastın, geleneksel olarak bir meslek ya da sanat adıyla anıldığını ifade eden Güvenç, şöyle bir sıralama yapmıştır:

- Din adamları (Brahma),
- Askerler (Kşatriya),
- Esnaf ve Sanatkarlar (Şudra), ve

- Dokunulmazlar (Parya) (Güvenç, 1979:263).

Kast aileden çocuğa geçtiği için, din adamının oğlu din adamı; askerinin oğlu asker; esnafın çocuğu ise sanatkâr sayılır. Fakat çocukların baba mesleğini izleme zorunluluğu yoktur. Ancak, kişiler kendi kastları dışında evlenemezler. Kast sistemi bütün Hindistan'da yaygın olmakla birlikte, her kastın bölgelere göre değişen alt grupları bulunmaktadır. Ayrıca, üst kastlara üye olanlar, bir alt kastın sunduğu yemeği ya da içeceği kabul etmezler, yemezler. Her yerleşim yerinde, her kasta ayrılmış mahalle ve sokaklar bulunmaktadır. Kastın üyeleri burada bir arada, diğer kastlardan ayrı oturur ve yaşarlar. Güvenç kastın, dini inançla bütünlenmiş ve maskelenmiş olmasına karşılık; aslında, topraklı ve topraksız, yönetici ve yönetilen sınıfların korunmasına ve sürdürülmesine yönelmiş, katı bir sınıf sistemi olduğunu söyler (Güvenç, 1979: 263).

Kastlardan ancak biri ve onun üyeleri toprak sahibidir. Tarımsal üretimi bu kast yönetir, diğer kast mensupları hizmet ve emekleri karşılığında yıllık üretimden bir pay alırlar. Görülüyor ki, Güvenç'in kast sisteminin bazı sınıfların ayrıcalıklarının ve refahının korunması ve sürdürülmesi için oluşturulmuş katı bir sınıf sistemi olduğu konusundaki yorumu oldukça haklıdır. Şöyle ki, bazı işler ve meslekler kirli olduğu için alt sınıftan değil; alta tutulmak istendiği için kirlidir.

4.4. Dilsel Uyumsuzluk

Eserde dilsel iletişim genelde normal seyretmektedir. Farklı milletlere mensup insanlar hemen hemen her yerde ve tüm işlerinde İngilizce konuşmaktadırlar. Urduca çok az ve maksatlı kullanılmaktadır. Urduca'nın daha çok, ya azarlamak ya da emretmek için kullanıldığını görmekteyiz.

Mrs. Moore briç partisine katılan bayanlarla tanışmak istediğinde Mrs. Turton:

“İlerleyerek kadının elini sıktı, Urdu diliyle birkaç hoş geldin kelimesi söyledi. Bu dili, ancak hizmetçileriyle konuşmak için öğrenmişti, nazik konuşma türlerinin hiçbirini bilmezdi, fiillerden de ancak emir çekimini bilirdi.” (s. 47)

Urdu dilinde ancak birkaç kelime öğrenmiş olan ve fiillerden sadece emir şeklini bilen İngiliz hanımın, romanda bahsedilen briç partisi sahnesi ile, Forster ırklar arasındaki anlaşmazlığı, bu partinin karşı ırkları birbirine yaklaştırmadaki başarısızlığa dikkat çekmiştir. Bu sahne ile, Forster, Mrs. Turton'un yerli kadınlara karşı davranışındaki kabalığın altında aynı zamanda kötü bir düşüncenin de yer aldığını, Mrs.

Turton'un ancak hizmetçilere emretmek için birkaç Urduca kelime öğrenmiş olduğunu ve Hindistan'daki İngilizlerin ruhi bakımdan ne derece yetersiz olduğunu kaydediyor.

Briç partisine davetli olan kadınlar, topluluğun arasına karışmaktan çekinmekte ve bahçedeki yazlık evin etrafında toplanıp beklemektedirler. Bir kısmı da yabancı erkeklere görünmekten kaçındıkları için sırtlarını İngilizlere çevirmişlerdir. Tavırlarında tuhaf bir kararsızlık vardır. Hintli Mr. Battaçarya 'nın İngiliz ev sahibine eşini ve kızkardeşini tanıştırması üzerine kadınlar peçelerini düzeltip gülümserler. Mrs. Turton kadınlara, dillerini bilmeyi çok istemesine rağmen henüz yeni geldiği için buna fırsat bulamadığını söyler. İçlerinden bazılarının İngilizce bildiğini görünce şaşırır. Onların kendi dillerini bilecek kadar Batılılaşmış olabileceklerini düşünerek canı sıkılır. Böylece gerçek niyetlerinin Hintlilerle tanışıp görüşmek olmadığı, bu partinin de adet yerini bulsun diye düzenlenmiş bir toplantı olduğunu, İngilizlerin Hintli yerli kadınlara ne kadar soğuk ve tepeden baktıkları anlaşılıyor.

4.5. Örf, Adet ve Gelenek Çatışması

Şüphesiz, bir İngiliz sömürgesi olan Hindistan'da bir arada yaşamak zorunda bırakılan iki farklı millet arasında örf, adet ve gelenek çatışması da yaşanmaktadır. Örneğin, samimiyet ile gösterişi birbirine karıştırmak ve misafirperverliği abartmak İngilizlere göre Doğuluların bir başka zaafıdır. Aziz, Marabar mağaralarına davet ettiği misafirlere olması gerekenden fazla misafirperverlik gösterir ve bu durum misafirlerinin kendilerini rahatsız hissetmesine ve Aziz'i yadırgamalarına yol açar. Aşağıdaki pasaj bu duruma örnek olarak verilebilir:

“Doğuluların çoğunda olduğu gibi, Aziz konukseverliği abartıyor, laubalilikle karıştırıyor, bu duygunun içine bir tutam da bencillik katıyor, onların işine karıştığını farketmiyordu.” (s. 162)

Aziz yine aynı şekilde Marabar Mağaraları'na davet ettiği misafirlerine tren yolculuğundan sonra ikramda bulunur. Adela ikramın kahvaltı olup olmadığını sorar. Bunun üzerine Aziz, *“ Bu kahvaltı mı? Size böyle garip bir ikramda bulunacağımı mı sandınız?”* der (s. 161). Aziz'e İngilizlerin hiç durmadan bir şeyler yediği söylenmiştir, o da doğru dürüst bir yemek hazırlanana kadar konuklarını her iki saatte bir beslemeye karar vermiştir.

Uzun yıllar boyunca İngiliz hakimiyeti altında yaşamış olan yerli halkın aşağılık duygusuyla kendisini küçük düşürücü davranışlarda bulunmaları roman boyunca

dikkatlerden kaçmaz. Örneğin Aziz misafirlerine “ ‘*Kendim ne olursam olayım, siz gene benim konuklarımsınız.*’ ” der. (s. 161) Yersiz bir aşağılık duygusuna sık sık kapılan Aziz, hasta yatarken kendisini ziyarete gelen İngiliz dostu Fielding’e evinin durumundan utanç duyarak şu sözleri sarf etmiştir:

“*Alaylı bir tavırla, ‘İşte buyurun, eviniz. İşte Doğu’nun ünlü konukseverliği. Bakın şu sineklere. Duvarlardaki şu dökülmüş sıvalara bakın. Ne şirin değil mi? Bir Doğu evinin iç yüzünü gördükten sonra artık gitmek istersiniz sanırım.*” (s. 128)

Hasta yattığı odanın perişan halini İngiliz konuklarına göstermekten utanç duyan Aziz, daha önce ziyaret ettiği Fielding’in evinin hayal ettiği gibi düzenli olmadığını görmüştür:

“*İngilizlerin, odalarını düzenli tuttuklarını duyardım. Bakıyorum, doğru değilmiş. Artık o kadar utanmama lüzum yokmuş.*” (s. 73)

Daha önceden Fielding’in evini ziyaret etmiş ve beklediği gibi düzenli olmadığını görmüş olmasına rağmen, Fielding’i evine davet ettiğinde utanç hissine kapılmasını, eskiden beri İngilizleri daima üstün görmüş olmanın yarattığı aşağılık duygusuyla açıklamak hatalı olmaz sanırız.

İngilizlere karşı yerlilerin kendini küçük görme duygusunun bir benzerini Aziz’in başka bir davranışında görmek mümkün. Fielding’in giyinmesini bekleyen Aziz, onun yaka düğmesini yere düşürüp ezdiğini fark edince, kendi yaka düğmesini vermeyi önerir. Aslında Aziz’in kendi yaka düğmesinden başka yedek bir yaka düğmesi yoktur. Yine de, kardeşinin Avrupa’dan getirdiği altın yaka düğmesini kendi yakasından çıkarır, dostu Fielding’e verir, zor durumda kalır. Bir yandan da kendi yakasının yerinden çıkmaması için dua eder durur. Aziz’in bu şekilde davranması iki şekilde yorumlanabilir. Ya Aziz dostuna yardımseverliğinden ötürü bu şekilde davranmıştır. Çünkü Doğu insanı dostuyla her şeyi bölüşmeyi ilke edinmiştir. Ya da, Aziz temelinde aşağılık duygusu bulunan bir düşünceye kapılarak bu davranışıyla aslında kendilerinin de Avrupalılar gibi giyindiklerini, tıpkı onlar gibi yedek yaka düğmeleri bulduklarını, hatta altından yapılmış yaka düğmeleri kullandıklarını Fielding’e göstermeye çalışmıştır.

Ne yazık ki Aziz’in yakası çay içtikleri sırada yerinden çıkmış ve dostu Fielding’e hoş görünmek adına yaptığı işgüzarlık istediği sonucu yaratamamış, aksine sırf bu yüzden Ronny’nin aşağıdaki pasajda görülen alaylarına (iğnelemelerine) maruz kaldığını görmekteyiz:

“Aziz özenle giyinmişti, kravat iğnesinden topuğuna kadar; ama arka yaka düğmesini unutmuş, işte tepeden tırnağa tam Hintli. Ayrıntıya dikkatsiz, ırkını hemen belli eden kökleşmiş kayıtsızlık.” (s. 93)

Esengün, Hintlilerin zaman zaman Aziz’in yukarıdaki davranışında olduğu gibi, İngilizlere hoş görünmek uğruna, onların davranış ve hareketlerini taklit etmeye çalışmalarının sebebi uzun yıllar İngilizlerin hâkimiyeti altında yaşamış olmalarının sonucu olarak maruz kaldıkları kültürel baskı olarak açıklanabilir diyor (Esengün, 1977: 142).

Prof. Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri* adlı kitabında kültür unsurlarının kabul edilmesinde etkili faktörlerden bahseder ve bunların en önemlilerin fayda temini, itibar kazanma, yenilik arzusu ve yeni kültürel unsurun mevcut kültür sistemine uyması olduğunu belirtir (Turhan, 2010: 49-50). Aziz’in İngilizlere gösterdiği aşırı konukseverlikte, telaşlı ve heyecanlı tavırlarında, İngilizler gibi giyinmesinde ve tek yaka düğmesini İngiliz dostu Fielding’e verip zor durumda kalmasında Turhan’ın bahsettiği faktörlerden özellikle yenilik arzusunun büyük rolü olduğunu söyleyebiliriz. İncelediğimiz eser ve bu eser hakkında yazılanlardan anlaşılıyor ki, İngilizlere duyulan hayranlık Hintlilerin kendilerini küçük görmelerinden kaynaklanmaktadır ve Hintliler kültür bakımından hayran oldukları İngilizlere benzemeye çalışmaktadırlar. Bununla ilgili olarak, briç partisine davet edilen Hintlilerin çoğunun kendilerine özgü milli kıyafetlerini giymek yerine, Avrupalı kıyafetler giydiklerini de eserden aldığımız şu pasajda görmekteyiz:

“Avrupa kılığı, cüzzam gibi yayılmıştı. Çok az kişi tümünden bu kılığa bürünmüştü ama birazcık olsun kabullenmeyen de hiç yoktu.” (s. 44).

Uzun yıllar boyunca yabancı bir devletin hakimiyeti altında yaşamış, kendi iradesini temsil etme hakkından mahrum bırakılmış Hindistan halkı sömürülmüş, ezilmiş ve hor görülmüştür. Bunun sonucunda, doğal olarak, zamanla kendilerini yöneten hakim gruba karşı beslenen düşmanlığın yanında aşağılık duygusu da oluşmuştur. Briç partisine katılan Hintlilerin çoğunun yerel kıyafetleri yerine Avrupa kılığına bürünmelerini böyle değerlendirmek mümkündür. Bu şekilde giyinmelerinin sebebi, hiç değilse kıyafet yönünden İngilizlerden hiçbir farkları olmadıklarını ispat etme çabasıdır.

Hintlilerin zayıf yönleri bu kadarla kalmamaktadır. Örneğin, aşağıdaki pasajda da belirtildiği gibi Aziz, İngilizlere ait misafirhaneye girmiş ve kimsenin bulunmadığı odalardan birinde piyanonun üstünde duran mektupları hiç tereddüt etmeden okumuştur.

“İçî merak ve kötülük dolu, odaları dolaştı. Ödül olarak da piyanonun üstünde iki mektup buldu, hemen alıp okudu. Bunu yapmaktan utanmıyordu. Doğuda özel yazışmanın kutsallığına kulak asılmaz.” (s. 351)

Diğer taraftan, yukarıdaki satırların hemen ardından Forster’ın, Aziz’i ve onun şahsında tüm Doğuluları adeta savunan şu satırları yer alır:

“Üstelik, bir zamanlar Mr. McBryde kendi mektuplarını okumuş, içindekileri yaymıştı.” (s. 351)

İki toplumun birbirlerine duydukları ön yargılar bu kadarla sınırlı değildir. İngiliz ve Hint toplumu arasında zaman zaman merak konusu olan bir diğer mesele de evliliklerdir. Aziz, Fielding’in evlenmemiş olmasını ve bu dünyada kendisinden sonra kimseyi bırakmadan göçüp gidecek olmasından endişe duymamasını garipser. Bir Doğulu olarak çocuktan ziyade, bir fikir ya da düşünce bırakmanın peşinde olan Fielding’e hak vermekte güçlük çeker.

Aziz’le Fielding arasında şu sohbet geçer:

“ ‘Ne diye evlenmediniz?’ ”

“ ‘Beğendiğim kadın benimle evlenmek istemedi, önemli olan bu, ama bu da on beş yıl önce oldu, artık hiçbir şey ifade etmiyor.’ ”

“ ‘Ama çocuğunuz yok.’ ”

“ ‘Yok.’ ”

“ ‘Sorumu bağışlayın, gayri meşru çocuğunuz var mı?’ ”

“ ‘Hayır, olsaydı söylerdim.’ ”

“ ‘Öyleyse adınız unutulacak.’ ”

“ ‘Kesinlikle.’ ”

“ ‘Ya! Bu kayıtsızlık, Doğulular’ın asla anlayamayacağı bir şey.’ ”

“ ‘Çocuğa düşkün değilimdir.’ ”

“ ‘Aziz sinirli bir tavırla, ‘Düşkün olmanın bir ilgisi yok bununla,’ dedi.’ ”

“ ‘Ben çocuğun yokluğunu hissetmiyorum. Çocukların ölüm döşeginde gözyaşı döküp sonra da arkandan saygı göstermelerini istemiyorum, genel olarak kavram bu değil mi? Bence, arkandan çocuk yerine bir fikir, bir düşünce bırakmak çok daha iyi.’ ”

Bir zorunluluk da değil bu; İngiltere, baksanıza, gitgide dört bir yana kol salıp Hindistan'da durmadan iş başına geçiyor.” (s. 131-132)

Bunun yanında, Adela Quested Hindistan'a yeni geldiği ve yerlileri pek yakından tanıma fırsatını henüz yakalayamadığı için, her Müslümanın dört karısı olması gerektiği düşüncesine kapılır ve merakını tatmin etmek için Aziz'e kaç karısı olduğunu hiç çekinmeden sorar. Bu durum Aziz'de şok etkisi yaratır. Aziz'in tek eşi vardır ve onu kaybetmiştir. Böyle bir soru onu hem üzer hem de Adela Quested hakkında iyi hisler beslemesine rağmen, “*En iyi anlarında bile Tanrı İngilizlerin cezasını versin.*” diye düşünür (s. 174). Mrs. Turton'da yine “*Müslümanlar dördü tamamlamak isterlermiş.*” düşüncesi vardır (s. 174).

4.6. Din ve İnanç Çatışmaları

Özellikle birden çok kültür ve dinin yaşandığı toplumlarda gerçek anlamda kültürel etkileşim yaşanmaktadır. Çünkü farklı inanç ve kültürlere sahip toplum bireylerinin birbirleriyle iletişimden kaçınıp içe kapanmaları mümkün değildir. İncelediğimiz bu eserde de din ve inanç etkileşimi ile ilgili pek çok örnekle karşılaşmaktayız. Çalışmamızın bu kısmında, din çatışması olarak adlandırabileceğimiz bu örnekleri eserdeki ilgili yerlerle birlikte sıralamaya çalışacağız.

A Passage to India üç bölümden oluşan bir romandır: Cami (Mosque), Mağaralar (Caves) ve Tapınak (Temple). Bu üç bölüm esasında üç dini temsil etmektedir. İlk bölüm İslamiyeti, ikinci bölüm Hristiyanlığı, üçüncü ve son bölüm ise Hinduizm'i simgeler. Romanda bu dinleri üç karakter temsil etmektedir. İslamiyet Doktor Aziz ile; Hristiyanlık Mrs. Moore ile; Hinduizm ise Profesör Godbole ile temsil edilmektedir.

Romanın bu üç bölümünde de insanların ve toplumların aradığı mutluluk ve kurtuluş yolu bulunamamıştır. Hristiyanlık “laf kalabalığından ibarettir”, İslamiyet “Tanrı'dan başka Tanrı yoktur.” gibi kelime oyunları getirmektedir, Hinduizm ise insanları tatmin edecek bir dinden uzak ve yetersizdir.

Esengün, “Forster'ın Hristiyanlığın insanlara manevi bakımdan bir destek sağlamadığını, kafaları ve gönülleri doyurmadığını göstermek istediğini, Hristiyanların, kilisenin baskısı ve çevrenin kınaması yüzünden, görünüşü kurtarmak için ibadet etmek zorunda kaldıklarını” belirtiyor (Esengün, 1977: 40). Nitekim Mrs. Moore'un Marabar

Mağaraları'nda yaşadığı mistik yankı olayından sonra kafasından geçen düşünceler bu kanaati doğrulayacak derecededir:

“Ama ansızın, aklının bir köşesinde, din fikri belirdi: Zavallı boşboğaz Hıristiyanlık! Biliyordu ki dinin söylediği her şey, ‘Işık var olsun’dan tutun da ‘Bitti’sine kadar her şey, eninde sonunda bir ‘Buum’ olup çıkıyordu. Bunu düşününce, her zamankinden daha geniş, bir alanda dehşet duymaya başladı. Düşüncelerle kavrayamadığı bu evren ruhuna huzur vermiyordu.” (s. 170).

İncelediğimiz romanda Hristiyanlığın bir diğer zayıf tarafı da, bu dinin her insanı, her varlığı camiasına almaktaki isteksizliği olarak yansıtılmakta. Forster’ın bu konudaki fikirleri iki misyonerin kendi aralarında geçen bir konuşmada ortaya çıkar. Ona göre *“Tüm davetler gökten, cennetten gelmelidir belki; belki de, insanların kendi birliklerinin temelini atmaları boştur; bu çabayla aralarındaki uçurumu daha da genişletirler.”* (s. 41). Onun idealindeki dinde *“Bizim Ulu Tanrımızın evinde nice konaklar vardır, insanlığın birbiriyle bağdaşmayan sayısız konum ve sınıfları, ancak orada teselli bulabilir. Hiçbiri o konağın kapısındaki uşaklarca geri çevrilmeyecek, ister beyaz ister kara olsun, açık yürekle yaklaşan hiç kimseye yüz çevrilmeyecektir.”* (s. 41). Bu eve girmesi gerekenler arasında maymunlar, çakallar ve bütün memeli hayvanlar da vardır. Ama daha ileri gidip de böcekleri, portakalları, kaktüsleri, çamuru ve içindeki bakterileri de dahil etmeye gelince, misyonerlerin huzuru kaçır ve konuyu değiştirmeye kalkışır. *“Yok, yok fazla ileri gitmek bu. Bazı varlıkları, topluluğumuzun dışında tutmalıyız, yoksa elimizde hiçbir şey kalmaz.”* (s. 42).

Yazarımız romanın son bölümü olan ‘Tapınak’ adlı bölümün ilk satırlarını Hindu dini törenlerine ayırıyor ve Forster’ın bu tören hakkında pek saygın bir dil kullanmadığına tanıklık ediyoruz:

“Karşılarındaki bir tanrıya bile değil, bir azize söylüyorlardı şarkılarını. Hindu olmayan birinin töre ve görenek açısından doğru bulabileceği tek şey yapmadılar. Hindistan’ın bu beklenen zaferi –bizim deyimimizle- tam bir kargaşaydı; bir mantık ve şekil yokluğu. Onuruna bu toplantının yapıldığı Tanrı’nın kendisi neredeydi?” (s. 327)

Temel inanç olarak aşkı benimseyen Hinduizm’in romanda Profesör Godbole ile temsil edildiğini daha önce belirtmiştik. Hinduizm herkesi kucaklayan ve kimseyi dışarıda bırakmayan bir sevgi anlayışına sahiptir. Bu sebeptendir ki, yaban arısını cennetlerinden ihraç eden Hristiyan misyonerlerin aksine, Godbole ve hatta Mrs. Moore

romanda tekrar eden arı imajıyla birbirlerine bağlanıyorlar. Mrs. Moore elbise askısı üzerinde gördüğü arıyı sever. Godbole ise ruhi bir vecd esnasında bir arı görür (Esengün, 1977: 65).

Romanda, Hinduizm'i temsil eden Profesör Godbole'un inancını tasvir edişi, bu dinin ontoloji görüşü ve ahlak prensiplerini anlatışı oldukça muğlaktır. Yazarın kendisi de bu dinin anlaşılmasındaki güçlüğü romanda aşağıda verilen bölümle açıkça belirtiyor:

“Godbole Brahman olduğu için, dalavere uğruna Aziz de Brahman oluvermişti. Sık sık birlikte bu işe gülerlerdi. Hindistan topraklarında çukurların yarıkların sonu gelmez; uzaktan onca sağlam ve eksiksiz görünen Hindu inancı, bölümlere, parçalara ayrılmıştır; bu bölümler ayrılıp sonra gene birleşirler; hangi yönden bakılır ya da yaklaşırsa o yöne göre ad değiştirirler. Yıllarca en iyi öğretmenlerle çalış, öğren, kafanı kaldırıp çevrene baktığın an hiçbir şey öğrendiklerini tutmaz.” (s. 335).

Hinduizm'in bir çare olamayacağı, insanları tatmin edecek bir din olmaktan uzak ve yetersiz kaldığı, Forster'a en çok benzetilen karakter olan İngiliz agnostiği Cyril Fielding'in şu sözlerinde ifade bulmaktadır:

“ ‘Öyleyse sen kendin niye dinsizsin?’ ” diye soran Aziz'e, Fielding:

“ ‘Dinde belki gerçek olan bir şey vardır ama henüz söylenmemiştir.’

‘Daha açık söyle.’

‘Belki de Hindular'ın bulmuş olduğu bir şey.’

‘Bırak onlar söylesinler öyleyse.’

‘Hindular söylemesini beceremezler.’

‘Cyril, bazen akıllıca konuşuyorsun.’”(s. 315).

Yukarıda romandan vermiş olduğumuz bölümlerden anlaşılıyor ki, ne Hristiyan ne de Müslüman Hinduizm'i anlayabiliyor ve ne de Hindular onların dinini anlamak için gayret ve istek gösteriyorlar. Dinler, toplumlar arasında ayrılık ve hatta düşmanlık konusu olma özelliğini muhafaza ediyor.

A Passage to India'daki en belirgin ve önemli zıtlık Hindularla Müslümanlar arasında yaşanmaktadır. İngiliz idaresi altında yaşayan Müslümanlarla Hinduların birbirlerine karşı tutum ve davranışları yabancı bir idarenin altında yaşamının

doğurduğu yakınlıktan dolayı samimi olacak yerde, aksine soğuk ve sahtedir (Esengün, 1977: 76). Aziz, Hinduların nasıl insanlar olduklarını İngilizlere şöyle anlatır:

“ *‘Ciddi değildir Hindular... Toplum yaşamından hiç anlamazlar; onları iyi tanırım, çünkü hastanede Hindu bir doktor vardı. Ne gevşek, ne vakitten anlamaz bir adamdı! İyi ki evlerine gitmediniz. Hindistan hakkında yanlış görüş edinirdiniz. Sağlık bilgisi nedir bilmezler. Bence kendi evlerinden utandılar da sizi onun için çağırmadılar.’* ” (s. 78).

Aziz hastalanıp evinde ağır hasta tavrı takınarak yatarken, arkadaşları Hamdullah, Yardımcı Mühendis Seyid Muhammed, Mühendisin yeğeni Rafi ve Komiser Mr. Hak Aziz’e hasta ziyaretine gelirler. Rafi:

“ *‘Dr. Aziz geçen Perşembe öğleden sonra bizim müdürün evinde çaya davetliydi, Profesör Godbole de oradaydı, sonradan o da hastalandı çok garip değil mi?’* ” der (s. 115).

Rafi sayesinde Profesör Godbole’ün hasta olduğunu öğrenen Aziz, kendisine haber verilmediği için üzülür. Rafi ise Profesöre, Dr. Panna Lal’ın baktığını söyler. Aziz şöyle bir yorumda bulunur:

“ *‘A, evet, ikisi de Hindu; işte buyurun; sinekler gibi birbirlerine sokulur ayrılmazlar, her şeyi gizli tutarlar.’* ” (s. 116)

“ *Herkes derin bir şaşkınlık duydu ve belli etti. Profesör Godbole, kendi dininden biriyle işbirliği yaparak, gözlerinden düşmüştü. Sadece acı çeken bir insan olarak ona daha çok üzüyorlardı. Çok geçmeden onu hastalık bulaştırmakla suçladılar. Mr. Hak, ‘Bütün hastalıklar Hindulardan çıkar,’ dedi.* ” (s. 116)

Daha sonra Binbaşı Callendar’ın emriyle Aziz’i yoklamaya Dr. Panna Lal gelir. Dr. Panna Lal Aziz’i muayene eder, onun ateşini ölçer ve aslında Aziz’in ateşinin bile olmadığını, bir şeyinin olmadığını anlar, fakat biraz ateşinin olduğunu, yataktan kalkmamasını söyler.

“*Bu genç meslektaşından nefret ederdi, ona bir kötülük etmek, yalandan hasta olduğunu Binbaşı Callendar’a haber vermek isterdi. Ama belki bir gün kendi de evde yatmak isterdi- üstelik Binbaşı Callendar yerlilerden hep kuşkulanırdı, birbirleri hakkında laf yetiştirdikleri vakit dünyada inanmazdı. Ondan yana çıkmak en güvenceli yoldu.* ” (s. 119-120).

Görüldüğü gibi ikisi de Hindistan yerlisi olmalarına rağmen farklı iki dine mensup oldukları için -biri Müslüman biri Hindu- iki meslektaş bile Hindistan'da anlaşamamaktadır. İki meslektaş Hintlinin din farklılığından dolayı birbirleriyle anlaşamaması söz konusu iken bir İngiliz ile bir Hintlinin dost olmalarını beklemek çok güç bir ihtimal gibi görünüyor.

Marabar Mağaraları'na İngiliz dostları Mrs. Moore'u, Adela Quested'i, Mr. Fielding'i ve Hindu Profesör Godbole'ü davet eden Aziz konuklarına ne ikram edeceği konusunda birçok güçlükle karşılaşır. Bu davet üç farklı dine mensup konuklardan oluşmaktadır ve bu farklı dinlere mensup konukların menüleri oldukça farklıdır.

“ Tabii içkinin lafı bile edilemezdi. Mr. Fielding, hatta hanımlar bile içki içerdi, onun için acaba viskiyle soda bulundurmalı mıydı? Bir de, Profesör Godbole'un yemeği sorunu, öbür insanların yemeği sorunu vardı: Dert, bir değil ikiydi. Profesör Hindu adetlerine pek öyle dört elle sarılmazdı. Çay, meyve, soda ve kim pişirirse pişirsin tatlı severdi. Bir Brahman tarafından pişirilmişse, pilav ve sebze de yerd; ama et yemezdi. Yumurtalıdır diye, pasta da yemezdi, kimseye de sığır eti yedirmezdi: Uzaktan da olsa, bir tabağın içinde bir dilim biftek görse, bütün keyfi kaçırdı. Öbürleri, koyun ya da domuz eti yiyebilirdi. Ama domuz eti konusunda Aziz'in dini ödün vermezdi. Başkalarının domuz eti yemesi hoşuna gitmezdi. Birbiri ardına bir alay dert çıkıyordu karşısına.” (s. 144-45).

Mr. Callendar'ın Aziz'i görmek isteyip, haber bırakmadan evden ayrılmasından sonra Aziz eve yürüyerek dönerken dinlenmek için bir camiye girer. Öteden beri sevdiği bu cami Aziz'in çok hoşuna gider ve düşlerini dolu dizgin koyuverir. Bu noktada şu satırlara rastlarız:

“İster Hindu, ister Hıristiyan, ister Rum olsun, başka bir inancın tapınağı canını sıkır, güzelliğe karşı duyduğu duyguları uyandırmazdı. İşte burada İslamiyet vardı, kendi ülkesi vardı, bu bir inançtan, bir savaş haykırışından daha başka, daha öteydi. İslamiyet, yaşama karşı, hem görkemli, hem de sonsuza dek sürüp gidecek bir akımdı; bedeni ve düşünleri bu inanç içinde rahattı.” (s. 20).

Din konusunda bir sohbet de Mr. Fielding'in Aziz'i hasta iken ziyaret ettiğinde gerçekleşir. Kutsal yargıya inanmadığını söyleyen Mr. Fielding'e, Seyit Muhammed:

“ Peki, Tanrı'ya nasıl inanırsınız öyleyse? ” diye sorduğunda Fielding:

“ Tanrı'ya da inanmam. ” der.

Hamdullah sorar: *“ Dinsizlerin çoğunun İngiltere'de bulunduğu doğru mu? ”*

Hamdullah'ın bu sorusuna karşılık Fielding:

“ ‘Okumuş, düşünebilir kimseler mi demek istiyorsunuz?’ ” der (s. 123).

Görüldüğü gibi, Fielding dini bir inanç taşımamaktadır ve onun bu durumu inançlı Hintliler tarafından pek de hoş karşılanmaz. Hristiyan bir ailenin çocuğu olmasına, Hristiyan bir memlekette yetişmesine ve hayatı boyunca Hristiyan geleneklerine ve etkilerine maruz kalmasına rağmen Forster da dine inanmamıştır. Romanda hoşgörülü tutumu ve hümanist anlayışıyla yazara çok benzetilen ve kendi görüş ve kanaatlerini yansıttığı kabul edilen *A Passage to India*'daki okul müdürü Fielding'in de dini inanç taşımadığını yukarıda romandan örnek olarak verilen bölümden anlıyoruz.

Hindu dininde, kir ve pislik kaçınılacak, sakınılacak şeylerin başında gelir. Dinsel töreye göre, bazı işlerin ve bu işleri yapanların kirli olduğuna inanılır. Daha temiz olarak nitelendirdikleri işleri yapanlar, kendilerini kirli işlerle uğraşanlardan üstün görürler. Dokunulmazlar (Parya) olarak adlandırılanlar, örneğin, onların gölgesi bile kirli sayılır.

Eserde öncelikle Hintlilerin, İngilizlere tuhaf gelen ve onları zaman zaman şaşırtan birtakım batıl inançları göze çarpmaktadır. Muhammed Latif'in kaynatılırken içine okunup üflenen merhemi İngilizlere vermek istememesi, Mau'da bir yere kapatılmış olan mahkumları kurtardıktan sonra başı kesilen, fakat başsız vücudu ile savaşmaya devam eden bir Müslüman gencin başı için ayrı, vücudu için ayrı iki türbenin bulunması, İngiltere'ye dönerken yolda ölen Mrs. Moore'un efsaneleştirilip adına türbeler inşa edilmesi gibi durumlar Hintlilerin romanda gözümüze çarpan batıl inançlarına örnek olarak verilebilir.

Hintlilerden Aziz ve Nevvab Bahadır gibi bazı kimseler de, batıl inanışlara karşıdır ve bunların terk edilmesi gerektiğine inanmaktadırlar. Örneğin Aziz, Marabar Mağaraları yolunda görüldüğü rivayet edilen yaban domuzu hikayesinden etkilenen Nurettin'e batıl inanışlarla ilgili nasihatlerde bulunur:

“*Biz Müslümanlar bu boş inanışlardan kurtulmalıyız, yoksa Hindistan dünyada ilerleyemez. Daha ne kadar Marabar yolundaki yaban domuzunun öyküsünü dinleyeceğiz? ...Bana söz ver- Nurettin dinliyor musun beni?- Kötü ruhlara inanmayacağını ve ben ölürsem üç evladımın da bunlara inanmasına engel olacağına söz ver.*” (s. 110-111)

Aynı şekilde Nevvab Bahadır da, batıl inançlardan şikayet edenler arasındadır:

“Ah, boş inançlar feci şeydir, feci. Bizim Hint karakterinin en büyük kusurudur.”

(s. 104)

Burada şu konuya açıklık getirmek kaçınılmaz olacaktır. Hintlilerin en büyük kusuru olarak görülen inançlar arasında batıl olanları nelerdir; İngilizlere tuhaf gelen fakat aslında din ve geleneklerin getirdiği inançlar hangileridir? Bu ikisini ayırt etmek önemlidir. Çünkü bir dine mensup bir toplum için tabii olan bir durum, başkaları için anlamsız olabilir. Bunun yanında, bir de aklın ve dinin kabul edemeyeceği inanç ve davranış şekilleri vardır ki, bunları batıl inanç olarak değerlendirmek gerekir.

Örneğin, Müslüman kadınların örtünmesi, camiye ayakkabı ile girilmesine izin verilmemesi gibi olaylar dini yasakların gereğidir ve anlayışla karşılanması gereken durumlardır. Bunun yanında, kötü ruhlara inanmak, önemli bazı şahısları azizleştirip türbe haline getirmek batıl inanç olarak nitelendirilebilir. Yine de, ait olunmayan ve hakkında çok şey bilinmeyen yabancı bir toplumun inançları yadırganmamalı, anlayışla karşılanmalıdır. Şöyle ki, batıl inanışlar sadece Hintlilere özgü değildir, diğer dinlerde de böyle inançlar bulunmaktadır. Bu tür şeyleri sadece Hintlilere has gibi düşünmenin ve sosyal ilişkileri engelleyen faktörler arasında ileri sürmenin doğru olmadığı kanaatindeyiz.

Forster’ın *A Passage to India*’da ele aldığı sosyal problemlerin en önemlilerinden birisi dindir şüphesiz. Çalışmamızın bu bölümünde din çatışmasından da bahsetmenin yararlı olacağını düşündüğümüz için incelediğimiz romandan örnekler ile Hristiyan İngilizlerle, Müslüman ve Hindu cemaatlerinden oluşan Hint halkı arasındaki dini çatışmalar ve anlaşmazlıklardan bahsetmeye çalıştık. Çeşitli ırk ve dinlere mensup toplumların dini inançları ve birbirinden tamamen farklı bu dinlerin doğurduğu uyuşmazlıklar ile çatışmalar ve dinlerin getirdiği farklılıkların romanımızda İngiliz ve Hintliler arasında ortaya çıkan yanlış anlaşılmalarda nasıl etkin bir rolü olduğunu yukarıda verdiğimiz örneklerde görmek mümkündür. Görülüyor ki, çatışma her ne kadar İngilizlerle Hintliler arasında görünse de aslında, *A Passage to India*’da üç farklı din çatışması yaşanmaktadır. Bunlar; Hindu-Müslüman çatışması, Hristiyan-Müslüman çatışması ve Hristiyan-Hindu çatışmalarıdır.

Hindistan’daki iki temel din olan İslamiyet ve Hinduizm arasındaki ayrılığın bir diğer örneği de Aziz’in mahkemede beraat etmesinden, daha doğrusu Adela Qusted’in

ithamını geri almasından sonra yaşanır. Bu dava sonrası Hindular ile Müslümanlar arasında bir yakınlaşma gerçekleşir.

“Mahkemenin bir başka sonucu da Hindu-Müslüman anlaşması oldu. İleri gelen vatandaşlar arasında parlak dostluk sözleri edildi.”(s. 303).

Daha sonra yargıç Mr. Das hastaneye Aziz’i görmeye gelir ve Aziz’den eniştesinin çıkarmakta olduğu bir dergi için şiir yazmasını ister. Aziz şiir yazmayı kabul eder ve şöyle der:

“ ‘...Elimden geldiğince yazmaya çalışırım, ama ben sizin dergiyi sade Hindular için sanıyordum.’

Das çekingen bir tavırla, ‘Hindular için değil, bütün Hintliler için,’ dedi.

‘Bütün Hintliler diye bir olgu yok.’

‘Yok ama, siz bu şiiri yazınca belki var olur. Siz bir kahramansınız, inancı ne olursa olsun, kent halkı arkanızda sizin.’

‘Biliyorum ama sürececek mi bu?’

Kesin ve açık konuşan Das, ‘Ne yazık ki sürmez,’ dedi.” (s. 303).

Görülüyor ki, bu uzlaşma, Aziz ile Das arasında devam eden konuşmanın da ortaya koyduğu gibi, çabuk bozulabilen, dayanıksız ve geçici bir uzlaşmadan başka bir şey değildir.

Hindistan’daki bu iki temel din olan Hindu ve Müslüman ayrıklığını sadece karakterlerin kendi aralarındaki konuşmalarından değil, bu iki dinin ibadet mekanlarının tasvirinden de anlayabiliriz. İslam’ın sadeliği, düzeni ve basitliği cami vasıtasıyla ve bazı şiirler ile temsil edilmektedir. Caminin düzeni ve sadeliği ile Hindu mabedinin karmaşıklığı açık bir zıtlık oluşturmaktadır. Tapınıktaki ayinde tekrarlanan ilahiler Forster’ı sıkışmış ve bunaltmıştır. Tapınağı terkettiği zaman anlaticı, kendini ferahlamış hissetmektedir.

Hindu-Müslüman çatışmasında önemli olan husus, İngiliz idaresi altındaki Hintlilerin, aralarında din, dil ve kültür ayrılıkları yüzünden milli bir birlik oluşturamamış olmaları, daha kötüsü, bu ayrılığın şahsi dostluklara bile engel teşkil eden önemli bir faktör olduğudur (Esengün, 1977: 80).

Romanda sadece Hindular ile Müslümanlar arasında değil, İngilizlerle Müslümanlar arasında da dini konularda anlaşmazlık ve bu anlaşmazlığın neden olduğu ayrılık ve çatışma vardır. Hindistan’a yeni gelen Adela Qusted ile bir süredir orada

bulunan müstakbel nişanlısı memur Ronny Heaslop'un Müslümanlar karşısındaki tavırları farklıdır. Örneğin, annesinin camide biriyle konuştuğunu öğrenen Ronny annesine:

“ ‘*Aman Tanrım! Müslüman mı yoksa?*’ ” diyerek hayretini belli ederken, Hindistan'a yeni gelmiş olan nişanlısı Adela'nın tepkisi ise, “ ‘*Bir Müslüman! Aman ne hoş!*’ ” şeklinde olur (s. 33). Adela gerçek Hindistan'ı görme ve tanıma arzusundadır, bir Müslüman'a ilgi duymuş gibi görünmesi de bu sebeptendir.

Fakat, aynı Adela Marabar Mağaralarına yaptıkları gezintide Aziz'e, İngiliz valisinin eşi Mrs. Turton'un ‘*Müslümanlar dördü tamamlamak isterlermiş.*’ dediğini hatırlayarak, mağaralardan birine girecekleri sırada, tek mi yoksa birden fazla mı karısı olduğunu sorar (s. 174). Okumuş bir Hintli doktor olan Aziz de böyle bir soruyla karşılaşmış olmaktan dolayı fazlasıyla gücenir ve “‘*En iyi anlarında bile Tanrı İngilizler'in cezasını versin,*’ ” diye düşünür (s. 174).

İngilizlerle Hindular arasında yaşanan dini anlaşmazlıklara gelince: İngilizlerin bazı konularda Hindulardan çok Müslümanlarla ilişki kurmayı tercih ettikleri romanda yaşanan bazı olaylardan ve konuşmalardan anlaşılmaktadır. Örneğin, Chandapur'daki İngiliz kulübünde, bir İngiliz'in masasında hiçbir Hindu yemek yeme hakkına sahip değildir, ama sadece birkaç Müslüman bu haktan yararlanabilir:

‘*...onlara sorarsanız ancak üç beş Müslüman bir İngiliz sofrasına oturabilir, Hindular ise asla oturamazlar, üstelik bütün Hintli kadınlar tümünden erkekten kaçarlardı ve erkek yüzü görmezler. Tek tek insanları alırsanız, işin böyle olmadığını bilirler, ama kulüp bir bütün olarak asla hiçbir fikir değişikliğine yanaşmaz.*’ (s. 74).

SONUÇ

Kültür, en kısa tanımıyla insanın yaşam biçimidir. Farklı toplumlarda yaşayan ve buna bağlı olarak farklı yaşam biçimlerine sahip olan insanların, bir araya geldiklerinde sahip oldukları kültürün gerektirdiği davranış biçimlerini sergilemeleri sonucunda kültürlerarası sorunların yaşanması muhtemeldir. Çeşitli nedenlerle dil, din, gelenek, kültür gibi pek çok açıdan birbirinden tümüyle farklı geçmişlere sahip toplumlar ya da bireyler aynı ortamda yaşamını sürdürmek durumunda kalmaktadır. Bu durum çok çeşitli iletişim ve uyum sorunlarını beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, küreselleşmeye paralel olarak günümüz dünyası için kültürlerarası etkileşim ve iletişim daha fazla önem kazanmaktadır. Biz de bu çalışmanın ana noktasını Edward Morgan Forster'ın kültürlerarası sorunları ve kültürel etkileşimi konu edindiği *A Passage to India* adlı roman olarak belirledik. Bu çalışma ile özellikle İngiliz toplumu ile dünya görüşleri ve değer hükümleri farklı, Müslüman ve Hindu cemaatlerinden oluşan Hintliler arasındaki anlaşmazlık ve mücadeleleri ele almayı amaçladık.

Forster'ın *A Passage to India* adlı romanını ele aldığımızda, farklı toplumlar arasında görülen zıtlıkların ve çatışmaların çok karmaşık olduğunu, ırk, din ve kültür meselelerinin iç içe bulunduğunu görüyoruz. Yine, toplumlar arasında anlaşmazlık konusu olan hususlardan bazılarının insanların elinde olmayan sebeplerden ileri geldiğini, birtakım hoşgörülü fertlerin çabalarına rağmen önlenemeyen bu zıtlıkların kaçınılmaz olduğu kanısına varıyoruz.

Forster, Hintlileri oldukları gibi yani göründükleri gibi tasvir etmeye çalışmıştır. Romanda söz konusu edilen insani ilişkiler, biri idare eden, diğeri idare edilen; biri hakim, diğeri mahkum; biri sömüren, diğeri sömürülen iki milletin fertleri arasında cereyan etmektedir. Siyasi, ekonomik ve aynı zamanda kültürel baskı altında bulunan Hintlilerden başka türlü olmaları beklenemez. Bir imparatorluğun temsilcileri olarak İngilizlerin kibirli ve hükmeden tavrını bir dereceye kadar tabii karşılamak gerekirse, Hintlilerin silik şahsiyetlerini de, sömürülen ve idare edilen bir koloninin mensupları olarak o derece tabii bulmak gerekir.

A Passage to India'da politika bir yana, ırksal önyargı, dinsel farklılıklar ve iletişim sorunlarının hepsi, iki toplumun bireyleri açısından önemli derecede ilişkiyi itici kılmaktadır. Roman kahramanı Aziz, İngilizlere karşı duyduğu nefreti her fırsatta dile getirir; kuşkusuz İngilizler de aynı kine sahiptirler. Farklı kültürel altyapıya sahip

oldukları için birbirlerinin davranışlarının arka planında nelerin olduğunu anlamak onlar için olanaksızdır. Bu durumu Forster, İngilizlerle Hintlilerin etkileşiminin hemen hemen her aşamasında ortaya koymaktadır. Politik konuları da işlediği bu romanında Forster, İngilizlerin Hindistan'da uyguladığı şüphe, tehdit, baskı ve korkuya dayanan politikalarını yermiş, bu politikanın çirkin yönlerini, bunu uygulamakla yükümlü ve sorumlu olan memur sınıfının içine düştüğü müşkül durumu çok etkili bir mizah havası içinde vermeye çalışmıştır. Buna karşılık, yerli halkın İngilizlerle olan ilişkilerinde zayıf ve yetersiz kaldıklarını göstermek istemiş ve onların bağımsızlık, Hindistan'ın birliği gibi milli meseleleri başarıya ulaştıracak seviyeye gelememiş, bu tür idealleri temsilden uzak kişiler olarak tasvir etmekten de geri kalmamıştır.

İrkçılığa, üstün ırk inancına şiddetle karşı olduğu bilinen E.M. Forster, bu romanında İngilizlerin üstün ırka mensup olmakla övünmelerini, Hintlileri hor görmelerini acı bir dille alaya almış; bu çeşit peşin hükümler yüzünden başlarına gelen felaketleri göstermek istemiştir. İngilizlerin kendilerine yakıştırdıkları bütün üstünlükleri ve meziyetleri yeri ve zamanı gelince hicvederek toplumlar arasında başlıca anlaşmazlık konusu olan ırk üstünlüğü fikrinin asılsız olduğunu belirtmeye çalışmıştır. İngilizlerin Hintlilere atfettiği bütün kusur ve zaafın kendilerinde de bulunduğunu çok canlı sahneler ve ilgi çekici diyaloglarla ortaya koyan Forster, beslenen bu tür peşin hükümlerin birer kuruntudan ibaret olduğunu ortaya koymuştur.

Din etmeni için romanda belki de ilişkiler üzerinde etkisi en yoğun olanıdır diyebiliriz. Bireyler ait oldukları dine uygun hareket etmeye, dinin gerektirdiği emirleri yerine getirmeye çalışırlar. Bu yüzdendir ki, romanda bir Müslüman bir Hristiyana, bir Hristiyan da bir Müslümana duyması gereken bireysel insan sevgisini veremez, buna toplumsal engeller de izin vermemektedir. Aziz Müslüman olduğu için kendi memleketinde İngilizlerin sahiplendiği kulübe misafir olarak dahi girememektedir, çünkü Hristiyan inancı ve toplumun kuralları buna olanak vermemektedir. O tarihlerde Hindistan'da dini bir dayanışma bulunmadığı, çok çeşitli din ve mezheplerin yer aldığı bir memlekette din birliğinden de söz edilemeyeceği de kabul edilirse İngilizlerin karşısında hiçbir kuvvetin etkili olamayacağı anlaşılır.

Bu roman, Hindistan ve Pakistan'ın ve daha birçok Asya ve Afrika ülkesinin bağımsızlığını kazandığı yıllarda yazılmış olduğundan dolayı, politik bir roman sayılabilir, ancak Forster'in asıl amacı, akıp giden zaman içerisinde sevgi ve arkadaşlık için daha çok gayret gösterilmesi gerektiğini savunmaktır. Forster bu romanda, bir

İngiliz yüreğiyle, bir Hintli yüreğine yerleştirilecek karşılıklı sıcak sevgi damlacıkları için damar aramaktadır. Ayrı toplumlarda adet, örf, gelenek gibi kültürel farkların sebep olduğu anlaşmazlıkları ve bunların neden olduğu zıtlık ve çatışmaları bir mizah üslubu ile ortaya koyarak dostluğa engel oluşturacak bu gibi durumların aşılması gerektiğini ileri sürmüştür ancak iki milletin aradaki bütün engellere ve ayrılıklara rağmen nasıl dost olabilecekleri yolunda çözüm yolu gösterememiştir.

Bir milletin başka bir devletin himayesi altında yaşadığı sürece özgürlüğe olan özlemi devam eder; gerçek dostluklar ise özgür bireylerin arasında kurulur. Toplumsal, ırksal farklılıkların getirdiği engellerin kurbanı olan Hintli, Müslüman doktor Aziz, birey olarak kardeşi, İngiliz olarak düşmanı olan Fielding ile dost olamaz ve ona şunları söyleyerek ayrılır:

“Yok olsun İngilizler işte! Bu kesin. Çekin gidin efendiler, hem de çabuk tarafından. Belki birbirimizden nefret ediyoruz, ama en çok sizden nefret ediyoruz. Şayet ben kovamazsam sizi Ahmet Kovar, Kerim kovar, bundan beş yüz yıl sonra da olsa, eninde sonunda her bir lanet İngilizini denize atacağız ve işte o zaman, sen ve ben dost olabiliriz.”(s. 367-368)

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, İngilizler ve Hintliler arasında dostluk ve işbirliğini engelleyen asıl unsur İngilizlerin tutumu ve bundan daha önemlisi ne o tarihlerde ne de daha sonra bu iki toplumun birbirleriyle uyuşamayacak olan farklı kültür değerlerine sahip olduklarıdır. *A Passage to India* Doğu ve Batı hayat felsefeleri arasındaki çatışmayı son derece etkili bir şekilde tasvir etmiştir. Fakat Forster'ın insanlar arasında bütün engellerin kaldırılması ve şahsi dostluklardan milli dostluklara varılması şeklinde ifade edilebilecek olan hümanizm anlayışı romanda gerçekleşmesi imkansız, hayali bir ideal olmaktan ileri gidememiştir.

KAYNAKÇA

BİRİNCİL KAYNAKLAR

Forster, Edward, M., (2010); *Hindistan'a Bir Geçit*. Çeviren: Filiz Ofluoğlu. İstanbul: İletişim Yayınları.

İKİNCİL KAYNAKLAR

Ahmad, M.S., Abu Baker, (2006), "Rethinking Identity: The Coloniser in E.M. Forster's *A Passage to India*," (<http://en.scientificcommons.org/42309246>).

Akarsu, Bedia, (1998); *Dil-Kültür Bağlantısı*. İstanbul: İnkılap Yayınları.

Aksan, Doğan (2009); *Her Yönüyle Dil*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Anık, Cengiz ve Ayşe Gül Soncu, (Bahar 2011), "Kültür, Medeniyet ve Modernizm Üzerine "Yaprak Dökümü" Bağlamında Bir Değerlendirme", *Global Media Journal*, İstanbul, s. 50-80.

Arslanoğlu, İbrahim, Kültür ve Medeniyet Kavramları (Bknz. <http://w3.gazi.edu.tr/~iarslan/kulturvemedeniyet.pdf>)

Aydın, Mehmet S.,(1996); *Din Felsefesi*. Ankara: Selçuk Yayınları.

Aytür, Ünal, (2001); *Roman Sanatı* (E.M. Forster'dan Tercüme), İstanbul: Adam Yayıncılık.

Bakshi, Parminder, "The Politics of Desire: E.M. Forster's Encounters with India," in *A Passage to India: Theory and Practice Series*, edited by Tony Davies and Nigel Wood, Open University Press, 1994, s. 23-64.

Bear, Ayten Coşkunoğlu (1985); *The Conflict of Values in the Novels of E.M.Forster*. Ankara: METU Faculty of Education.

Bilgiseven, Amiran Kurtkan, (1982); *Genel Sosyoloji*. İstanbul: Divan Yayınları.

Bodley, John H., (1994); *Cultural Anthropology: Tribes, States, and the Global System*. New York: McGraw-Hill.

Cambaz, Şaziye, Sömürgecilik Sonrası Batı Yazınının Çevirisinde Öteki'lik, (Muğla Üniversitesi Sos. Bil. Enst.), Muğla, 2008.

Cüceloğlu, Doğan, (2011); *İnsan ve Davranışı, Psikolojinin Temel Kavramları*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Davies, Tony, "Introduction" in *A Passage to India: Theory and Practice Series*, edited by Tony Davies and Nigel Wood, Open University Press, 1994, s. 1-22.

- Dinçer, Fehmi. Ankara, 2008.
(bknz. <http://blog.milliyet.com.tr/Blog.aspx?BlogNo=104424>).
- Dökmen, Üstün, (1998); *Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati*, İstanbul: Sistem Yay.
- Eliot, T. S., (1981); *Kültür Üzerine Düşünceler*, Çeviren: Sevim Kantarcıoğlu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eppich, Even Keith, (2001), “The Progress of Culture”, *LORE: Rhetoric, Writing, Culture*, Volume: 1, Issue: 3, San Diego State University (http://rhetoric.sdsu.edu/lore/1_3/progress_culture.htm).
- Erkal, Mustafa (1997), “Kültür, Kültürel Kimlik ve Türk Kimliği”, *Türk Yurdu*, Cilt: 17, Sayı: 118, s.88-94 (<http://www.turkcu.com/basbug-ard-kit/erkal.htm>).
- Eroğlu, Feyzullah, (2010); *Davranış Bilimleri*. İstanbul: Beta Yayınevi. Eröz, Mehmet, (1982); *İktisat Sosyolojisine Başlangıç*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Esengün, M. Ruhi, E.M. Forster’in Romanlarında Sosyal ve Siyasi Meseleler, (Atatürk Üniversitesi), Erzurum, 1977.
- Gökalp, Ziya, (1976); *Türkçülüğün Esasları*. (Hazırlayan: Mehmet Kaplan), İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Güvenç, Bozkurt, (1979); *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Henslin, James M., (1996); *Essentials of Sociology: A Down-to-Earth Approach*. Allyn and Bacon.
- İyi, Sevgi (2003), “Çağdaş Açılımlarıyla Kültür Kavramı ve Ionna Kuçuradi” *Maltepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 3.
- Kafesoğlu, İbrahim (Nisan 1984). “Milli Kültür-Siyaset İlişkisi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 29, s. 1-17.
- Kafesoğlu, İbrahim, (1998); *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Yayıncılık.
- Kaplan, Mehmet, (2002); *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Karakuzu, Çiğdem, Edward Morgan Forster’in Romanlarında İnsan İlişkileri, (Atatürk Üniversitesi Sos. Bil. Enst.), Erzurum, 1993.
- Kartarı, Asker (1999), “Kültürlerarası İletişim ve Bir Araştırma Projesi”, *Folklor-Edebiyat Dergisi*, Sayı. 17, s. 19-26.
- Kartarı, Asker, (2001); *Farklılıklarla Yaşamak: Kültürlerarası İletişim*. Ankara: Ürün Yayınları.

- Korlaelçi, Murtaza (1993), “Din-Kültür İlişkisi”, *Türk Felsefe Derneği, Felsefe Kongresi*, Felsefe Dünyası, Sayı: 8, Temmuz 1993, s. 35-47. (<http://www.tufed.org/1301-0875/08-1993/08-035.pdf>)
- Küçükaslan, Nazife (2007), “Toplumsal İlişkiler ve Protokol”, *Paradoks: Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi* (e-dergi), Yıl: 3, Sayı: 1, (http://www.paradoks.org/old/makale/yil3_sayi1/nkaslan31.pdf).
- Levine, June Perry (1971); *Creation and Criticism: A Passage to India*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Mengü, Güven, “Dil-Kültür İlişisine Antropolojik Bir Bakış”, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, *Dil, Kültür ve Çağdaşlaşma Sempozyumu*, (7-8 Kasım 2002- Ankara), Ankara 2003, s. 15-27.
- Meriç, Cemil, (1986); *Kültürden İrfana*. İstanbul: İnsan yayınları.
- Miller, Marlowe A., (2006); *Masterpieces of British Modernism*. London: Greenwood Press, s. 35-59.
- Miraglia, Eric; Richard Law ve Peg Collins (1999), “A Baseline Definition of Culture”.
- Moore, Jerry D.,(1997); *Visions of Culture: An Introduction to Anthropological Theories and Theorists*. Altamira Press, Walnut Creeek.
- Mutlu, Erol, (1995); *İletişim Sözlüğü*. Ankara: Ark Yayınevi.
- Nalcioğlu, Ahmet Uğur, Adolf Muschg’un *Im Sommer Des Hasen* Adlı Romanında Kültürlerarası Sorunlar ve Etkileşim, (Atatürk Üniversitesi Sos. Bil. Enst.), Erzurum, 2001.
- Özer, İnan (1996), “Siyasal Kültür, Demokrasi ve Demokratik Değerler” *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1, s.71-76.
- Porter, Richard E. ve Larry A. Samovar, (1982); *Intercultural Communication: A Reader*. Belmont: Wadsworth Publishing.
- Raymond, Williams, (1993); *Kültür*, Çeviren: Suavi Aydın, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, s.210.
- Said, Edward (2001); *Orientalism*. London: Penguin.
- Sargut, Selami, (1994); *Kültürlerarası Farklılaşma*. Ankara: Verso Yayınları, s.67.
- Sarı, Engin (2004), “Kültürlerarası İletişim: Temeller, Gelişmeler, Yaklaşımlar”, *Folklor/Edebiyat Dergisi*, Sayı: 39, Cilt: X, s.1-31.

- Schwimmer, Brian (1999), "Cultural Anthropology: Concepts, Methods, and Theories", (<http://www.umanitoba.ca/faculties/arts/anthropology/courses/122/module1/history.html>).
- Selçuk, Ayhan, "Kültürlerarası İletişimi Engelleyen Bazı Faktörler- Kültürlerarası İletişim" , <http://www.izedebiyat.com/yazi.asp?id=2670>)
- Sığrı, Ünsal (2006), "Japonların Kültürel Özellikleri Bağlamında; Yönetmel, Ekonomik ve Sosyal Süreçlerinin Analizi", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 9, s. 29-47.
- Stone, Wilfred (1969); *The Cave and the Mountain: A Study of E.M.Forster*. Stanford: Stanford University Press.
- Tabakcı, Nurullah, Kültürlerarası İletişim Sürecinde Alt Kültürde Kimliğin Oluşumu (Türkiye'deki Karaçay Topluluğu Örneği), (Selçuk Üniversitesi Sos. Bil. Enst.), Konya, 2008.
- Telgen, Diane and Kevin Hile (ed) (1998), *Novels for Students: Presenting Analysis, Context and Criticism on Commonly Studied Novels*. Vol.3, London: Gale, s. 231-257.
- Toklu, Osman M., (2009); *Dilbilime Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tuna, Korkut, "Dil ve Milli Kimlik", Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, *Dil, Kültür ve Çağdaşlaşma Sempozyumu*, (7-8 Kasım 2002- Ankara), Ankara 2003, s. 39-50.
- Tural, Sadık K., (1988); *Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Turhan, Mümtaz (2010); *Kültür Değişmeleri*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Uygur, Nermi, (2005); *Kültür Kuramı (Bütün Yapıtlarına Doğru)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Williams, Raymond, (1993); *Kültür*. Çeviren: Suavi Aydın. Ankara: İmge Kitabevi.
- Yağbasan, Mustafa (2008). "Kültürlerarası İletişim Bağlamında Almanya'daki Türklerin İletişimsel Ortamlarının Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Araştırması", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:18, Sayı:2, s. 309-332, Elazığ.)
- Yıldırım, Neşide (1996), "Kültür Değişmesi ve Sosyoloji Kültürünün Gelişmesi", *Türk Sosyoloji Dergisi*, Genç Sosyologlar Derneği Yayını, Sayı: 2, s.148-170.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.emforster.info/>

[http://en.wikipedia.org/wiki/E. M. Forster](http://en.wikipedia.org/wiki/E._M._Forster)

<http://www.online-literature.com/forster/>

<http://www.turkcebilgi.com/kültür/ansiklopedi>

http://www.historicalsense.com/Archive/Fener64_1.htm

<http://www.turkcu.com/basbug-ard-kit/erkal.htm>

<http://blog.milliyet.com.tr/Blog.aspx?BlogNo=104424>

<http://w3.gazi.edu.tr/~iarslan/kulturvedenedeniyet.pdf>

<http://www.izedebiyat.com/yazi.asp?id=2670>

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Budunbilim>

[http://en.wikipedia.org/wiki/Edward T. Hall](http://en.wikipedia.org/wiki/Edward_T._Hall)

ÖZGEÇMİŞ

Dilek DÜZTAŞ, 18 Şubat 1986 tarihinde Elazığ'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Tunceli'de tamamladı. 2003 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi İngilizce Öğretmenliği bölümünde yüksek öğrenimine başladı. 2007 yılında bu bölümden mezun oldu. Aynı yıl, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde kadrolu öğretmen olarak göreve başladı. Bir sene kadrolu öğretmenlik yaptıktan sonra Tunceli Valiliği Proje Biriminde Avrupa Birliği Proje İl Koordinatörlüğü yaptı. Bu sırada, Tunceli Kapalı Cezaevi kurumuyla beraber Lizbon'da irtibat seminerine katıldı ve Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları beş ortaklı Grundtvig Projesi hazırladı, FLAME (Foreign Language Education Made Easier) adlı proje ile İsveç ve Estonya'daki proje ziyaretlerine katıldı. 2009 yılında Tunceli Üniversitesi'nde okutman olarak göreve başladı. Halen Tunceli Üniversitesi Yabancı Diller Bölümü'nde Bölüm Başkan Yardımcılığı idari göreviyle İngilizce Okutmanı olarak görev yapmaktadır.